

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

IN MEMORIAM BORI IMRE

Epitáfium

Bori Imre sírkövére

*Munkásságomért
ezer év pihenés jár.
És rá még ezer.
Mákvirágoktól
eltanulom majd, mi a
dolce far niente.*

Pap József

2004

Július

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LXVIII. évfolyam

E számot szerkesztette:
Bordás Győző és
Buzás Márta

TARTALOM

IN MEMORIAM BORI IMRE (1929–2004)

- Bányai János*: Bori Imre 834
Bányai János: Bori Imre sírjánál 842
Svetozar Petrović gyászbeszéde 845
Pomogáts Béla: Sokat tanultunk tőle 847
Bordás Győző: Bori Imre temetésére 850
- Szeli István*: Üzenetváltás fényévek távolából 853
Pap József két verse 857
Kalapis Zoltán: A látó és az eligazító 858
Németh István: Volt egyszer egy utca 864
Burány Béla: Sirató 869
Fehér Kálmán: Leplezetlen ajándék 880
Gerold László: Birtok vagy/és becsület 882
Maurits Ferenc: Triptichon Bori Imrének 887
Franyó Zsuzsanna: A szabadabb szemlélet jegyében (*Bori Imre utolsó interjúja*) 890
Lovas Ildikó: Kijárat az Adriára 894
- Bognár Antal*: Adalékok a Legoregényhez (*novella*) 899
Tolnai Ottó: A tengeri kagyló (*próza, II.*) 910
B. Foky István: Visszavadítás (*regény, VII.*) 931
Kubát Gábor versei 942

IN MEMORIAM

BORI IMRE

(1929–2004)

BORI IMRE

Bácsföldvár, 1929. december 28.–Újvidék, 2004. április 22.

Újvidéken 2004. április 22-én elhunyt Bori Imre, az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének egykor alapítója, majd hosszú évekig megbecsült professzora, a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia rendes tagja, a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja, a magyar tudományosság legmagasabb elismerésével, a Széchenyi-díjjal, többszörösen Híd Irodalmi Díjjal és más díjakkal meg érdemrenddel kitüntetett író, magyartanár, irodalomtudós, irodalomtörténész, szerkesztő és kritikus, aki egy-két nappal ezelőtt még velünk volt, még beszélgethettünk vele, még figyelhettünk rá, meghallgathattuk, követhettük gondolatait, még számíthattunk rá. Még számíthattunk arra, hogy szavait és gondolatait követve válaszokat találunk gondjainkra és aggodalmainkra, megnyugtató bizonyosságot nyújtó, meg önbizalmat erősítő válaszokat. Sohasem nyugvó, mindig nyugtalan, a régiségben és hagyományban otthonos, de mindig az újra fogékony, az ismeretlent kedvelő szelleme példát mutatott nekünk, követhető, de semmire sem kényszerítő példát a tudomány és a szakma tiszteletéből, következetességéből és emberségéből. Most, fájdalom, csak felidézni tudjuk szellemét és alakját, mostantól kezdve csak a könyveihez fordulhatunk támaszért és tanácsért, azokban találkozhatunk vele és beszélgethetünk is vele, mert mindenestül beleírta magát a könyveibe.

Bori Imre Bácsföldváron született 1929. december 28-án, karácsony és újév között. Születése napján, amikor felköszöntöttük, ki kézszorítással, ki verssel évről évre, az ünnepek is velünk voltak. Általános

iskoláit szülőhelyén, a gimnáziumot Becskereken, Becsén, Zentán végezte, az újvidéki Tanárképző Főiskolán, majd a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén szerzett tanári képesítést. Jelen volt a tanszék alapításakor és onnan kezdődően nyugdíjaztatásáig, végigjárva az egyetemi ranglétra minden fokozatát, itt tanított. Vezette a tanszékot, amikor nem vezette, akkor is irányította, mert iskolát teremtett, az irodalomtörténeti gondolkodásnak és az irodalomismeretnek a magyar tudományosságban mindmáig számon tartott iskoláját hozta létre. Részt vállalt az egykori Hungarológiai Intézet alapításában és tudományos arculatának kialakításában. Kezdeményezője és alapítója a tanszék, majd az intézet évkönyvének, folyóiratának, könyvsorozatainak. Tanrendet, tanítási programokat, kutatási tervezeteket dolgozott ki és vezetett. Ötleteket adott munkatársainak és tanítványainak. Írt, olvasott, levelezett és szervezett. Soha meg nem szakított kapcsolatokat teremtett a tanszék számára a magyar tudományosság egyetemi és akadémiai intézményeivel. Immár harminc éve éppen az ő kezdeményezésére folyamatos a tanszék együttműködése a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetével. Miközben hatékonyan és mértékadóan vállalt részt a vajdasági magyar kultúra más intézményeinek, szervezeteinek, irodalmi ünnepnapok, kultuszhelyek, színház, folyóirat, művelődési melléklet, rádió- meg tévéműsor létesítésében és működtetésében. Fáradhatatlan kezdeményező volt. Szinte nincs olyan intézménye a vajdasági magyar kultúrának, amely nem viselné magán az ő kezének nyomát. Egy személyben kultúrát teremtett, a vajdasági magyar kortárs kisebbségi kultúrát teremtette meg azzal, hogy megírta irodalomtörténetét, felfedezte számára múltját és hagyományait, szent és kultikus helyeit, elfeledett és porlepte alkotóit. Azt is tudta, hogy ennek a kultúrának idegen környezetben kell fennmaradnia, ezért szorosra kell fogni a délszláv kultúrákkal fenntartott kapcsolatait. Nevezetes könyvsorozatok, a *Hagyományaink*, a *Kövek* és más sorozatok megjelenése fűződik Bori Imre nevéhez. Húsz éven át, halálának pillanatáig szerkesztette a *Híd* folyóiratot. Amikor néhány nappal ezelőtt kórházba vonult, *Híd*nak küldött kéziratokat vitt magával olvasásra, miközben múltidéző írással készült a folyóirat megjelenésének hetvenedik évfordulójára. A kisebbségi kultúra megmaradása folyamatosságának jelképét ismerte fel a hosszú életű folyóiratban, ezért volt számára olyan fontos az évfordulás

szám szerkesztése, ezért küldött külön figyelemmel számon tartott munkatársainak írásra felkérő levelet. Ha írásainkkal válaszolunk erre a levélre, az ő emlékéét őrizzük és ápoljuk.

Van Bori Imrének egy emlékezetes, sokat mondó fényképe. Ő áll a kép előterében, háttérben sűrűre tömött könyvespolc. Mellette az íróasztala, tele könyvvel, füzettel, újságkivágásokkal, folyóiratokkal, papírlapokkal. Valahol az írógépe is látszik talán, mert kézzel írt, és írógépen másolt. Így születtek a művei. Mintha valamennyire fáradtan állna a képen, a test törekenységének jeleivel, de nyitott tekintettel, egyenesen néz maga elé. Az arcán mintha egy rejtélyes mosoly is átfutna. Büszkeség van a tartásában, talán azt mondaná, egyik kedvenc költőjével, a magyar irodalmi avantgárd „két apostola” közül Füst Milánnal, hogy „ez mind én voltam egykor”. Ez a könyvoszlop. A fényképen Bori Imre két kezét a melléig érő könyvoszlopon tartja. Ez voltam egykor, ez vagyok most, és ez is leszek, mondja beszédesen a fénykép. Kis- és nagyalakú, kemény és puha fedelű, fűzött és varrott kötésű könyvekből épült az oszlop, Bori Imre minden munkáiból. Tanulmány- és esszékötetek, kritikák és publicisztikák gyűjteményei, írói monográfiák és irodalomtörténetek, kapcsolattörténeti és világirodalmi tanulmányok, vitairatok és antológiák, tankönyvek és könyvsorozatok tervei. Egy könyvek között eltöltött, tartalmas és termékeny élet (nem minden!) termése. Olvasás- és írásfüggő volt Bori Imre élete. Más függőséget nem is nagyon ismert. Ezért épült oly magasra munkáinak oszlopa, és ezért a büszkeség a tekintetében, és ezért talán a fáradtság jelei is a test tartásában. Egy azonban biztos, a képen is jól látható, az évek fárasztották, nem a könyv és nem az írás. Életének utolsó napjáig olvasott, írt, szerkesztett. Nemrégiben vizsgáztatott is, bizonyítván, hogy gondolkodása és emlékezete kimeríthetetlen forrása az irodalomról, a magyar irodalomról, az éppen elmúlt századról való tudásnak. Szellemének és gondolkodásának a huszadik század volt otthona, abban nőtt fel, a század rettenetei és félelmei között, tudván, hogy nincs más választása, mint fennmaradni a háborúkkal, véres leszámolásokkal, táborokkal és népirtásokkal terhes században. A fennmaradásnak pedig nincs más útja, mint a megértés útja. A megértés pedig szavakban történik. A szó a gonosszal szembeni ellenállás eszköze. A szó lassan, de biztosan világosít fel és választja el a jót a rossztól, az emberit az

embertelentől. Bori Imre a szó ösvényén járt, de sohasem kitaposott ösvényeken, mindig a maga választotta és saját kezűleg kijelölt utakon. Tudta, ezen az úton viták várják és ellenfelek. Bátran szállt vitába és nézett szembe az ellenfelekkel, mert biztos volt a dolgában, hitt magában és a szóban, biztos volt benne, hogy a maga választotta út a jó út. Biztos volt benne, hogy célba ér, meg hogy éppen ez az út, ez az ösvény vezet célba. Éppen ez a megingathatatlan bizonyosság tette szavait és gondolatait nemcsak intellektuálisan, hanem emberi méltóságában is hitelessé. Ezért minden munkájában a gondolatot és gondolkodást erősítő emberi hitelesség fénye ragyog fel. Adatokat, tényeket, felfedezéseket közöl, de ezen túlmenően önmagát mondja és adja, megismételhetetlen és senkiéhez sem hasonlítható, nem is mérhető személyiségét.

Tudásának, ismereteinek, világlátásának és világértésének nagyobb, mégis csak egy része kerülhetett a könyvekbe. Az írás lassúbb mint a gondolkodás. Másik része tanítványainak és munkatársainak emlékeztében gyűlt össze, ott marad fenn és onnan járja be az értelem meg a szellem kifürkészhetetlen útjait. Az olvasás és írás mellett a tanítás volt másik szenvedélye. Tanított általános iskolában, tanított középiskolában, és tanított az egyetemen. Nemzedékek nőttek fel irodalmi olvasókönyveit és tankönyveit forgatva, nemzedékeket vezetett a magyartanár hivatása felé. A magyar tanszék alapításától kezdődően nyugdíjaztatásáig a tanszéken volt iskolateremtő tanár. Irodalmi felfedezéseivel teremtette meg és öregbítette a tanszék hírnevét. Szavainak és munkáinak hitelességét éppen ez a hűséges ragaszkodás biztosította a helyhez, ahol felnőtt, a szellemhez és a gondolathoz, amelyet magáénak vallott. Modern egyetemi tanár volt, tanult és tanított, ennyiből állt, vagyis a legtöbbször, pedagógiája és módszertana. Semmi sem tudta annyira kihozni sodrából mint a tudatlanság, a lustaság, a nagyképűség, az olvasatlanság. Fáradhatatlanul olvasott, mert tudta, hogy csak olvasással tudhatjuk meg, mi van a könyvben. És hogy mi van a világban, amelyben a könyv született.

Az írást, az olvasást, a tanítást meg az egyetemi oktatást, így együtt, a megértésre alapozta. Miként a huszadik század megismerését is. Megérteni egy könyvet, megérteni az irodalom történetének valamely korszakát és irányát, vagy valamely mások által elhanyagolt, esetenként elfelejtett fejezetét, megérteni a tanulni vágyó diák, tanítvány szándékát

– ez volt minden törekvése. Akkor is, amikor a magyar irodalmi avantgárdot fedezte fel a magyar irodalmi önismeret számára, akkor is, amikor hozzálátott a magyar irodalom modern irányainak feltérképezéséhez, a kortárs írók és költők értékeléséhez és befogadásához, meg akkor is, amikor megírta a vajdasági magyar irodalom első történetét. Nem a véletlenül múlt, hogy éppen ennek, a vajdasági magyar irodalomnak történetét írta fáradhatatlanul, évtizedeken át folyamatosan, változatlan kedvvel és szenvedéllyel; előbb csak a két világháború közötti időszak történetét dolgozta fel, aztán irodalmunk hagyományvilágát tárta fel, majd a második háború utáni, több mint fél évszázados szakasz sikereit és kudarcait állította a történetiség távlatába. Hogy a vajdasági magyar irodalomnak van (történeti és kritikai) önismerete, Bori Imre kutatásainak és felfedezéseinek köszönhetjük. Ugyanez mondható el a magyar irodalom huszadik századi hagyományértéséről is. Bori Imrének a magyar irodalmi avantgárd történetét és legfőképpen értékeit feltáró kutatásai adtak indítást a magyar és a vajdasági magyar irodalomtörténet-írásnak a múlt század irodalma újraolvasására, bevett ítéletek felülbírálatára és újrafogalmazására, elméleti és történeti szemléletváltásra. És Németh László intelmét követve gondolta végig, meg bizonyította is, hogy irodalmi önmagunkat csak a szomszédság tükrében ismerhetjük meg igazán.

Legújabb, alig néhány héttel ezelőtt megjelent könyve is olvasókönyv. A vajdasági magyar irodalom olvasókönyve. Ezer év világában, szövegek és adatok, tények és színhelyek, írásos vagy íratlan emlékek között pásztázik a vajdasági olvasókönyv. Most láthatjuk be, mintha halála előtt egy könyvvel, éppen ezzel a könyvvel, az *Ezredéve itt* címével figyelmeztetett volna mindannyiunkat Bori Imre arra, hogy hol kell keresni, milyen múltban, milyen értékrendekben megmaradásunk és jövőnk alapjait meg feltételeit. Ezer év szól hozzánk Bori Imre utolsó könyvéből. Ezer évet adott most a kezünkbe, és ránk bízta, mit kezdünk vele. Mintha azt mondta volna nekünk ezzel a könyvvel, szellemi végrendeletével, hogy olvassátok, lapozzátok, benne van a múltatok és a jelenetek is. Ha megértitek, valamennyit a jövőtökből is megláthattok. Abból, hogy mi vár rátok. Nem kelt illúziókat, de rámutat arra, mire kell odafigyelnünk. Ebben van Bori Imrének mindannyiunkhoz szóló, a vajdasági magyarság önbizalmát erősítő, de egyben figyelmeztető hagyatéka is. Tudnunk kell

majd olvasni, mindig újraolvasni ezt az emberi, intellektuális, szellemi örökséget. Felfedező volt, aki igazi emberi örömet a felfedezésben, múltbeli és kortárs irodalmi meg művelődési értékek feltárásában lelt. S abban is, hogy a feltárt értékeket mások számára hozzá- és leérhetővé tehette. Ezért írta fáradhatatlan szenvedéllyel a tanulmányait és adta ki a könyveit.

Ha könyveinek oszlopával maga előtt, Bori Imre azt mondta Füst Milán szavaival, „ez mind én voltam egykor”, és azt is, hogy ez vagyok én, ez a könyvoszlop előttem, két kezem most a könyvoszlopon nyugszik, másom sincs, ezt teremtettem, ezt hagyom örökül mindenkinek, akkor most, az emlékezés és búcsúzás nehéz óráiban mi magunk mondjuk, az is marad nekünk Bori Imre, a „mind”, a legtöbb, a könyvoszlopba sűrített mérhetetlen mennyiségű tudás és büszkeség szellemet és életet erősítő forrása: ez mind Bori Imre volt, és marad is számunkra. A hátrahagyott könyvei, előadásai és ő maga, alakjának, emberi tartásának emléke.

Mert vele mindig mindent meg lehetett beszélni.

Mostantól kezdve a könyveivel beszéljük meg a dolgainkat. Amíg olvassuk és beszélgetünk vele, jól halljuk majd a hangját is . . . Most elköszönünk tőle, istenhozzá Bori Imre, barátunk és tanárunk, feledhetetlen társunk az életben, ihletőnk és bátorítónk. De csak egy-két napra köszönünk el tőled. Azután elővesszük a könyveidet, és beszélgetünk veled, folytatjuk a korábban megkezdett beszélgetéseket, megkíséreljük bejárni az általad felfedezett útjait és ösvényeit a gondolkodásnak és írásnak, hogy magunkra találhassunk, ha már ilyen hirtelen és váratlanul, ilyen könyörtelenül és kiszámíthatatlanul magunkra maradtunk.

BÁNYAI János

Elhangzott az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén 2004. április 23-án megtartott gyászülésen.

Az egyházi szertartás: Harmath Károly, az újvidéki ferences rendház főnöke, Sztrikovits János bácsi főesperes és Bogdán József törökkanizsai plébános, pap-költő

Búcsúbeszéd: Bányai János

Pomogáts Béla

Bordás Győző

(Aleksandar Jovanović felvételei)

BORI IMRE SÍRJÁNÁL

A magyar tanszék, a Bölcsészkar, a vajdasági írók, magyartanárok, könyvtárosok és könyvárusok, Bori Imre barátai és tisztelői nevében búcsúzom az egyetemi tanártól, akadémikustól, a gondolkodás és írás mesterétől, az útbaigazítótól, aki könyveivel és gondolataival, előadásaival és bátorításaival mindannyiunknak támogatást és segítséget nyújtott. Rászorultunk mind a támogatására, mind a segítségére, mert csak a nyomában járhattunk, sohasem előtte. Mindent előbb fedezett fel mint bárki más. A huszadik századot, az avantgárd irodalmat, a vajdasági írás múltját és jelenét, a magyar irodalom és kultúra sokirányú kapcsolatait és függőségeit. Sokszor volt egyedül abban, amit gondolt, és abban is, amit vállalt. Gondolatai és vállalásai nemegyszer ütköztek az ellenállás falába. Mert kritikus volt, az irodalom, a kultúra, a szellem bírálója. Nem bírálja, hanem bírálója, aki azért mond ítéletet, hogy értékekre találhasson. Fáradhatatlanul az értéket kereste. Írásban, szóban, tettben egyaránt. A Vajdaság legmagasabb csúcsát tekintette jelképnek, a Fruška gora hegység csúcsát, ahonnan belátni Szerémség lankáit, a Bácska sík földjét, és napos időben talán a Bánát is látszik. Jelképnek vette a féltett vajdasági hegység magaslatát, bár nem ahhoz mérte se magát, se kultúránkat. Nem a Čot volt a mérce, csupán jelzés volt számára az „ezredéve itt” bizonyossága. Ebből a bizonyosságból származott és származhatott hite abban, hogy lehetséges az emberhez méltó élet, meg hogy az ember azért van a földön, hogy értéket teremtsen, főképpen kulturális értéket, mert a kultúra az a tér és idő, amely

megadatott számunkra, és amelyben létezésünk és létünk is értelmet nyer. Hatalmas életművet épített fel ezekre az alapokra. Példamutató, tartalmas, megőrzésre és óvásra méltó életművet. Róla nem készült monográfia, ő írt könyvet másokról, mert mindig másokra gondolt, mások művének megértésére törekedett, mert tudta, hirdette is írásai-ban, hogy másokért érdemes tenni és cselekedni. Munkáját és személyét megbecsülés övezte, még akkor is, ha a neki járó elismerés mindig késett. Most, amikor búcsúzunk tőle, mert elment közülünk és magunkra hagyott bennünket, ebben a fájdalmas órában nem is gondolhatunk másra, mint a könyveire, egymást követő köteteire, amelyekbe beleírta önmagát, az egész életét, eszméit és gondolatait, hogy az utána jövőknek lehessen miben megkapaszkodni. Mert Bori Imre élete és életműve irányt szabott kultúránknak, irodalmunknak, mindannak, ami vagyunk és talán még lehetünk is. Ha a könyveit olvassuk, magunkra találunk, mert nemcsak hozzánk, rólunk is szólnak. Őrzik a könyvek Bori Imrét, a tudós tanárt, a tekintélyt, aki nem másból, a szavakból teremtett emberhez méltó világot.

Friedrich Hölderlin *Patmoszából* idézek Bori Imre koporsója mellett:

*Közeli
S megfoghatatlan az Isten.
De ahol veszély fenyeget,
Fölmagaslik a menedék is.
Sötétségben fészkelnek a sasok,
S félelmet nem ismerve járnak
A szakadék fölött az Alpok fiai
Az ingatag fahídon.
Tehát, mivel körös-körül
Az idő ormai tornyosulnak,
S közel élnek szeretteink,
Tikkadva a legkülönállóbb csúcsokon,
Adj ártatlan vizet nekünk,
Adj szárnyat, hogy hűségesen
Átjuthassunk és visszatérjünk.*

Istenhozzád, Bori Imre. Elmentél közülünk, nem láthatunk többé, mégis velünk leszel, ma is, holnap is, mert mérhetetlenül sokat adtál nekünk és nagyon sokat bíztaál ránk.

Nyugodj békében!

BÁNYAI János

Elhangzott Bori Imre temetésén 2004. április 26-án.

„Gyakran jut eszembe Péterfy Jenő kijelentése: Mindenki, aki magyarnak született s így akarva, nem akarva vállalja szenvedésünket, kárpótlást kap azáltal, hogy Arany Jánost eredetiben olvashatja.”

Kosztolányi Dezső

SVETOZAR PETROVIĆ GYÁSZBESZÉDE

A Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia és Vajdasági Alosztálya nevében búcsúzom Bori Imre megbecsült tagunktól.

Bori Imre professzort a Vajdasági Akadémia 1984. november 22-én vette fel levelező tagjai sorába, majd 1990. december 3-i kinevezéssel rendes tagja lett testületünknek. Székfoglaló beszédét – *Rálátás Ivo Andrić novellisztikájára* címmel – 1991. december 18-án tartotta. Időközben a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia rendes tagja is lett 1991. május 29-étől. Akadémikusként is sokoldalú tevékenységet fejtett ki, kezdve attól, hogy már a nyolcvanas években aktív szerepet vállalt a *Colloquia Litteraria* koordinációs bizottságában, egészen addig, hogy nemcsak kutatta, hanem vezetője és irányítója volt A szecesszió a magyar és a szerb irodalomban című projektumunknak. Mindez persze csak töredéke annak a hatalmas életműnek, amit maga mögött hagyott, mintegy harminc könyvében, majd mind az újvidéki Hungarológiai Intézet egyik alapítója, számos generáció egyetemi tanára, a *Híd* folyóirat két évtizeden át főszerkesztője, több antológia összeállítója, szerkesztője, szakvéleményezője . . .

Természetesen magyar nyelven írt, de egyes műveit más nyelvekre is lefordították, s így a szerb, a horvát, a szlovén és a szlovák nyelvet beszélők is sok mindent olvashattak tőle, mint ahogy Bori Imre ezeknek a nyelvterületeknek az irodalmával megismertette a magyar olvasóközöniséget.

Mi az Akadémián nagyra értékeltük a XX. századi magyar irodalom terén kifejtett munkásságát, de ugyanúgy becsültük a jugoszláviai magyar irodalom elő- majd történetének szisztematikus földolgozását, s nem utolsósorban a komparatistikai, tehát a magyar és délszláv népek irodalmáról készült összehasonlító tanulmányait is.

Régen, még mielőtt személyesen is megismertem volna Bori Imét, és még mielőtt a hetvenes években a szarajevói *Izraz* folyóiratban megjelentek volna írásai a magyar, a szerb és a horvát avantgárdról, ami akkoriban, ne feledjük, pionír, azaz úttörő munkának számított, véleménye egybecsengett azzal, amit én a Nyugaton élő hungarológusoktól hallottam. Később viszont élvezetesebbek voltak a vele való találkozásaim. Máiig emlékszem azokra a megállapításaira, amelyeket Sinkó Ervinről, Csokonai Vitéz Mihályról, Csáth Gézárról vagy Radnóti Miklósról mondott. Ugyancsak mély emlékezetembe vésődött, hogyan beszélt színházi élményeiről, vagy a néprajzról, s mily szeretettel szólt tanítványai és fiatalabb kollégái jó, új könyveiről, legyen az tanulmány, dráma vagy éppenséggel regény. Az utóbbi években mintegy szabályszerűvé vált, hogy egymás mellett ülünk az akadémiai üléseken, s így eszmét tudtunk cserélni sok mindenről. Legutoljára február derekán találkoztunk, amikor még a fáradtság jelei csak a járásában mutatkoztak, de intellektuális érdeklődése lankadatlan volt. Már volt véleménye a legújabb Nobel-díjasról, a zenitizmusról most megjelent friss tanulmányról, örült, hogy a könyvkereskedésben rátalált Vasko Popa posztumusz megjelent fiatalkori verseire . . .

Hiányozni fognak ezek a röpké találkozások Bori Imrével. És sok kollégájának is az Akadémián, de az Akadémia életében is, mert távozásával nagy űr, szomorú üresség keletkezett.

Köszönet Bori Imre akadémikusnak mindenért, amit tett. Nyugodjon békében!

SOKAT TANULTUNK TŐLE

Budapestről érkeztem, hogy kifejezzem részvétünket Bori Imre családjának, barátainak és munkatársainak, és fejet hajtsak ez előtt a koporsó előtt. A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének, a Magyar Írószövetségnek és az Anyanyelvi Konferenciának részvétét adom át a családnak és mindannyiatoknak.

Ahogy belegondoltam abba, hogy miről is kellene beszélnem itt, Bori Imre ravatala előtt, eszembe jutott nagyon sok minden; eszembe jutott az, hogy hogyan találkoztunk először, ezelőtt negyven esztendővel egy budapesti könyvnapon, hogyan voltunk együtt Budapesten, Szegeden, Újvidéken, a kanizsai írótáborban, a szabadkai Kosztolányi-napokon, irodalomtörténeti konferenciákon és baráti asztalnál, nagyon sokszor, a Čirpanova utcában egy olyan baráti asztalnál, amelynek a szóvivője mindig is Bori Imre volt.

Nagyon sokat kaptam és nagyon sokat tanultam tőle, mint ahogy kollégáim is, a budapesti intézetnek a kutatói is sokat tanultak tőle. Nem is azokra a könyvekre gondolok elsősorban, melyekről Bányai János barátom az előbb említést tett, és amelyekbe Bori Imre a 19. és a 20. század magyar irodalmának, a magyar modernitásnak, a magyar és a délszláv irodalmak kapcsolatainak kutatásában vagy éppen az irodalomkritikai és irodalomelméleti munkában alkotott maradandót. Inkább két nagyszerű erkölcsi értékre gondolok, a szabadságnak és az alkotó munkának az értékeire.

Bori Imre egy olyan világban tudott szabad ember lenni, amely a legkevésbé sem kedvezett a szabadságnak, és ez természetesen egyaránt vonatkozik Magyarországra és az egykori Jugoszláviára. Bori Imre függetlenül tudott gondolkodni, nem ideológiák, nem előírások, nem felülről érkezett tanácsok szabták meg a gondolkodását és értéktudatát, hanem az a szabadság, az a szellemi függetlenség, amelyet mindig meg tudott őrizni, és amelyet minden írásában, minden könyvében gazdagon tudott kifejezni és érvényesíteni.

A másik ilyen érték a cselekvő és szorgos munkának az értéke. Hiszen az a hosszú sor könyv, amely egy kisebb könyvtárral ér fel, maga is ennek az állandóan jóra törekvő, a kutatómunkába belemerülő életnek volt az eredménye. Bori Imre a magányos tudós életét élte. Hiszen egy irodalomtörténész nem is igen lehet más, mint a könyvtár rabja, aki persze éppen ebben a rabságban érzi igazán szabadon magát. Bori Imre tudta azt is, hogy a magányos munka az egyik legfőbb emberi érték. Könyvek, életművek, gondolatok fölé hajolva kereste egy-egy emberi sorsnak, egy-egy irodalmi műnek, vagy akár egy egész irodalomnak, a vajdasági magyar irodalomnak az értelmét és üzenetét. A teljes magyar irodalom üzenetét és igazságát.

Tudta tehát, hogy a magányos tudósi műhelynek nagyobb közösségi és nemzeti küldetése van. Mindabban, amit létrehozott, fel akarta mutatni a magyar szellem, a vajdasági magyar szellem értékeit. Bori Imre nem állt ki a politikai pódiumokra, életműve mégis erősebb közéleti szerepet vállalt, mint a legtöbb politikus tevékenysége. Ez az életmű üzenetet és igazságot jelent, hiszen egy kultúrát képviselt, egy nemzeti közösség megmaradásának a gondolatát szolgálta.

Alig múlt el egy esztendő, hogy utoljára láttam. A múlt év március 15-én találkoztam vele az Országház épületében, ahol a legnagyobb magyar kulturális kitüntetést, tudományos díjat, a Széchenyi-díjat vette át. Láttam az arcán az örömet. Láttam a tudós örömét, akinek sok-sok fáradozását mégiscsak elismerte és megkoszorúzta a hivatalos elismerés. A mindannyiunkat eltöltő fájdalom valamiféle csendes enyhítéseként mondhatom azt, hogy Imrének nem kellett úgy eltávoznia közülünk, hogy a magyar szellemi életnek, Magyarországnak ezt a köszönetét ne kaphatta volna meg.

Amikor most búcsúzom tőle, akkor a személyes emlékeken, baráti együttléteken és a könyvtárnyi könyvén túl, ennek a tavaly március 15-én látott örömnék és elégedettségnek az emlékét szeretném magammal vinni, és szeretném mindenkivel, aki itt van, megosztani. Egy tudós, aki a maga tudományos munkájának az eredményességével és elismertségével zárhatta le az életét, nem távozhatott erről a földről boldogtalanul. Bori Imrét, midőn visszatekintek rá, boldog embernek látom. És azt hiszem, hogy ezt az emberi boldogságot, a jóvátételnek, az elismerésnek, az örömnék ezt az érzését vihetem most magammal innen a koporsótól Budapestre.

Imre, nyugodj békében. Az emlékedet meg fogjuk őrizni.

POMOGÁTS Béla

BORI IMRE TEMETÉSÉRE

Tisztelt gyászoló család, tisztelt gyászbba öltözötték!

Itt e koporsó előtt – s a még máig tartó döbbenet hatása alatt is – csak azt mondhatjuk: elveszítettük mi, vajdasági, jugoszláviai magyar, délvidéki, kisebbségi, vagy ha akarjuk, az egyetemes magyar irodalom „déli hajtása” írói – az *édesapánkat*. Mert édesapánk volt Bori Imre az elmúlt harminc–negyven évben valamennyiünknek, akik csak tollat ragadtunk a kezünkbe . . . Megértő, oktató – és ha kellett – ostromzó tanító-édesapánk. Valaki olyan, mint egy nagycsalád-szervezetben, ha nem is a legöregebb, de a legbölcsebb, aki ha – végső szükségletben az asztalra csapott –, illet mindenkinek csendben tovább tennie a dolgát.

Igen ám, csakhogy ezt a tekintélyt ki is kellett vívni. S Bori Imre kivívta! Kívívta azzal, hogy tanári, kritikus, irodalomtörténész, művelődéstörténész s – egy időben a kiadó szerkesztőjeként is – mindig helytállt. Megszerkesztette 1960-ban *A vajdasági magyar ég alatt* című költészeti antológiát, majd az irodalmunk jelenét prezentáló *Irodalmunk kiskönyvét*, amiből aztán nőni kezdett az az ötször is terebélyesedett kötet, amelyet ma már úgy hívunk: *A jugoszláviai magyar irodalom története*. De hogy ezzel nem elégedett meg, az természetes, s mire ugyancsak mára az *Ezredéve itt* című szinte klasszikusnak mondható olvasókönyvét is kezünkbe vehettük, láthattuk, egy életen át végzett gyűjtőmunka gyümölcsét tartjuk a kezünkben.

És így araszolgotott a XX. századi magyar irodalomban is, melynek gyökereit Arany János munkásságában találta meg, s eredeztette Krúdyn, Móriczon és Kosztolányin keresztül, hogy csak azokat említsük, akikről monográfiát is írt, de látószögébe bevéve a kapcsolattörténetet is: a magyar, szerb, horvát irodalmi háromszöget, Andrićot és Krležát is mérlegre téve. Neve így egybeforrt azzal a korrallal, amit a történelem egykoron majd, lehet rövid szeletként, a jugoszlavinizmus terminus technicusszal fog elkönyvelni.

E koporsó fölött állva viszont elsődleges feladatunk, hogy honi irodalmunk érvényesítéséért tett fáradozásaiért mondjunk köszönetet, amiért egybegyűjtötte és monografikusan ábrázolta, mondjuk, Szentleky életművét, de akár a Sinkó Ervinét, Szirmai Károlyét, Gál Lászlóét, Herceg Jánosét, Fehér Ferencét is említhetném.

Mindannyiunk édesapja volt tehát, s így is fogunk rá emlékezni.

A gyász perceiben sem tudok megfelelni arról sem, hogy húsz évén át milyen lelkesedéssel szerkesztette a mára hetvenévéssé öregedő *Hidat*. Nem volt hét, csütörtök, hogy be ne jött volna a szokásos fogadóóra, kivéve a múlt csütörtököt . . .

Ekkor először nem volt ereje, hogy tanári pedantériával fél tízkor meg ne érkezzen, átvegye a heti postát, s aztán várja a munkatársakat kéziratokkal, kérdéseikkel, problémáikkal együtt.

Hétfőn reggel kért, menjek el hozzá az elolvasott, ünnepi *Híd* kéziratáiért meg a könyvrecenzióért, mert be kell mennie a kórházba.

Az aznap reggel nyomdánkából megjött *Híd* áprilisi számával érkeztem.

– Látja – mondta, – az embernek a bajban is vannak örömteljes pillanatai!

S átlapozva a friss számot, elégedetten tette a kórházi pizsamája fölött már ott álló Marcus Aurelius elmélkedései kötetre a *Hidat* is.

Most, hogy betegági éjjeliszekrényéről visszakerült a könyv, nézem a margón vont ceruzavonalakat. Többet is idézhetnék, de most csak kettőt: „A pusztulás semmi más, mint változás. Ebben a változásban kedvét leli a mindenség természete, amely szerint minden megfelelő rendben történt, öröktől fogva egyazon elv szerint történik, és időtlen időig ugyanúgy fog történni.”

S végezetül: „Apolloniosztól tanultam, hogy gondolkodásom szabad, körültekintő, de azért határozott legyen, hogy egy pillanatig se nézzek más vezércsillagra, hogy lelkem egyensúlyát mindig megtartsam . . .”

S még valamit találtunk a könyvben: ha nem is teljesen befejezve és már erősen szálkás kézírással, a *Híd* ünnepi számának vezércikkét bizonyítékaként annak, hogy utolsó lehetőleg dolgozott! Csak sajnálhatjuk, hogy ezt az ünnepséget, amelyre pedig már hónapok óta készült, nem érthette meg.

Tudás, tolerancia, tisztesség – szokta volt mondani Bori Tanár Úr, míg búcsúzott a *Híd* fogadóóráról, s tette mindig hozzá azt, amit utolsó, múlt hétfői találkozásunk kiskapui búcsú-kézfogásakor is mondott: – Őrizzék a *Hídat*!

Tisztelt gyászolók: írói *édesapánkat* temetjük!

Béke poraira, Bori Tanár Úr!

BORDÁS Győző

ÜZENETVÁLTÁS FÉNYÉVEK TÁVOLÁBÓL

SZELI ISTVÁN

Vannak az életnek s szerves tartozékának, az elmúlásnak bizonyos érintkezési pontjai és találkozásai, amelyek nemcsak megdöbbenetek, de értelmezésük a maguk jelképiségével, egymásba kapcsolódásával, kölcsönösségével a józan elme számára is kemény próbát jelent. Valami ehhez hasonló kísértett meg jómagamat is, amikor nemrég felkértek, hogy vegyek részt az ötvenöt esztendeje érettségizett egykori zentai diákjaim jubiláris találkozásán. Annak a nemzedéknek az összejövete-lén, amelyhez Bori Imre is tartozott. S amelynek öt évvel ezelőtti, félszázados találkozásán ugyancsak búcsúztatás jutott osztályrészemül, akkor Tóth Horgosi Páltól. S mint akkor, a búcsú motívumaként a háttérben ezúttal is irodalommal összefüggő kérdés húzódik meg.

De hogy mondanivalóim legalább némileg érthetőbbek legyenek, el kell mondanom, hogy életem értelmét sommázó kísérleteim során elhatároztam, hogy még egy (talán utolsó) próbát teszek a régen kísértő és nyugtalanító téma, a lelki-szellemi honosság kérdésének a megválaszolására, ami a nemzeti egység és a regionalizmus fogalmaival sokszor erőszakosan társítva és politikai szennyeződéstől sem mentesen ma is ott kísért sokak tudatában. Így került sor arra, hogy a témakörhöz tartozónak vélt följegyzéseimből s korábbi vázlataimból összeállítsak egy panorámát, amelynek ezt a címet szántam: *Tájkép- és portrévázlatok Zenta honlapjára*. Ez szolgált aztán alkalomként az utolsó üzenetváltá-somra Bori Imrével. Olyan gondolatcserére, amely itt, e földön indult, de immár fényévek térségeiben folytatódik.

Miután összeállt a kézirat, akkor ért a döbbenet: hiányzik belőle Bori Imre. Igaz, csak tételszerűen, neve szerint, csak szócíkként, viszont jelen van benne jól felismerhető szemléletvilágával, irodalmunk értéktudatával, esztétikai rangjának és helyének megállapításával. Kihagyása nyilván egyenes cáfolata lenne saját elvi álláspontomnak, amit könyvem Előhangjában így fogalmaztam meg: „ . . . az ember karaktervonásai, szellemi, lelki, érzelmi, gondolkodásbeli, etikai magatartása, jelleme s teljes meghitt benső világa, következésképpen hovatarozása sem a lakhelyi illetőség ügye, nem a születési anyakönyv bejegyzésének a kérdése, még kevésbé a lakosságnyilvántartó hivatal adatainak a velejárója”. S ugyanerről az elvi álláspontról a maga szépírói módján az önnön „zentaiságáról” valló, Tiszaszöllősről Budapest közbejöttével Zentára, majd Szegedre került Zágon István ezt írja: „ . . . szinte ragyogó emlékeimet őrzöm még ma is a zentai gimnázium felső hat osztályáról, ahol Orbán Károly volt az osztályfőnököm, Veress Árpád, doktor Fülöp Adorján és doktor Teleky István a legkedvesebb tanárim. [. . .] Nem tudom, hogy a zentai gimnázium humánus légköre és a *Szegedi Napló* füstös levegője nélkül vállalkozni mertem volna-e mérnöki körző mellett még az írói toll forgatására is. De most, amikor megindultan mosolygok arra a csoportképre, amelyet Sztudényi kántor úr kertjében készítettek a zentai gimnázium néhai hatodik osztályáról, és amelyen még él Bobán Jóska, Vartus Feri, Burány Náci, Gere Kelemen meg a többi mind, akiket annyira szerettem – ugyanakkor mélységes, hálás tisztelettel gondolok azokra, akik írói pályámon elindítottak: Móra Ferencre és Juhász Gyulára”. Eljárásom igazságtalansága Bori iránt még nyilvánvalóbb lett előttem, amikor beláttam, hogy Zágonhoz hasonlóan ő is részese lehetett a „zentai gimnázium humánus légkörének”, meg hogy ő már nemcsak az Irodalmi Alap tagja volt, hanem két ország akadémiaiáé is. Mulasztásom miatt azzal próbáltam magam előtt mentegetőzni, hogy róla már több ízben is alkalmam volt írni és szólni hatvanesztendő kapcsolataink során. Itt azonban másról volt szó. Arról, hogy neki is ki kellett volna jelölnöm a helyét a „honlapon”, mert az nem a születésnap jókívánság súlytalanságával röppen tova az ürbe, hanem egy közösség útjelző mérföldkövének a szerepét tölti be. Arról nem is szólva, hogy közös érzés- és tudatvilágunk építőelemeit, kísérő- és kiegészítő motívumait ismerhetjük fel az egész életén átvonuló Tisza-kö-

zelségben is (a bácsföldvári szülőhely, a zentai felsős gimnazista élmények, a csókai pályakezdés és családalapítás). Felületességem fölött érzett aggályaim még csak növekedtek, amikor arról értesültem, hogy a Kiadó éppen őt bízta meg kéziratom elbírálásával. Nyilvánvaló: teljes joggal, hisz szellemi térségünkben ő az irodalmi-művészeti-szellemi regionalizmussal kapcsolatos tudnivalók legavatottabb ismerője. S amire ezúttal is nyomatékosan rá kell mutatnunk: nemcsak a *mi* (a közelmúltban jugoszláviainak nevezett) irodalmunk határaitól, dimenzióiról, viszonylatairól van szó. A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténetének megfelelő kötete (*A határon túli magyar irodalom, IV.*, 1982) Bori Imre munkásságának jelentőségét abban összegezi, hogy a jugoszláviai magyar irodalom múltjának feltérképezésén túl tudatosította annak önértékeit, „felismerte azokat a vonásokat, amelyek fejlődési ívét és esztétikai értékeit sajátossá teszi, megszüntetve ezzel a hagyomány-nélküliség érzését, valamint az állandó függőségi viszony látszatát. Ítéletalkotása és szempontjai azonban nem kizárólagosak. [. . .] Az önértékek, az esztétikai és emberi sajátosságok felismerése tehát nem vezet bezárkózáshoz, hanem éppen ellenkezőleg: nagyobb nyíltsághoz a világ felé, melynek kétségtelen feltétele az irodalom múltjának, hagyományának, egyedi értékeinek felismerése és objektív megítélése”.

Nos, éppen ez a tágasság, az általa bejárt emberi világ nagy térsége teszi majd szükségessé, hogy minap távozott társunknak immár ne egy város honlapján jelöljük ki a helyét, hanem egy monográfia tág keretei között. Ezt azonban már nem egykori tanárától kell elvárnunk, hanem volt diákjaitól. Énrám, akinek szövegével utolsó óráit töltötte, mindössze az tartozik, hogy az ifjút férfivá érlelő egykori alma mater falai közül fényévek távolába küldve szavaimat megköszönjem, hogy életének válságperceiben is egyértelműen és érvelő higgadtsággal mutatott rá kéziratomnak azon helyeire, amelyeken – mint írta – a többiekhez mérten „a kevesebb ihlet nyomai” vehetők észre. De nem tagadom, jólesően olvastam azt a megállapítását is, hogy „Ami közös az írásokban, az a »zentai« ihlet, az ihletett lokálpatriotizmus, valamint az író páratlan, kimunkált előadás-művészete, a szó legszebb értelmében nemes prózája. Ez a jellemzője még az aránylag jelentéktelen témának is rangot ad, a szöveg értékét »megemeli«.”

Nem a recenzens rám nézve kedvező véleménye miatt tartom fontosnak idézni ez utóbbi sorokat, hanem azért, hogy felhívjam a figyelmet valamire. Arra, hogy Bori Imre irodalomtudományunk azon ritka jeleseihez tartozott, akiket az elemzett szöveg nyelvi megformálásának a kérdései is érdekeltek. Azon egyszerű oknál fogva, hogy meggyőződése szerint az irodalom bármely ága vagy műfaja nyelvi műalkotás. S ahogyan a festő művéhez elsősorban annak színei, formái és vonalai alapján közeledünk, az írással foglalkozó embertől is anyagának, a nyelvnek a föltétlen birtoklását és kezelését kell elvárnunk. Szomorúságunk e napjaiban kétségtelen vigaszt nyújthatna számomra az a tudat, hogy egykoron, ötvenöt éve magam is hozzájárultam e magas igény kialakításához, s hogy azt Bori Imre még középiskolai örökségként vihette magával a zentai gimnáziumból.

PAP JÓZSEF KÉT VERSE

EPITÁFIUM

Bori Imre sírkövére

Munkásságomért
ezer év pihenés jár.
És rá még ezer.
Mákvirágoktól
eltanulom majd, mi a
dolce far niente.

B. I. KOPORSÓJA MELLETT

Még el se temettünk
és máris
egy apokrif vigasz

Taglózó gyászomban

Az hogy szomszédok leszünk
közös parcellánkon
még egy ezred évre

Befelé ontva könnyeim!

A LÁTÓ ÉS AZ ELIGAZÍTÓ

KALAPIS ZOLTÁN

Pályám egyik nagy fordulóján lépett az életembe Bori Imre, mégpedig meghatározó módon, perdöntően.

1975-ben, egy súlyos betegségből felépülve, visszavonhatatlanul eldöntöttem, hogy visszatérek oda, ahonnan elindultam: az íráshoz, miután éveket töltöttem redaktori posztokon (hét esztendő nap szerkesztőként, négyet főszerkesztő-helyettesként, hármat főszerkesztőként). Ennek érdekében, szívinfarktusomra hivatkozva, leköszöntem. Nem ment egészen simán: a fordulatra többen is gyanakvással tekintettek, a készülő felelősségre vonás előli megfutamodást látták benne. Még hurkot is vetettek volna a nyakamba, ha nem jön az intés: hagyjátok az embert dolgozni (futni)?

Így lett a szerkesztő-újságíróból újra író-újságíró.

Ekkor, 47 éves koromban, „az emberélet útjának felén túl”, nyakamba vettem az általam körülhatárolt világot, a Bánátot, s egymás után jelentek meg riportsorozataim a téglavetőkből lett gyári munkásokról, az olajbányászokról, a külföldről hazatérő munkavállalókról, a Delibláti-homokpuszta lakóiról.

Nos, az egyik ilyen írásfüzérre, amely Tanyai krónika címmel jelent meg a *Magyar Szó* tárcarovatában, Bori Imre reflektált 1976 júliusában, a Kilátóban heti rendszerességgel megjelenő Az olvasó jegyzetei című rubrikájában. Úgy találta (resteltem idézni dicsérő szavait), hogy a szerzőnek csak éppen a „nagyítást”, a részletezést kellene elvégeznie, hogy az olvasott szöveg átváltozzon *Szociográfiai felfedezéssé* (kiemelés

B. I.), s még hozzáfűzte azt is, hogy „érzésem szerint több van a szerző »tollában«, mint amennyit, engedelmeskedve az újság követelményeinek, megírt.” Biztatta a szerzőt, álljon munkához, a kiadót pedig arra ösztönözte, hogy „rendelje meg” a nagyobb, a teljesebb, a kikerekedett Tanyai krónikát. (Ez az utóbbi valahogy elmaradt, de én megszívletem tanácsát, s elkészítettem egy könyvet – *Vándorok és letelepülők*, 1985 – a bánáti magyarság migrációs útvonalairól, azaz arról a lendületes korszakról, amikor a faluközösségek testéből tömegesen szakadt ki a parasztság.)

Borit korábbról is ismertem, de nem voltam közelebbi kapcsolatban vele, nem tartoztam udvartartásához. Ha szóba került, dús koronájú, hatalmas tölgyfaként jelent meg előttem, amely uralja a tájat, árnyékában csak néhány fűcsomó nőhetett. Még egy képem van róla: látom, hogy felfelé halad a látófa fokain, azzal a szándékkal, hogy szemmel tarthassa a környéket, kiváltképpen az irodalom tartományát.

Az én szememben mindig is ő volt a irodalom birodalmának vezére (fejedelmet nem mondhatok, mert ez a cím Herceg Jánost illette meg), az irodalom pápája, ahogy még legközelebbi munkatársai is nevezték – a háta mögött.

Nos, ez a kivételesen fogékony és nyitott ember, alighanem éppen az őrfáról pillantotta meg a kivénhedt zszurnalisztát, ahogy kitartoán körmöl, s hírül adta, hogy itt valami készül, érdemes odafigyelni. S – urambocsá! –, még az irodalom kapuit is nyitogatta előtte.

Nem tudom, mondjam-e: amikor a „felfedező” cikk megjelent, mardarat lehetett volna velem fogatni. Mődfelett megnőtt az önbizalmam, megerősődött bennem a tudat, hogy jó úton járok.

Bevallom, napokig nem tudtam szabadulni attól a gondolattól, hogy lám, egy akadémikus irányította a figyelmet egy autodidaktára, s bátorította: ne csak újságban gondolkozzon, könyvben is!

*

A jó szó, a biztatás üdvös hatása még tartott, amikor egy újabb meglepő jeladás, egy újabb „lökés” érkezett irányából. Ez is még 1976-ban történt, az év vége felé. En továbbra is kívül álltam baráti és szakmai körén – csináltam a magam dolgát –, ő viszont változatlan, ahogy írta is, „felcsillanó érdeklődéssel” figyelte munkásságomat. Ha úgy ítélte meg,

hogy érdemes nekem segíteni, akkor ezt önzetlenül meg is tette: a hónam alá nyúlt . . .

1976. október 15-étől október 24-éig a *Magyar Szóban*, Történelmes gyilkosságének címmel, tíz folytatásban, közzétettem vizsgálódásaimat egy újkori, észak-bánáti ballada cselekményének valós hátteréről. Tóth Ferenc folklorista jegyezte fel egy töredékét, adatközlőjének szavaival együtt: „Ez tény igaz vót, egy magyarcsernyei fiú vót, aki elment 20-ban a tóbai búcsúra, és ott agyonszúrták egy lányé.”

E közlés nyomába credve kiderítettem, hogy az esemény 1920. május 30-án történt Tóbán: az egyik kocsmá előtt a tóbai Bálint Jóci egy háborúból visszamaradt katonai rohamkéssel agyonszúrta a csernyei Deák Gyurit, akinek anyját, sírját, fényképét megtaláltam, beszéltem a szem- és fültanúkkal, felkutattam a per anyagát.

Nos, népünk ezt a kocsmái históriát énekelte meg, ennek több töredékét, meg egy teljesnek mondható változatát le is jegyeztem.

A további részletezés helyett szögezzük le a végkövetkeztetést: a XX. század húszas éveiben Észak-Bánátban még élt a balladaalkotás kényszere, pedig Seprődi János, a neves erdélyi gyűjtő már a XIX–XX. század fordulóján arról írt, hogy „efféléket újakat költeni a népnek ma már nincs sem ideje, sem nyugalma, sem hangulata”.

Bori Imre, aki sok fából faragott ember volt – a néprajz is egyik érdeklődési területe volt –, ekkor újra színre lépett, s egy egészen rendhagyó döntést hozott: az írást egy napilap hasábjairól kiemelte, s egy tudományos folyóirat kolumnái közé sorolta (*Hungarológiai Közlemények*, VIII. évf., 28. szám).

Az egy napig élő újságból a periodika tartósabb, bibliográfiailag is számon tartott munkái közé.

Ezt a „műveletet” még egyszer megismételte: átvette A bánáti mesemondó című írást (Adalékok Borbély Mihály életrajzához), amely úgyszintén a *Magyar Szóban* jelent meg 1977. május 15-étől 27-éig. Később már megnyitlak előttem a tudomány e szentélyének kapui: 1978 és 1983 között még négy tanulmányom jelent meg a *Hungarológiai Közleményekben*.

Nemegyszer eltűnődtem azon, hogy mi is készítette Bori Imrét, hogy ily módon is támogasson? A legfőbb ok a fentiekből alighanem kihámozható. Ezenkívül még több magyarázatot is találtam: az egyik talán

az lehetett, hogy egy kis kavicsot kívánt bedobni az intézeti munka állóvizébe: hátha a csobbanás hangja eljut a kényelmesebb kutatók népes táborába is . . .

*

Az első könyvem nem a Tanyai krónika bővített, kimunkált változata lett – mint ahogy Bori Imre javasolta –, hanem bánáti szociográfiai riportjaim gyűjteménye. Úgy tudom, hogy kiadását ő javasolta, s háttéremberként erősen támogatta is, bár a felkérés a Forum Könyvkiadó akkori főszerkesztőjétől érkezett, Fehér Kálmántól, s ő volt az, aki érvekkkel, olykor érces szavakkal is a kézirat mellett kardoskodott, elutasítva azokat, akik kiiktatták volna a kiadási tervből, vagy megjelenítésének elhalasztását követelték.

Hosszú évek múltán magam is meglepődtem, hogy a kiadványnak nincs recenziója. Dokumentációmban azonban van egy magyarországi, 1978. november 20-án keltezett „lektori vélemény”, amely „visszafogott hangú tényközlésnek” minősíti a riportokat, de írója úgy gondolja, hogy „a könyv magyarországi terjesztése nem problémamentes. Problémafelvetése nálunk szokatlan . . . Az általános jugoszláviai helyzet elemzésére még jelzésszerűen is csak alig vállalkozik a szerző, így óhatatlanul – negatívumaival – sötétebb képet festhet a szomszédos ország viszonyairól, mint amilyenek azok a valóságban (bár, természetesen, ezt elbírálni nem vagyok hivatott, nem is vállalkozom rá). Nem vagyok benne biztos, hogy e könyv fogadtatása nálunk az írói szándéknak megfelelő volna-e . . . E könyv elsősorban szociológusok, pártmunkások, történészek és újságírók számára lehetne mégis tanulságos. Mellette szól viszont – vagyis az átvétel mellett –, hogy hiteles történelmi dokumentumként fogadható el, magyarul a területek lakosságának mai életviszonyairól ad számot. Átvételét tehát alacsony példányszámban javaslom.”

A recenzió szerint a szerző sötétebb képet festett a jugoszláviai helyzetről, különösen a kisebbségben élő magyarság esetében, mint az elfogadott, a kialakított. Feltehetően a hazai bírálóm fejében is valami hasonló motoszkálhatott . . .

Bori Imre, nagy örömmel, a könyvben megjelent riportsorozatokról többször is – nyilvánosan! – kedvezően írt. Így Tiszteletre méltó életmű címmel a *Kilátó*ban is (1998. IV. 25.): „Legjobb szociográfiáink között

vannak az ő népleírásai és életképei, ahogy a Bánát könyve lapjain olvashatók... az ő 1979-ben megjelent... művét a legkedvesebb Kalapiskönyvemnek nevezem.”

*

A látó és az eligazító embernek már a második kötetemnél megjelent egy új arca is: a felfedező.

Az önkényúrnak, egyeduralkodónak, sőt tirannusnak is mondott irodalmi vezér az én esetemben úgy mutatkozott be, hogy más sikerének is tud örülni. Felismerte, hogy „úttörő kutató” tűnt fel, dicsérte „az adatgyűjtő szorgalmát”. Úgy is mondhatnám, hogy „lovaggá” ütött, abban a reményben, hogy ez a nagyotmondás egy elnéző mosolynál többet nem vált ki.

A *Balladaénekesek, mesemondók, vásárosok* című kéziratom recenziójában (a könyv a Forum kiadásában jelent meg 1980-ban) Bori Imre ezt írta: „... ez a munka messze meghaladja a szerző maga elé tűzött, úgynevezett riporteri célját, meghaladja a népismereti írások iránt táplált igények jó részét is. Ha megjelenik, elsősorban a hazai magyar tudományosságnak (művelődéstörténet, folklorisztika, nyelvészet) lesz hasznára. A szerzőt ugyan nem vezették tudományos ambíciók, ő mindvégig őrizni igyekszik a riporter magatartást, feltárt tényanyaga azonban tudományos hasznosításra csábít, és kétségtelennek tartom, hogy Kalapis Zoltán »tényei« szervesen beleépülnek majd ismeretvilágunkba. Gondolok itt elsősorban a helyi balladák keletkezéséről szóló írásaira, amelyeket a jövőben meg nem kerülheti, aki a ballada keletkezésének és életének, formálódásának a kérdésével foglalkozik . . .”

Nem riportok már . . .! címmel (*7 Nap*, 1980. VIII. 29.) írt a könyvről, s ebben is sajátos módon „cáfolja” az auktor műfajmeghatározását. „A szerző népismereti riportoknak nevezi őket – írja –, valószínűleg azért, mert hű akart maradni riporter önmagához. Pár esztendővel ezelőtt még rutinos újságírói feladatként kezdett – mondjuk így – »nyomozni« Bánát földjén, s kezdte figyelni, hogyan is »történik« az élet a Törökbecse–Kikinda–Fehértemplom jelezte nagy életháromszögben. Tudjuk, ezekből a riportokból . . . állt össze a Bánát könyve méltán feltűnést és elismerést kiváltó gyűjteménye. De ami ezekből a riportokból végül is kinőtt, az már bizony nem riport, hanem riport-tanulmány – irodalmunk

nem szokványos műfajaként” (az írásokat még adatfeltáró tanulmányoknak, vagy csak egyszerűen tanulmányoknak is nevezi).

Ne szaporítsam a szót: Bori Imre „felfedezett”, felbattyuzva útra bocsátott . . .

*

A negyed évszázaddal ezelőtti időkre emlékeztem, indulásom éveire, amelyeket Bori Imre olyannyira befolyásolt és meghatározott. Majd-hogynem pápista lett belőlem . . .

En tőle nem halat, hanem hálót kaptam, a magam lábára állhattam. De a tizenkilenc könyvemet, a Híd- és Szenteleky-díjamat, a kétszeri írószövetségi tagságomat az ő eredményének is tekintem, bár neki erre nincs szüksége: Ő ennél sokkal, de sokkal többet elért.

Később is „kéznél” volt, számíthattam tanácsaira, megoszthattam vele gondjaimat. S szemmel tartott, véleményezte kézirataimat, írásokat kért a *Híd* számára. Érdekes módon nem avatkozott be munkámba, ötletekkel sem látott el (talán azt gondolhatta, hogy mint eddig is, nem szorulok mankóra). Egyszer-kétszer fordult elő, hogy valamilyen javaslattal állt elő. Egyre emlékszem: arra biztatott, hogy eredjek az eltűnt Szenteleky-hagyaték és könyvtára nyomába. Sajnos nem találtam fogódzókra . . .

Civakodó kollégái olykor kígyót-békát kiáltottak rá, én azonban mindvégig a dolgozó és eredményes embert, az alkotó értelmiségit láttam benne. Emberi gyengeségeit elnéztem neki (ő is az enyéimet), miközben kapcsolataink elmélyültek, baráttá váltak, s ezt végig megőriztük, talán azért, mert közben a tisztas távolságot is megtartottuk.

Meg aztán nem tartottam ildomosnak, hogy őt, a mentoromat, bár-miképpen megbántsam, vagy – ne adj’ isten – kövel dobjam meg, ha valami nem tetszett magatartásában, vagy ha éppen a tyúkszememre lépett.

Most, hogy kidőlt a nagy tölgyfa, s a látófa is üres maradt, áldom az emléket.

S egyre reménykedem abban, hogy ez az írás, mint ahogy az szándékomban is volt, nem rólam szól, hanem Róla.

A látó, az eligazító, a felfedező emberről.

VOLT EGYSZER EGY UTCA

N É M E T H I S T V Á N

Bori Imre emlékének

Kérdezed, édes fiam, a leveled végén, mi újság otthon? Így, hogy otthon. Mindig szíven ütött egy kicsit, amikor te kérdezted vagy írtad így. Mert régen, amikor még te is itthon voltál, tán eszedbe se jutott ez a szó. Amikor még mindnyájan itthon voltunk. Amikor még nem futott szerteszét a falu, mint a kiscsirkék, ha vércse csap le rájuk. Miközénc nem tudom, mi csapott le, csak azt látom, hogy már alig vagyunk. Gyere haza egyszer, és sétálj végig csak ezen a mi utcánkon. Ahol te is felnőttél. Ezen az istenverte utcán, amelyiknek csak az én életemben négyszer cserélték ki a nevét, mert valakiknek nem tetszett úgy, ahogy az öregszüleink tisztelték vagy már azoknak a szülei is, nem kis büszkeséggel, hiszen te is tudod, talán nem felejtetted még el, pedig azt olvasom egy okos könyvben, hogy a hivatalos neve sohase volt Rozmaring utca, nekünk néhányunknak, akik még vagyunk a régiek közül, ma is Rozmaring utca, nem azé a cáré, akinek a nevét, ha beletört a nyelvem, akkor se tudtam kimondani, a jönőát meg fölfogni nem tudtam, hogy micsoda, de a jönőá előtt is volt még két neve, mind elfelejtődött, csak a Rozmaring maradt meg, igaz, nem a fiatalság ajkán, főleg nem azokén, akik az elmúlt években ideköltöztek Boszniából, honnan, akiktől azóta akár Hangos utcának is elkörösztölhetnék, mert egész nap bömböltetik a rádiójukat, kiteszik a gangba oszt ott, vagy fölviszik magukkal a kertbe, fölakasztják a fára, és úgy. Nemcsak minket riogatnak vele, maradékait

a régieknek, de a madarakat is elűzik ezzel az örökös lármával, éjjel meg jönnek a kocsik, az autók a Cigány Roza lányának a háza elé, aki idevalósi cigánylány, de ebben a zűrzavaros világban a falu leggazdagabb dajnája lett, minden éjszaka fogadja a pénzes vendégeket, megérkezve a háza elé úgy dudálnak az autók, hogy a halottakat is fölébresztik, aztán meg bent a „villában” hajnalig tart a zenebona, nem lehet tőlük pihenni, a rendőrség mégse tesz ellenük semmit, rebesgetik, hogy a dajna az ő emberük, pedig már a gyűttmentek, a boszniaiak is kikeltek magukból az éccakai dáridózás miatt, de az még nem jutott eszükbe, hogy nappal maguk is ugyanezt csinálják a hangos rádióikkal.

De ezt már mind elpanaszoltam neked, megírtam levélben, elmondtam telefonba, elmondtam talán százszor, mégse lett könnyebb a lelkem, hogy lenne könnyebb ezután, amikor tegnapelőtt kikísértük az első szomszédomat is, a hetvenhárom éves Vígh András bátyádat, talán emlékszol még rá, egy nagyon magának való ember vót, mégis minden maradék könnyemet elhullajtottam az öregért, már úgy mondom, hogy öreg, pedig én voltam az öregebb, jókedvében András bácsi, mert azért jókedvű is tudott lenni, lányomnak szólított, hiába mondogattam neki, hogy ha még vár egy keveset, akár fiam is lehetett volna, mindig mosolygott ilyenkor azzal a huncut szemével, de mikor a Cirmosom átjárogatott az öreg kertjébe, oszt kihemperegte a borsóját, olyanokat vagdosott a fejemhez, és úgy villámlottak a szemei, úgy üvöltött rám, hogy összeszaladt az utca, az a régi utca, amikor még együtt volt a Rozmaring utca, olyanokat vágott a fejemhez, hogy megmérgezi azt a dögöt, a Cirmost, én meg vissza, hogy előbb megmérgezem én kendet, ha már olyan elrugaszkodott vadállat lett kend, hogy még egy ártatlan macska is a lába alatt van. Aztán egy hétig nem beszélünk, de már nagyon leste, be is vallotta, mikor jelenek meg a kertben, ilyenkor ő is sietett ki a magáéba, hogy átszólhasson a drótkerítésen: gyomlálgatunk, Örzse? Igen, itt az ideje, András bácsi, válaszoltam foghegyről, majd lassan, századszor is szent lett köztünk a béke, alig vártuk az estét, hogy kiülhessünk a kiskapuba beszélgetni, egészen addig, míg a Cirmos nem tett újabb kárt András bátyád kertjében, s kezdődött minden előlről, ő leszedte az összes szenteket az égből, de én se maradtam neki adós, így éltünk, és mégis jó szomszédok maradtunk, nemcsak én meg ő, mondhatom, hogy az egész régi Rozmaring utca valahogy összetartott, ismer-

tük egymást, ha meg is szóltuk egymást, ha irigykedtünk és pletykáltunk is egymásra, nem így mint ma, hogy már azt se tudja az ember, kiféle a harmadik szomszédja, mert szóba se tud vele állni, hogy ezt megtudja.

Ebből a mi Rozmaring utcánkából, drága gyerekem, csak ebből az egyetlen utcából az elmúlt tíz esztendő alatt tizenketten mentek el oda, ahonnan egyhamar nincs visszatérés. Tegnapelőtt a tizenharmadik is elment, a Víg András bácsi. A faluban nem múlik el hét, hogy ne temetnének valakit. Előfordul, hogy három temetés is van egy hét alatt. Állandóan temetésre járok. A régiekből már alig maradtunk. De a fiatalok közül is sokan meghalnak. Azt mondják, ennek Csernobil az oka. Üresen maradnak a házak, az utcák. Üresen maradnának, ha nem jönnének a telepések. Tudnak a faluban olyan utcáról, ahol már több a telepés, mint a helybeli. A múlt szombaton jövök hazafelé, akkor is temetésről, épp a Selypes Ilonka nénit sirattuk el, szegényt, mikor velem szemben, kint az út közepén öt egybekapaszkodott telepés legény ereszkedik lefelé a faluba, hangos nótaszóval, no, mondom magamban, öt perce sincs még, hogy fönt a Kálvárián búcsúztatót hallgattam, most meg ezeket a legényeket majd szétveti a jókedv. Nem is tudom neked leírni, milyen érzés fogott el. Én, édes fiam, mindig úgy szerettem ezt a bűdös fészket itt, a szülőfalumat, mint az édes szülémet, most hirtelen mégis elfogott egy érzés, hogy jobb volna innen örökre elbújdosni.

Es tudod, az a baj, hogy mostanában mind sűrűbben elfog ez a nyugtalanság. Nem lelem a helyemet itthon, ahonnan nyolcvankét év alatt három napnál tovább soha nem mozdultam ki. Nem köllött kinézni az utcára, már a lépteiről fölismertem, ki megy el a házunk előtt. Emlékszel a Süli Péter bátyádra? A Víg András bátyádék házával szemben laktak, az utca túloldalán. Ha kinyitotta a kiskapuját, az udvarunkból te is hallhattad. Fülledt nyári délutánonként térdig érő, bő klottgatyában állt ki a háza elé, a tarkóján vizes törülközővel. Átkiáltottak hozzá: hűtögeti? Mire ő: csak csillapítom. Nem szereti, amit én nagyon kamelok . . . Mindenki tudta a Rozmaring utcában, hogy Süli Péter bátyád istene a kacsapecsenye, meg azt is, hogy magas a vérnyomása. Ezért itt miköztünk bizonyos dolgok nem szorultak külön magyarázatra. Egy-két szóból is megértettük egymást. Egy kézmozdulatból. Egy szemöldökrándításból. Mégis megkérdezte az átkiáltó, honnan van valakinek a nyár kellős közepén sütni való kövér kacsája? Tudta ugyan

ő maga is, hogy honnan, mégis megkérdezte. Mert azt is tudta, hogy erre milyen felelet érkezik. – Hát a ládából! – vágta ki büszkén Süli Péter bátyád. Ugyanis nekik volt az első mélyhűtőjük a Rozmaring utcában. Ezt is tudta mindenki. Mert a mi utcánkban mindenki tudott mindent nemcsak a szomszédjairól, hanem véges-végig mindenkiről.

Ma? Bizony Isten, néha már félve megyek végig azon az utcán, amelyiket úgy ismertem mindig, mint a tenyeremet. Annál is jobban. Mindennél jobban. Benne éltem le egész életemet. Itt születtem. Édesapád, amikor feleségül vett, mihozzánk jött. Vagyis férjhez ment. Pedig hát ő volt a férj, de „benősült” a lányos házhoz. Így mondták ezt akkoriában minálunk. Mert akkor még egy nyelvet beszélt az egész falu, és ezt a nyelvet mindenki értette. Még a félszavakat is.

Ott volt Borona Jóska bácsi. Öregkorában mindig kint ült a kiskapuban, bizony még a hűvösödő őszi estéken is, mert nem volt más dolga, de főleg azért, mert addig se volt láb alatt a meleg kiskonyhában – nem tűrhette az öreget a menyé –, hát kint üldögélt a háza előtt – a ház az övé volt, de a megmondható a házban a menyé volt –, megszólított mindenkit, aki elhaladt előtte, gyereket, felnőttet, fiatal, vént, szóval mindenkit, mert mindenkit nemcsak hogy ismert, de azt is tudta mindenkiről, mi nyomja a lelkét vagy minek örül annyira, mert azt az embereknek már a járása is elárulta akkoriban, az öregnek mindenkihez volt egy jó szava, egy találó szava, szerette is mindenki Borona Jóska bácsit, persze a menyé kivételével. Az utcánk legnépszerűbb figurája mégis a Süsü Maris volt, nemcsak a Rozmaring utcáé, hanem, azt lehet mondani, az egész falué, nemhiába volt a falu bolondja, pedig általában az ilyen szerencsétlenek inkább a férfiak közül kerültek ki. Süsü Maris, szegény, lány volt, az is maradt élete végéig, mindennap talán befutotta a falu minden utcáját az elmaradhatatlan tollseprűvel a kezében, ezzel hadonászott és átkozódott, mégse zárta be előtte senki a kaput, talán minden házba bejáratos volt, mindenütt kapott valamit, ezt-azt, hogy is mondjam neked, édes fiam, kegyeltje volt a falunak, igen kegyeltje, és amikor ötvenkét éves korában hajadonként meghalt, mindenki kikísérte, akkora temetés azóta meg azelőtt se volt nálunk, mert Süsü Maris volt a falu legismertebb figurája, őt mindenki szerette, senki se irigyelte, de szívből szánta, mert hát mégiscsak szánalmas volt szegény, Isten nyugosztalja.

Vótak itt más híres emberek is, de Süsü Marist máig emlegetik, akik ismerték, én is ismertem, a becsületes nevét mégse tudtam, talán senki se tudta, még a keresztyére is ezt a nevet írták, mert aki megrendelte a koporsósnál, ezt a nevet diktálta be. Szóval ő is a mi utcánk lakója volt, korán elhunyt édesanyja házában húzódott meg, már majd rádőlt a putri, mégse engedte, hogy valaki hozzányúljon, megrenoválja, pedig szívesen megjavították volna neki, de ő nem és nem! Ilyen vót.

Senki már azok közül! Az utcában már csak öten lézengünk, a többiek mind újak, betelepültek, menekültek, lehajtott fejjel járkálunk köztük, morgunk valami köszönésfélét, ahogy elhaladunk egymás mellett, mi a mi nyelvünkön, mert másikat nem tudunk, ők meg bizonyosan az ő nyelvükön, mert ők se tudnak mást, idegenek vagyunk egymás számára, nem úgy, mint még a te gyerekkorodban és azután is jó ideig, míg nem ütött be ez a nagy fölfordulás, mégis az fáj a legjobban, ha belegondolok, hogy ti, édes fiam, akik elmentetek, akik elköltöztetek a városba, nem is kívánkoztok ide vissza, így megszűnik itt minden, ami volt, mert azelőtt az öregek helyét elfoglalták a fiatalok, és folyt az élet tovább, folyt, ahogy lehetett, ütöttük-vertük a világot, ahogy lehetett, de ennek most már vége, látom a végét, úgy tűnik el a Rozmaring utca, hogy a helyén marad ugyan, de a neve véglegesen megváltozik, nemcsak a neve, hanem ahogy egy könyvben olvastam, a levegője is. Talán fölötte még az ég színe is.

Tudom, hiába írom én neked, édes gyermekem, ezeket a keserű leveleket, csak fölöslégesen sajdítom velük a szívedet, visszacsinálni azt, ami véglegesen elmúlt, nem lehet, és ebben neked van igazad.

2004. május 5.

SIRATÓ

BURÁNY BÉLA

Szertelenek voltunk. Harsogóan azok. Szinte nomádok, mint minden ötödikes-hatodikos gimnazista generáció, a nyolcosztályos gimnázium értelmében a szónak, amiről öregkoromban sem tudok leszokni. És nem is akarok. Számomra a „kisérettségi” ma is más dimenzió, mint a „ki-jártam az oszmolétkát”. (A középiskolába való felvételit pedig a nevelés tan meg az oszmolétkás elemi iskolai oktatás csődjének tartom.)

Szertelenek voltunk, vagy csak annak látszottunk, mert emögött a harsogás mögött valahogy átütött valami, ami jobbára csak akkor volt észrevehető, ha ez a harsogás valami miatt elállt, s itt vagy ott kijött alóla egy tehertételként hordott fődözet, mint amikor úgy ér az acél a kovakőhöz, hogy a kovakövet rongyos zsákdarab takarja, s az, hogy a zsák rossz rojtjai között kipattan-e a szikra, az csak attól függ, ki kezében az acél, és éppen éllel áll-e felé a kovakő. (És füstölni fog-e tőle a rongyos zsákdarab . . .)

Mintha pont arra a rohadt, megpróbáltatásos időszakra vetett volna ki bennünket (hozott volna össze?) az a népesség, ami Délvidék-szerte szült minket, s ami 21+4+1-2 év alatt Isten tudja mikortól számítva állt össze közösséggé, s amit közel félmillió lélekszámmal úgy hívtak, hogy vajdasági magyarság. Dehogy volt tudatos ez a „generációs szerepválalás”? (Kimondani is marhaság. Vagy csak annak látszik ez is?) Csak hordta az osztály minden tagja, mint ami magától értetődő, ami így, külön megfogalmazva – szóra sem érdemes! És ha ezt a „tehertélt” elfelejtetted volna egy-egy pillanatra, rád szólt benned valami: „Nézz körül! Micsinálnak a népeddel! . . .”

A hangra visszafelelni nem volt kinek.

Ez a senki által nem tanított közösségi öntudat váltotta ki pl. a tőlünk alighanem négy generációval fiatalabb, zentai diák Kiss Karcsiból azt a megfogalmazást is, izzasztó loholás közben, ott, a zágrábi nagyposta előtt:

– Hová rohansz?

– Hagyd a fenébe! Iratkozok át a nehéz elektrotechnikáról a könnyű elektrotechnikára!

– Mért?

– Tudod, úgy vagyok, hogy ha „ezék” azt mondják, hogy ne menjünk haza diploma után, akkó mán mink csak gyerünk haza! . . . A könnyű elektrotechnikás diplomával otthon könnyebb lesz az elhelyezkedés . . .

Az „ezék” pedig Farkas Nándor volt meg Rehák László, vajdasági magyar politikusok, meg Herceg János író, meg Hangya András, a festő, azaz a vajdasági magyarságot akkor képviselő és vezető rétegből egy fél marék. (Hogy később látták már ők is? Nagyon látható volt az akkor is! S ha látják, „kiábrándulni” sem kellett volna.) Akkor azért jöttek föl Zágrábba, az Ady Endre Kultúrkörbe, hogy bennünket, zágrábi magyar diákokat arról akarjanak meggyőzni, hogy diploma után ne menjünk vissza Vajdaságba dolgozni.

– Mert pl. Boszniában nagy a káderhiány! . . .

– Mér?! Mi az a Bosznia? Abesszínia?!

– Mér?! Az egyetemes emberiség szempontjából mi a különbség? Épp a nemzetközi szocializmus tanítása szellemében . . .

– Annak az „abesszinnak” ne adj többet szót! . . . – Súgta a Szokola Jancsi a hátam mögül.

(Az az „abesszín” épp a Hangya Bandi volt.)

*

Nem tudom már pontosan, melyik évben lehetett (alighanem a hatodik osztály vége felé volt), és hogy mi is váltotta ki az osztály szellemi vitorlának feszülését (államilag istápoltt elvándorlási hullám? Vagy csak felnyitott sorompó?), ami a Tóthorgosi Pali önképzőkori dolgozatában csúcsozott. Az volt a címe, hogy Menjünk, vagy maradjunk? A „tanár úr” véleményét kikérendő, egy magyarórán föl is olvasta a Pali . . . Kint, a tanári asztal mögött állva, míg Szeli tanár úr, szép kirgiz fejét mélyen

a mellébe csapva, némán billegve dőlt hátra a székekben. Csak a feje vörösödött. De az nagyon.

A felolvasás utáni feszült csendben, a halkán, szinte gondolatokba merült szavakból összerakott kulcsmondatra ma is emlékszem:

– Az osztály úgy viselkedik, mintha a vajdasági magyarság sorsát . . . egyedül neki kellene . . . megoldania.

Tudtam, ezt a szellemet kerested sok-sok év után, már a magyar tanszék egyik oszlopos kádereként, ott, a Szeli Pista mellett, amikor, már mint fiatal orvost kérdeztél meg:

– Te! Mint biológia-közeli szakember: Vannak-e elb . . . generációk?

Előbb hangosan elnevettem magam. Azt hitted, magyaráznod kell, pedig nagyon is értettelek:

– Ahogy jönnek az új és új generációk, figyeljük, saccoljuk őket: mit hoznak? Ezekből a legújabbakból mintha hiányozna valami! . . .

Farkas Nándor szavait idéztem neked akkor, azokat, amelyek 1953-ban hangzottak el, Zentán, a Jugoszláviai Magyar Egyetemista Találkozó utáni vitában, már a Szocialista Szövetség székházában ott „a Szlávnyity sarkán”.

– Majd ha a mi gyerekeink felnőnek! . . .

– Melyik „mi gyerekeink”?

– Akik most indulnak! Akiket majd mi tanítunk az elsőtől kezdve! Akik majd nem cipelik a múltat magukban, mint tehertételt . . .

Biggyesztett szájjal vontam meg a vállam:

– Te! Nekem ez a „tehertétel” egyáltalán nem nehéz . . . Legfeljebb nehezebben lehet tőle becsapni . . . Félrevezetni, ha úgy jobban tetszik.

Az arcát nézve úgy tűnt, alighanem értette egészében, amit mondani akartam.

– Én nem úgy értettem! – mondtad. – Biológiaiilag!

– Biztos vannak . . . – nyugtattalak meg, magam is bizonytalanul.

– Te! Nézz már utána!

– Jó.

Ez úgy hangzott a normálisok fülének, mint csöngetés után a mondat:

– Te! Neked megvan az a könyved! Holnapra hozd már el! Szeretnék valamit megnézni benne!

Utána soká nem találkoztunk megint.

Most utólag pirulva vallom be: azóta sem néztem utána érdemlegesen. A nevelésileg elrontott generációk sora dominált a szemeim előtt, s noha nem tartom amazt sem kizártnak, ma sincs e kérdésről perdöntően meggyőző véleményem.

A genius loci nemrég hangzott el, épp Zentával kapcsolatban. Tényleg: van-e genius generatiac?

– Te Imre! Nézz most te utána! Most te könnyebben hozzájutsz egy „odaáti” nagykönyvtárban ezekhez az adatokhoz, mert úgy tűnik, itt még soká kell várni olyan szociálgenetikai mérésekre, amik erre a kérdésre génstruktúrák alapján adnak majd megnyugtató választ, és nemcsak „úgy tűnt” szinten, ama egyszeri orvostanhallgató lány igenje szerint anatómiavizsgán, arra a kérdésre, hogy van-e a péniszben csont.

*

A kisérettségire még a központi elemi iskolában készültünk, de ötödikbe már mi is a gimnáziumba jártunk. Abba az épületbe, aminek a kapuja fölé mindössze másfél évvel azelőtt még az volt felírva, hogy „Zentai M. Kir. Állami Gimnázium”, és az volt a címeren is, a sötétkék bársonyból csinált Bocskai-sapkán a homlokok fölött, aminek a hegyét mutatóujjal kellett az orrheggyel irányba hozni. Mert a gimnázium épületébe előbb a szerb osztályok kerültek, csak aztán a magyarok, ahogy a hevenyészett katonakórház cuccát elszállították.

Ötödikbe már velünk jártatok ti is, „vidékiek”, Bácsföldvárról ti hárman a Péter Icával meg a Molnár Rózsával, a répát is együtt szedtük a bánáti szurokból azon az őszen azokkal a kétfogú vasvillákkal.

A Péter Ica . . . A Mósó középtáv-futót nevelt belőle, nem is akármilyent! Tavaly volt itthon – Párizsból. Több mint öt évtized távlatából emlegettük föl itthoni versenyeit.

– Amikor nekem az osztály drukkol! . . . Ott nem lehetett nem elsőnek lenni – mondta.

Szinte a régi örömmel tolt fel bennünk az az ordító mámor a lelátó cél felüli részén, az a robbanó összeborulás, s az arcon a győzelem fényén túl az erőt és biztonságot adó valahová, valakikhez tartozás.

– Tudod, amikor én erről az ottani enyimeimnek mesélek, ott . . . Párizsban . . .

Fut bennem az elképzelt kép. És tudom, mi mindenről szól a szemében most az az örömos, könnyes, kicsit más fényű csillogás.

Pedig nem futott szépen. De ha megindult, az maga volt a meglódult őserő. Ötödikes, hatodikos gimnazista szinten.

*

Aztán a Szeli Pista óráin kezdtünk rád odafigyelni.

Mert a Szeli tanár úr úgy csinálta a tanítást, hogy újságpapírba kötve hozott be egy halom könyvet. Oda tette le az asztal szélire. Csak kinyitotta őket sorban, s két-három felolvasott mondat után megállt:

– Ki írta? Ha az nem megy, hát mikor írhatta? Netán mi a címe a könyvnek?

Szinte sercegett az osztály a feszült odafigyeléstől.

És ha a légtér kicsit tovább maradt volna üres, a te kezed lassú biztonsággal mindig fölemelkedett.

Emlékszem egy ilyenre. Ahogy a tanár úr a jelzett helyen lezser mozdulattal szétnyitotta a könyvet, s ahogy olvasta:

– . . . s a léptei úgy hatottak, mint a nyers hús rágása.

Szinte kórusban mondtuk hárman is:

– Szabó Dezső: Elsodort falu.

A tanár úr elmosolyodott:

– Azt azért nem muszáj megmondani, hogy hányadik oldalon.

Aztán másik könyv következett, másik öt-hat sor:

– Móricz: Sárarany! – mondta a Tóthorgosi Pali. Mert az volt. – Ez ott van, amikor a Túri Dani . . . – akarta volna mondani tovább, de elneveltük.

Másik órán egy nyaláb verseskönyvet hozott be, ugyanígy csomagolva.

– Ki írhatta ezt a verset? Hármat szabad tippelni. Mikor?

De olyan is volt, hogy:

– A Bori Imrén kívül ki ismeri, ki olvasta ezt a könyvet?

Irtó szerettük ezt a játékot! Emlékszel?

Egyszer, de az később volt már! Alighanem hetedikben! Amikor egy lukasórán nem lehetett kimenni az udvarra, mert szakadt az eső . . .

Próbálom felidézni, hogy is kezdődött. Alighanem csak elkezdünk beszélgetni a dekadensekről. Aztán valaki azt mondta:

– Imre, eredj ki az asztalhoz! Úgy beszéljünk!

Kiültél, az osztály meg szabályos, szépen levezetett irodalmi vitát folytatott arról, hogy a dekadensek valóban azok voltak-e, azaz hanyatló, bomló életfelfogás megtestesítői, kifejezői vagy pedig – fenét!

Egyszer utánanézek: érett irodalomtudós korodban mi volt erről a véleményed.

Új verseim neked szoktam megmutatni. Mindig nagyon odafigyelve olvastad őket. Sokáig, és többször is, és olvasás közben mindig mozgott a térded.

*

Adtam a véleményedre, ha nem is mindig fogadtam meg őket. És egyszer csak bejelentetted: önképzőkori előadást akarsz tartani Burány Béla költészetéről címmel.

– Ne hülyéskedj! – mondtam.

– Én komolyan gondolom.

És megírtad. Föl is olvastad egy, csak ezt a témát taglaló önképzőkörön.

Pirulva lapítottam, azt figyelve, melyik verseket idézed példaként. A befejező mondatod tartalmára ma is mosolyogva emlékszem. Olyasvalami volt, hogy: „Mert a fiatal oroszán karjai is oroszánkarok, ha az ütőképessége még nem is a felnőtt oroszáné, s ha a körme sem felnőtt oroszánköröm.”

Tudom, ott mindjárt, utána kellett volna elkérnem, hogy lemásoljam, volt is róla szó, de egy „Majd! . . . Nem muszáj azt most! Itt van, itt lesz mindig, nálam megtalálod!”-féle közhely csupaluk takarója alatt mulasztódott el – immár örökre.

Futott velünk a világ . . .

Nyolcadik végén egyedül te voltál az osztályban, akit felmentettek az érettségi alól. Az osztály ezt megjegyzés nélkül hagyta jóvá.

*

Sehogy sem tudtam elképzelni, ott, hetedikben, nyolcadikban, hogy ez az osztály egyszer szétszáll majd, mint a test, aminek aktivált kézi-gránátot szorítanak a hasához. Hogy lehet majd utána élni egyáltalán?!

Igen, hat évre rá így voltam Zágrábbal is, mondván: Hogy lehet az életet elképzelni Zágráb nélkül?, de ez könnyebb volt, mert mindazok, akik abban a rohadtul súlyos történelmi periódusban a Körben egy

meleg, biztonságos közösséget jelentettek, lediplomálva egyenként tűntek el mellőled, s amikor rád került a sor, az olyannak tűnt, mint egy felelés. De az osztály, utolsó nevén Nyolcadik A kötőszöveve tényleg hihetetlen erős volt, s tartós az ma is, ötvenöt év után. A Kanizsamostoron, Feketetón túli kilenclukú hídról itt, nálunk, a Harangán, meg annak születéséről keresve adatokat, rengeteg mindent megtudtam, csak épp azt nem, amit megtudni akartam: Ki építtette, mikor? Megtudtam, hogy mindössze valami másfél méterrel rövidebb, mint a híres, hortobágyi híd, hogy sok ilyen híd van a Tiszántúlon, négy, öt meg kilenctől többelukú is, és azt is, hogy némelyik építésekor a kötőanyag-meszet a réteken könnyen összegyűjthető tömérdek madártojással oltották a régi mesterek, szinte hihetetlen erős kötést hozva így létre.

Az adatok fölött gondolkozva a néhai osztályom kötőanyagán tűnődtem a késő esték lámpája alatt. Egy találkozás kapcsán.

Lakatos Ferke valami miatt nem jött el a tízéves érettségi találkozóra. A Nagymélykúti Lajcsi mondott hírt róla néha, hogy „komitétitkár lett Csókán!”, meg „Most éppen iskolaigazgató!” Meg ilyeneket. És egy hajnali ötkor, a lefelé induló buszon egymás mellé szolt a jegyünk a sötétben. Az öröms üdvözlések után szinte játékból kérdeztem meg:

– Te Ferke! Mikor lesz már belőled polgármester Csókán?!

– Hagyd a fenébe! Ezek a kurva . . . stb. stb.

Érettségi után nagyon szétfelé vittek az utaink. De most itt, a hajnali félsötétben, tizenöt év után, akkora őszinteséggel folytattuk a beszélgetést, mint azt a kosárlabdameccset, amit az este csak azért hagytunk abba, mert az elgurult labdát nehezen lehetett megtalálni a holdvilágnál.

Jó center volt. Szép horgokat dobált.

*

Az ifjúsági Hídba öt verset kértetek tőlem 1950 áprilisában. Két napig evett a fene: melyik ötöt küldjem? Aztán írt a Fehér Feri (ő szerkesztette a verses részét a számnak), hogy kiválasztottatok az öt közül hármat.

Megsértődtem. Megírtam: „Feliből nem vagyok kiadó!”

Azóta is szégyellem, bánom éretlenségemet. Még akkor is, ha eszembe jut, Fehér Ferivel mennyit beszélgettünk aztán erről itt Zentán, meg 1958-ban Újvidéken, amikor egy egész hónapig náluk laktam. Megke-restette velem azt az öt verset. Napokig szíszogva ette magát miattuk.

*

Aztán 1983-ban csúnyán összeveszttem a „Ház”-addal. Összehoztam a vajdasági magyarság első naiv önéletrajz regényét (Zabosné Geleta Piroska: *Így zajlott az életem*). Rohadtul nagy munka volt! Két évem ráment! Még meg is kérdeztem a könyv „szerkesztő”-jét:

– Előszót nem írnék! – mondtam. – De mit gondoltok? Utószót írjak-e?

– Úgy gondolom, nem kell az sem.

És amikor a boldog, kíváncsi várakozás után a kezembe vettem az első példányt, és megláttam, hogy utószót íratatok a Jung Karcival, nemcsak jóváhagyásom, de megkérdésem nélkül, „csak úgy!” azzal a megokolással, hogy „az Intézetben ő a néprajzi témakör hordozója”, olyan tíz percig egyfolytában csak káromkodtam. „Hát mit gondol magáról ez a társaság?!”

– Akkor mért nem ő csinálta meg ezt a könyvet?! – ordítottam. – Itt a vajdasági magyarság! „Gondozzon” ő ki belőle paraszt önéletrajzot, ahányat csak akar! . . .

Erre a sárga tetejű könyvre azóta sem szeretek ránézni. Ma is utolsó piszokságnak tartom, amit a Forum ház akkor csinált velem. Ma is úgy érzem, ezt a könyvet én indítottam, formáltattam, alakítottam, szóval általam lett ami lett, de a Forum, s mögötte a Hungarológiai Intézet orvul ellopta tőlem.

Most mesélem, mindezt, *Neked!* Bár vezéreleme voltál mind a két háznak, a Forumnak is meg a Hungarológiai Intézetnek is, ezt a méltánytalanságot annyira sem kötöttem össze veled, hogy szóljak neked róla.

*

Magam is hitetlen szemmel olvastam „Illyés-ellenes” kiállításodat.

– Hű! . . . Mi lesz ebből?!

És lett. Meglódult a sok országból zúduló átok . . .

Aztán egyszer veled is véletlen kerültünk egymás mellé egy délutáni hazafelé tartó buszon. Te Csókára mentél, én „otthonról”, Ujvidékről, haza Zentára.

– Muszáj volt? – kérdeztelek.

– Ítéld meg! A Szelei kórházban, agyvérzéssel. Senki nem tudhatta biztonságosan, milyen állapotban kerül majd haza. A Hungarológiai Intézet teljes felelőssége rám maradt. Az Illyés-cikket hozta a belügy,

magyarul, szerbül és németül. Kaptam rá tizenhét napot, hogy megválaszoljam . . .

Az Intézetet választottam.

– Most már megírhatnád! Mért nem írod meg?

– Minnek?

– Megírjam én?

– Á! . . .

Többet nem esett róla szó.

De sokáig néztünk ki az ablakon.

*

Még egy katalaunumi háborúm volt a „Ház”-zal, a házaddal, vagy tán nem is vele, csak néhányal a házbeliék közül.

Valami harminc évvel ezelőtt, mint járványtanos kádernek (az első olyannak Vajdaságban, akinek erről három évig tartó szakosítás és három napon át folyt szakvizsga után szabályos diplomája volt), a tartomány lakosságának halálozási struktúráját kutatva, a „miben halnak meg a vajdaságiak?” közkérdésre keresve a válaszokat, mint aki halálos gócot fedez fel szülőanyjában, apjában egyszerre, előbb riadt, később ijedt rémülettel keringtem az egyre jobban belelendülő tendenciák felett: Kiöl bennünket a „fehér pestis”, a gyerektelenség, a születésszámtól gyakoribb halál. Valamiféle természetes szövetségest keresve fordultam azokhoz a gyülekezetekhez, akik a vajdasági magyarság „csúcsértelmiségének” tartották magukat. Hogy „filozopterek”? Mind egy az! Előadásokat tartottam a vajdasági magyarság kipusztulási tendenciáiról, több mutató nyomán is, a látható és láthatatlan okokról lebbentve fátylat, többek közt az Újvidéki Színház kamaratermében is, a „korfák”, „korpiramisok” összehasonlító elemzésével.

Rémült döbbenetemre egy nagyon magasról leereszkedő, lekicsinylő, „Á! Biztos-nem-úgy-van-az! . . .” „Ugyan már! Hát-mi-nem-észlelünk-semmit!”-féle értetlenség volt a reakció. Nemegyszer sértő, agresszív felhanggal: „Amikor nyakunkon a devalváció, az emberek tele vannak komoly, családi gondokkal, most jössz te a hegyére állított piramisok teorémájával?! . . .”

(– Te jó Isten! Ezek azt hiszik, hogy a korpiramisokat, egy másik társadalomtudomány hétköznapi, általánosan használt mutatóit én tálltam fel! . . .)

Az Egyház épp jelen lévő értelmiségi hozzászólója a „Hit” rendíthetlenségét tartotta mindenek felettinek.

– Atyám! Nekem nem lehet célom, hogy az én népem égre meresztett szemmel haljon ki, hanem az, hogy mindenáron fennmaradjon! És ne feledjük: a kihalt népekkel együtt szoktak halni az isteneik is! . . . (Azaz: Atyám! Ne velem! A problémával vitatkozz! Nem igaz, hogy így akarja a Jóisten! Te is tudod: ha változtatunk rajta, akkor majd úgy akarja! . . .)

A temetéseden hallottam, az Úrnak 2004. esztendejének tavaszán: csak aznap öt újvidéki magyart temettek. És az egész évben, halálad napjáig hat keresztelő volt mindössze . . . A nem megkeresztelt újszülöttekkel együtt ez hány ujjal lenne megszámlálható?

Veled beszélgetve méregettem, ott, a koporsód felett: ha harminc év magyartanárainak egyetemi oktatásába belekerült volna ennek a problémának a tudatosítása, s ellenszerként az öntudat, a közösségi felelősség a családtervezéstől mindhalálig, mint tudatosan generációkba nevelt világnézet, eszköz! (Érted? Eszköz!) vajon változtatott volna-e és mennyit, az adatok ilyen alakulásán?

*Balfékek voltunk mindahányan,
S az évek szálltak, mint a percek,
Véred kiontott harmatával
Irgalmazz nekünk Jézus herceg!*

*

Sokáig volt úgy: a Forumban ha találkoztunk:

- Te mér nem írsz? – kérdezted.
- Mert rájöttem, hogy nem változik tőle a világ – mondtam.
- Hű! Dehogynem változik! – mondtad.
- Á! Kicsike az!
- De annál mélyrehatóbb! – mondtad. – Az emberek gondolkodásmódját mi változtathatná meg jobban?

Azt hiszem, meggyőztél. Meg az az ismeretlen zentai, aki a piacon kérdezte meg:

- Maga mér nem ír többet? Mink szeressük, ha . . .
- Tudja, én csak akkor írok, ha nagyon mérges vagyok!
- Az jó . . . – mondta meggyőződéssel.
- Mi benne a jó, mondja már!

– Az, hogy akkó most elég oka lehet a mérgelődésre! . . .

Verseket csak ritkán mutattam.

Jólesett, amikor a *Dombót* elemezted a *Magyar Szóban*.

A *Számvetés* című versemmel kérdéssel kerestelek meg:

– Sok mindenről van benne szó, amit nem mindenki úgy tud, ahogy volt! Illik-e vershez lábjegyzetet írni?

Úgy olvastad, mint régen, hogy közben egyre csak mozgott a térded.

És úgy jelentetted ki, mint ama önképzőköri előadás előtt:

– Én ezt a verset, így ahogy van, hozom a *Híd*ban.

– Jó – húztam meg a vállam.

És hoztad.

Míg lassan tűnik el a koporsód a leeresztő kötelek útján, nézem az eget: A saját lábán is keményen álló, Vajdasági Magyar Irodalom szírványszínéit keresem.

De sok mindent jó lett volna még Veled megbeszélni!

És most mi lesz?

Egyik alkalommal külön tettél egy versem.

Háromszor is visszatértél rá, a ceruza fokával veregetve a papírt.

– Jó ez a vers.

És egyre csak mozgott a térded.

Elmaradt beszélgetések helyett hadd tegyem oda, nyűtt, szürke kalapod mellé, amit a lányaid, nejed, odatettek melléd, bal kezed ügyébe, hogy ha majd . . .

Szökik a szó

Előbb

magasra nőtt fák

ágai közé akad

aztán lobogva elszáll

a szürke ég felé

Néhány tavalyi gally

az marad utána

Letört

Ezért nem lett verssé

amit mondani akartam

LEPLEZETLEN AJÁNDÉK

F E H É R K Á L M Á N

Az áprilisi záporok ha elvonulnak,
oly szépen alkonyul, és a föld
puha. A göröngy omlós, csak morzsa.
Az a föld, amiből lettünk, mielőtt
a föld lett a miénk. Csak egy
fekete rigófüttyre! És ismét
csak távozzunk, megtérünk . . .
Mielőtt elbolyongsz kétmaréknyi földdel,
hogy számot adj arról, amit ideig-óráig
birtokoltál: íme a megtérés két marék
föld hívó szava és a tény, hogy a Tiéd!

Csak rövid hiúság volt a vágy,
hogy a miénk marad! Szóval, tettel, vággyal.
Ám most már láthatod, ott bolyongva
fönt a Fekete-tó partján, hogy
csak nem volt hiába: a szeretet,
a rossz szótól, a küldetés bosszútól
mentesen. A bánat csarnokából én,
Fehér Kálmán, örködök. Kérlek,
nyíljanak meg soraid fönt az égen,
gondolj rám, és végy magadhoz,

ha úgy érzed, hasznodra válik
egy mindenkori társ-barát. Most a földön
s fön az ében: Uram! Légy kegyes hozzá!
Uram! Légy kegyes hozzám!

BIRTOK VAGY/ÉS BECSÜLET

Csehov-bemutató az Újvidéki Színházban

GEROLD LÁSZLÓ

Bori Imrére emlékezve

Ős-Csehov – mondhatnánk a szerző fiatal, egyesek szerint 18-19 éves korában írt, de csak halála után előkerült s majd tíz évvel később publikált Csehov-műre, a *Platonov*-ra, mely ismertté a csak mintegy ötven évvel ezelőtt kezdődő, de szinte máig tartó Csehov-reneszánsztól lett repertoárdarab – mert feltűnik benne a későbbi Csehov-művek (*Sirály, Három nővér, Ványa bácsi, Cseresznyéskert*) több motívuma, mintegy előrajza a későbbi opusnak. S mint számos Csehov-motívumot tartalmazó gyűjteménynek a mintegy kétszázötven könyvoldalni drámaszövevényből készült előadás(ok)nak sokféle „olvasata”, értelmezése lehetséges, rendezője válogatja, mit emel ki, melyik motívumot teszi meg központivá.

Fodor Tamás (Budapest) Újvidéki Színház-beli *Platonov*-rendezése – az én „olvasatomban” – a birtok és a becsület kettősségét, a kettő párhuzamát, illetve szembeállítását fejezi ki, mondja el jól felépített, koncepciózusan végigvezetett két kiváló (Szorcsik Kriszta és Balázs Áron) és kivétel nélkül színvonalas, de mindenképpen pontos színészi alakításokból álló előadásban.

Anna Petrovna (Szorcsik) magyarázza meg Platonovnak (Balázs), hogy azért nem zavarja ki a házában levő vendégeket, jóllehet szívesen megtenné, mert függ tőlük: „Vagy a birtok, vagy a becsület”, s ő a birtokot választja.

S a történet minden szereplőjének, akik közül nem nehéz felismerni a nagy Csehov-drámák fölöttébb jól ismert alakjainak (Irina és Csebutikin, Asztrov és Ványa bácsi, Jelena Andrejevna és Ranyevszkaja, Lopahin és a többiek) előképét, viselkedése az özvegy, de fiatal, csinos és kacér tábornokné megfogalmazta választással függ össze. Természetesen a birtok nemcsak valós földbirtokot jelent, mint Anna Petrovnának, bár neki sem csak azt, hanem életüket, testüket, szerelmüket, boldogságukat jelenti vagy éppen a másik birtokbavételét.

Így fonódnak össze egzisztenciális és érzelmi kérdések, egzisztenciák és szerelmek.

A végeredmény, hogy mindenki vesztes lesz. Platonovtól, a helyi tanítótól, aki akár egy Byron is lehetett volna és a hedonista hajlamú Anna Petrovnától, ennek mostohafián, a nőiesen puhány Vojnyiceven (belőle lesz majd Ványa bácsi?) s a házasságában csalódott széplélek feleségén, Szofja Jegorovnán (ki valaha Platonov szerelme volt), a tábornoknét körülrajongó idős, gazdag gavallér, Glagoljev grófon (ki Anna Petrovna kezére pályázik), ennek Párizsban élő szélhámos fián, a gátlásos vegyészhallgató Grekován, a részeges falusi orvoson, Trileckijen (Platonov sógora; a későbbi Csebutikin és Asztrov előképe), a gazdag, de kinézett, s ezért kötekedő zsidó egyetemistán és Szásán, Platonov butácska s vak feleségén át egészen Oszipig, a haramiáig. Mindenki azt veszti el, amit számára a legfontosabbnak gondolt. És ezzel együtt önmagát is, jövőjét, remélt boldogságát. Egyetlen kivétel talán Bugrov, az úgazdag kereskedő, akinek az ideje majd csak később jön el (ő lesz majd a *Cseresznyéskert* Lopahinja?).

Ezt a minden egyes szereplőre érvényes drámai leépülési folyamatot ábrázolja a Fodor Tamás rendezte újvidéki előadás. Sikeresebben első-sorban a két-három szereplős kamarajelenetekben, melyekben a szereplők közötti viszonyok kapnak erőteljes drámai hangsúlyokat, szemben a társasági tablókkal, amelyek inkább mozaikszerűek, mintsem egységeseek, hogy mégsem hullanak epizódokra, az Anna Petrovna háziasszonyi jelenlétének és ügyességének köszönhető.

Csehov szerint a *Platonov* tragikomédia.

Fodor változata/olvasata ezt az elképzelést a címváltoztatással (*A pojáca*) előlegezi, de inkább az előadás egésze, alakulási íve példázza. Azzal, hogy a hosszabb első rész, melyben a viszonyok, szándékok és

az ezeket akadályozó körülmények hálózata létrejön, lassúbb. Van, akinek talán túlságosan is, bár – aki Csehovot szereti, s aligha van olyan színházi néző, aki ne szeretné – annak sem lehet unalmas vagy még kevésbé élvezhetetlen. A második rész pedig felgyorsul, drámaibbá válik. Ekkor kell ugyanis a szereplőknek szembesülniük azzal a szomorú és vissza nem fordítható ténnyel, hogy ők bizony vesztesek. Anna Petrovna a birtokát és mindig vágyott szerelmét, Platonovot, Vojnyicev férj(füú)ji becsületét, Szofja Jegorovna a már helyreállítani látszott kapcsolatát Platonovval, a feleség, Szása a családi fészek melegét, az idős gróf (bár megvette a birtokot) az áhított Anna Petrovnát, a mindig zavarban levő Grekova a felszabadultság Platonovhoz kötött reményét vesztesse el. És kivétel nélkül önmagukat is és a (remélt) másikat is, akit a nők egytől egyig Platonovban láttak, véltek megtalálni.

Ennyi veszteség ellenére azonban Csehov szereplői nem tragikus hősök, csak szerencsétlen emberek. Erre utal a zárópillanatok komédiázása, amelyet a felismert tehetetlenség érzése tesz indokolttá. Komédiázáson semmiképpen sem felszabadult, önfeledt játékosságot kell érteni, hanem olyan nevetséges viselkedést, amely a szereplőkre addig jellemző mérték, magatartás elvesztésének következménye. Dadognak, összevissza gesztikulálnak, a társasági normákról megfélelkezve viselkednek.

De a rendező ezzel sem elégszik meg: a nők (Anna Petrovna, Szofja Jegorovna és Grekova) közrefogják Platonovot, és így hagyják el a színt: az övék, mégsem az övék, mindenkié és senkié sem. Akkor meg mi értelme volt az egész felbuzdulásnak, ha nem volt több egy pohár vízben „tomboló” vihar, amit a Platonovot maguk között terelő nők nyomában színre lépő, örök tétovázó, ügyefogyott Vojnyicev kezében levő pohár víz példáz, fejez ki jelképesen.

De mit veszít s veszíthet-e egyáltalán valamit Platonov, aki már vesztesként lép a történetbe, hiszen romantikus hős helyett (egykor Byronnak látták!) alkalmi donjuanból és szerepjátszó mizantropból (lám, mily közel van Csehov Molière-hez!) szótt figuraként áll előttünk. Már régen nem hős, csak annak hiszik, annak látszatát kelti. S ezért megváltó sem lehet. De elvesztheti és el is veszti azt a kis függetlenségét, amit kivívott magának, s amit jólelkű, de tyúkeszű, töltött-galamb felesége mellett megteremtett. Amikor az előadás zárójelenetében a há-

rom nő közé zárva távozik a színről, az önmagát fel- és megadó szerencsétlen vesztest látjuk.

Ekkor zárul be a kör. Kiderül, hogy az Anna Petrovna által büszke öntudattal megfogalmazott válasz: birtok vagy/és becsület elhibázott dilemma volt.

Se birtok, se becsület.

Ezt a jól kigondolt, pontosan felépített rendezői ívet érvényesítik az előadás színészei. Az adott lehetőségen belül mindannyian. Azzal, hogy Szorcsik Kriszta és Balázs Áron valóban felejthetlent nyújt.

Szorcsik Kriszta Anna Petrovnája szép és gonosz, romlott és vonzó, célratörő és okos, kacér, csábító és gátlástalan nőstény, aki ezt a sokrétűséget pontos gesztusokkal, hanggal, jól időzített közbeszólással és sokatmondó hallgatással, elementárisan kitérő vággyal és türelmes visszafogottsággal diagnosztizálja, nagyvonalú biztonsággal forrasztja egységes alakká. Alakításait eddig is dicsértük, de most azt kell mondani, hogy ezzel a szerepformálással lett igazán olyan színésznő, aki mindent el tud(na) játszani, van mélysege és vannak eszközei.

Balázs Áron pontosan rajzolja meg Platonov állandóan váltakozó szerepjátszásainak ívét a kezdeti agresszív fölényeskedéstől, amitől minden férfi dühös és minden nő szerelmes lesz, a passzív félreállásig, amit a nők szeretnének kihasználni, a teljes elveszettségig, amiről még nem tudják, hogy ebből nem lesz semmi hasznuk. Nemcsak azt fejezi ki a színész, hogy más, mint a többiek, de azt is érzékelteti szerepet játszva, más, mint aminek véljük. A valóban jobb sorsra érdemes, de önmagát elkótyavetyélő férfi Balázs Áron Platonovja. Egyszerre Don Juan és Mizantrop, mert Byron nem lehet. Egyszerre bátor, meggondolatlan hódító, józan visszakozó és családi megértésre vágyó férfi. S mert mindez összeegyeztethetetlen, menthetetlen vesztes.

Az előadás többi szereplője a rájuk osztott feladatnak azzal próbált megfelelni, hogy megkereste s kiemelte az adott szerep egy-két legfontosabbnak tartott vonását. Mezei Kinga a kényszerből vállalt nyugalmat az újból fellángoló szenvedéllyel felváltó Szofja Jegorovnáat mindenekelőtt egzaltáltságot mutató eszközökkel ábrázolja látleletszerű színészi pontossággal. A két kisebb női epizódszerepben fellépő Krizsán Szilviát (Szása) és Jankovics Andreát (Grekova) az alakformálás céltörő minimalizmusa jellemzi és dicséri. Az előbbi a butuska, jótét feleség, egy-

szerre kedves, vonzó és fárasztó kettősségét, az utóbbi pedig a vágyódást leplező örök zavartságot testesíti meg. Magyar Attila könnyelmű, léha, részeges Trileckije a kellő pillanatban történő ellenpontozást jelenti a társasági tablón. Nagypál Gábor Vojnyicevje kezdetben jellegtelen, meghatározhatatlan, de amikor rászakad a szerencsétlenség, kiderül, hogy rajongott felesége felszarvazta, esetlenségében, igyekvő könyörgésével hitelesen szánandóan emberivé lesz. László Sándor idős gavalérjából árad a közhelyszerűség, nem csoda, ha Anna Petrovnának csak a pénze kell, s nem a vidéki gróf. A fiát alakító Kőrösi István csak annyiban más, hogy fölényeskedő nagyvilági manírokkal él, s ezt olykor a kelleténél kimódoltabban teszi. Puskás Zoltán Oszipot, a haramiát elsősorban szerencsétlen embernek ábrázolja. Giricz Attila csak villanásnyi lehetőséget kap ahhoz, hogy a bugris Bugrovot kiteljesíthetné. Huszta Dániel f. h. a dacos zsidó fiatalemberben inkább a nő (ki más, mint Anna Petrovna!) iránti sóvárgást mint a kissé szavalva demonstráló dacosságot tudja elfogadtatni. Kátya, a cselédlány, aki semmiben sem különbözik a történetbeli többi nőtől, Ferenc Ágota f. h.

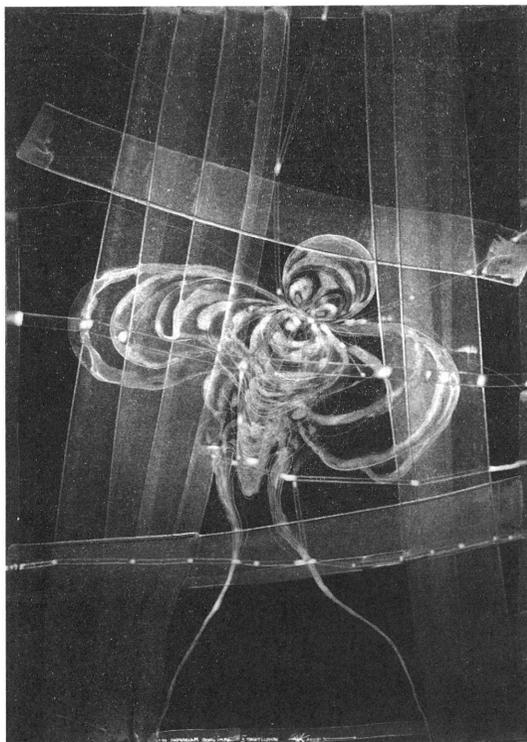
Janovics Erika ruhái célratorően a szereplők jellemzését szolgálják. A gazdagok szépek, de nem elegánsak, a szegények észrevehetően szegényes viseletűek, Anna Petrovna ruhái pedig egyszerre emlékeztetnek a régi szép időkre és jelzik az idő hozta egzisztenciális erőziót.

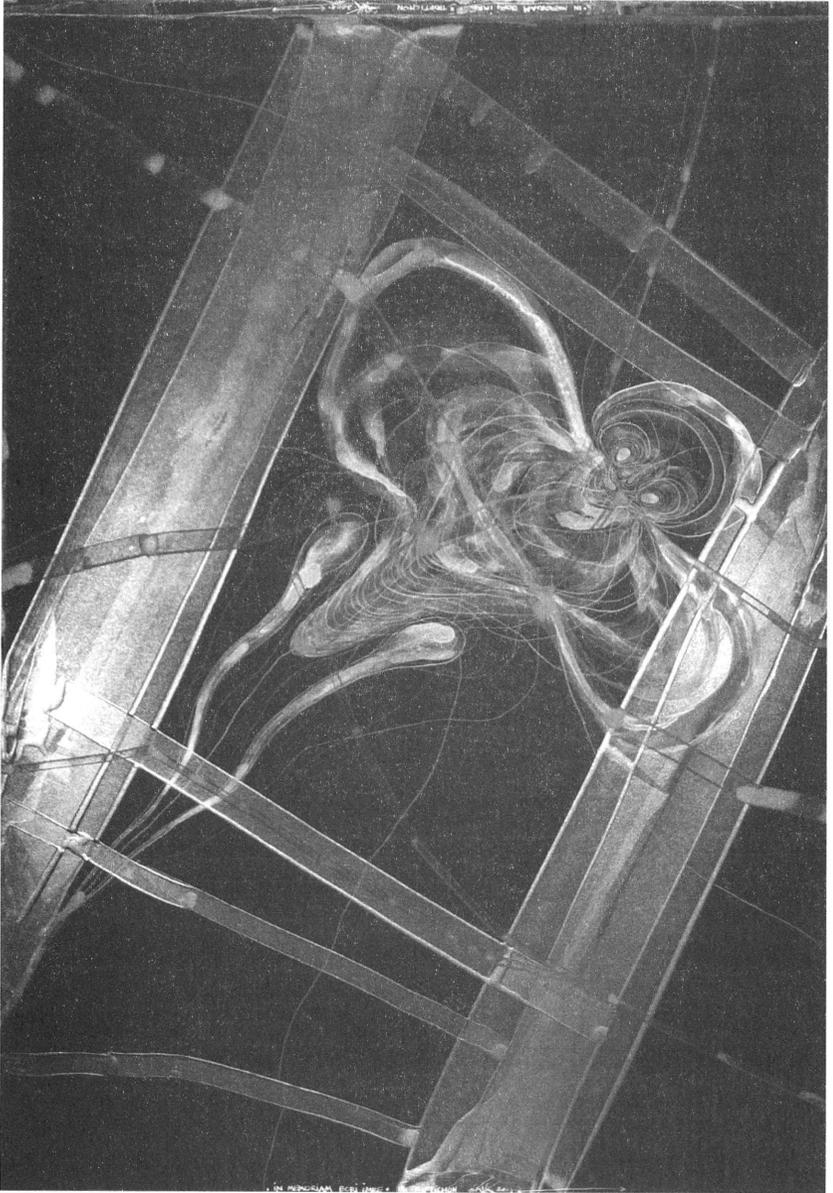
Fodor Tamás újvidéki bemutatkozása, aki tervezője a szüntelen „séta és ácsorgás” (Pilinszky János) csehovi dramaturgiája jegyében szerveződő játéktérnek is – ennek egy-egy megoldása (a házat aládúcoló vasrudak, ha kell, az erdő fái is) a jelképességet sem nélkülözi –, fölöttébb sikeresnek tekinthető.

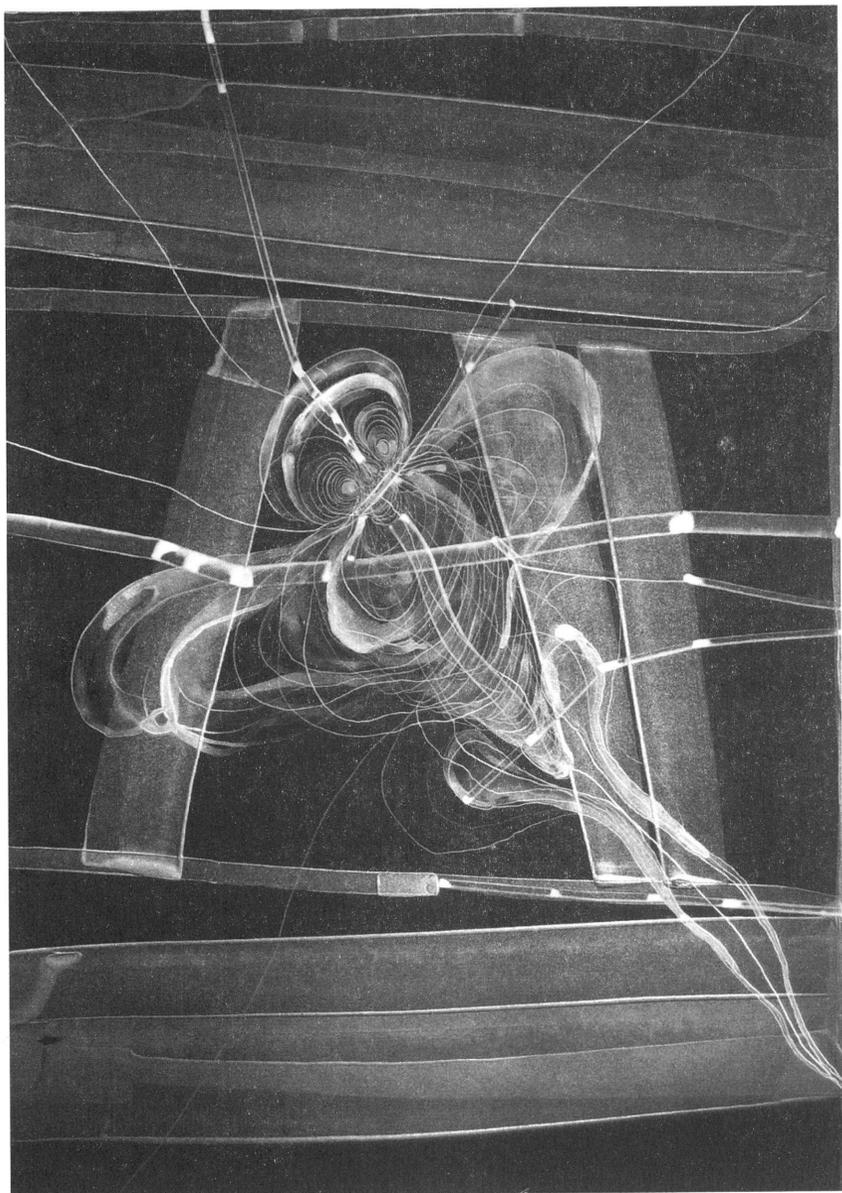
A *pojácára* keresztelt *Platonov* a színház jó emlékü Csehov-előadásait juttat(hat)ja eszünkbe: tartalmas és magas művészi színvonalú produkció.

TRIPTICHON BORI IMRÉNEK

MAURITS FERENC

A SZABADABB SZEMLÉLET JEGYÉBEN

Bori Imre utolsó interjúja

Először történt meg, hogy vajdasági magyar tudós érdemeljen ki ilyen magas elismerést, mint amilyen a Széchenyi-díj, amellyel Bori Imre akadémikus sokrétű irodalmi kutatásait díjazták Budapesten, azt az egyéni szemléletmódot, amely az irodalmi művek többretegű megközelítését teremtette meg itt Vajdaságban, a jugoszláviai magyar irodalomban, és az egyetemes modern magyar irodalomban egyaránt. Bori Imrével a díjról szóló hír után készítettük a rádiós beszélgetést 2003. március 13-án.

Franyó Zsuzsanna: Mi volt az első gondolata Bori tanár úrnak, amikor hírért vette annak, hogy megkapta ezt a rangos elismerést?

Bori Imre: Tehát, mi? Körülbelül egy héttel ezelőtt volt, amikor a Magyar Televízió irodalmi szerkesztőségéből egy hölgy fölhívott és kérdezte, hogy mikor készíthet velem interjút, és én kérdeztem, hogy miért. Azt mondta, azért, mert megsúgták neki a televízióban, hogy kik kaptak most március 15-ére Széchenyi- és Kossuth-díjat. És hogy én Széchenyi-díjat kaptam. Ezzel kapcsolatban az jutott nyomban eszembe, hogy isten malmal lassan, de biztosan őrölnék, mert a sors nem nagyon kényeztetett el díjakkal. Ez az első odaírt irodalmi díjam, mert 1980-ban a születésnapomra kaptam egy díjat – tulajdonképpen 1979-ben kellett volna –, de az is jellemző, hogy ez a Munkaérdemrend Aranyfokozata (*nevetve*) lett. Megörültem a Széchenyi-díjnak, csak zavart, hogy utaznom kell.

Franyó Zsuzsanna: A tanár úrnak az irodalomtörténeti tevékenységben a sokévi és sokrétű irodalomkutatási munkássága egyéni szemléletmód kialakításához vezetett. E sajátos szemléletmód a vajdasági magyar irodalom kutatásán túl, a jugoszláv irodalmi kapcsolatok viszonylatában, a magyar irodalom modern szemléletmódjára is vonatkozik. Nem mindig népszerű egy sajátos szemléletmód megteremtése. Mi volt az indítók ahhoz, hogy az irodalmi művek vizsgálásának, látásának az elemzésében a hagyományos látásmódtól eltérően alakítsa ki a saját szemléletmódját, amelyet ma akár „borizmusnak” is nevezhetünk?

Bori Imre: Több okot is föl lehetne hozni, és a magyarázatban akár ilyen rétegeket is ki lehetne mutatni. De hadd emlékeztessenek arra, hogy amikor én és a nemzedéktársaim indultunk, ott valahol a 40-es évek végén és az 50-es évek elején, akkor játszódott le itt nálunk a dogmatikus, a szocialista-realista esztétikával való leszámolás országszerte. Persze ez Belgrádban, Zágrábban, Ljubljánában sokkal könnyebben ment, bár ott is voltak nehézségek, Újvidéken mégis nehezebben. De azért mi fogékonyak voltunk ezekre az impulzusokra, amelyeket nyugatról, a nyugati irodalom jelenségeiből kiszűrve Belgrádon, Zágrábon, Ljubljánán át kaptunk. És ezek annyira, hogy így mondjam, frissek voltak, a hagyományos, az úgynevezett marxista irodalom szemléletével ellentétesek, hogy természetes: rögtön magunkévá tettük, és megpróbáltuk a magunk módján értelmezni. Ez bizonyos értelemben azért is vált lehetővé, mert abban az időben, az akkor élő magyar irodalommal, amelyik akkor keményen a szocialista realista irodalom volt, nem volt közvetlen kapcsolatunk. Mi csak az 50-es évek legvégén kezdtünk érintkezni, és akkor már egy meghatározott felfogással, ízléssel és válogatva. Nem véletlen, hogy nem azokat az írókat részesítettük előnyben, akiket a magyar irodalomban hivatalosan patronáltak és támogattak, hanem a háttérbe szorítottakat, azokat, akiket az esztétikájuk alapján a mi nézeteinkkel rokoníthattunk. Nem vitás, mi szabadabban mozogtunk, és nem voltak előítéleteink, hanem úgy olvashattunk, ahogy csak kedvünk tartotta. Ebből a szempontból például fölfedezéseket is tehetünk nyugodtan, mert a *Híd*-ban a 60-as évek elején már közöltük például Weöres Sándor doktori értekezését: A vers születését, amely abban az időben a magyar irodalomban teljesen ismeretlen volt. Mint ahogy mi már tudtuk – Magyarországon sokkal később fedezték fel –, hogy a

Brenner József az egyenlő Csáth Gézával. Magyarországon akkor fedezték fel, amikor kiadták az *Egy elmebeteg nő naplóját* újra. És akkor mondták: jé, ez a Csáth Géza, és Csáth Gézának, magának a novellistának is az első igazi értékelése itt, nálunk született meg. Tehát mi álltunk az addig háttérbe szorított írók mögé. Na, ebből következik az, hogy ez a szabadabb és előítéletmentesebb szemlélet aztán egészen másfajta értékrendet állított föl a magyar irodalomban, és ilyen módon aztán szembe is találtuk magunkat a hivatalos irodalompolitikával. Támadásoknak voltunk kitéve, akár a jelen friss irodalmi termés értékelésében, akár az irodalmi múlt átértékelésében. Én például emlékszem, hogy amikor megírtam *A „semmi ágán”* című József Attila-tanulmányomat, akkor a kikezdehetetlen Szabolcsi Miklós, akire József Attila volt bízva, minden alkalommal elmondta, hogy hány kérdésben nem ért velem egyet. Mert ilyen, hogy József Attila és az egzisztencializmus, nem létezik. Mert József Attila nem olvasta Heideggert. Erre föl azután kiderült, hogy olvasta Heideggert, na de énnekem az volt az ellenvetésem, és Heidegger kit olvasott, hogy az egzisztencializmust fölfedezze. Tehát más is rájöhett. Hogy nem nevezte egzisztencializmusnak, de ugyanazt gondolta, amit az egzisztencializmus fogalmába bele szoktak érteni az emberek.

Na, ilyen módon alakult ki ez a nézet, és amihez azután hozzájárult az is, hogy ellentétben sok magyar irodalomtörténésszel, én komolyan vettem az irodalomtörténeti munkásságot, és mindig az eredeti művekhez mentem vissza. Tehát újra végigolvastam a huszadik századi magyar irodalmat. Nem elégedtem meg azokkal a szólammokkal, amit mondtak például Krúdy Gyulával kapcsolatban, hogy az álom. Közben meg ha az ember elolvassa a könyveit, kiderül, szó sincs álomról. Az másvalami, de nem álom. És így tovább. Ilyen módon dolgozhattam, és ki is próbálhattam – hogy így mondjuk – az én nézeteimet, mert évtizedeken át előadtam a huszadik század magyar irodalmának a történetét, és mivel szabadon lehetett gazdálkodni, nem voltak előírt programok, hanem magam állítottam össze és írtam meg a programot, aminek alapján dolgoztam. Ebből következően például Németh Lászlóról, Ady Endréről, Babits Mihályról, Tóth Árpádról, mindegyikről éveken át tartottam két, három, négy szemeszteren át előadásokat, beszéltem heti két órában ezekről az írókról, és ezeket az előadásaimat mind füzetbe írva meg is

őríztem, és itt vannak a könyvespolcomon. Van egy jó nagy gyűjteményem ezekből a kéziratokból. Ha az embernek lenne kedve, energiája és ideje, akkor igen gyorsan összeállna egy XX. századi magyar irodalomtörténet.

Franyó Zsuzsanna: Az imént, ahogy a tanár úr beszélt, úgy éreztem magam, mintha ott lennék a tanszéken, és hallgatnám az előadását, amely mindig élmény volt. Viszont azt is tudtuk, hogy a szemléletmódja miatt nem volt éppen kitüntetett. Hisz a periodizáció kérdése és meghatározása is a vita tárgyát képezte. Most ezzel a kitüntetéssel az igazságszolgáltatásról is beszélhetünk?

Bori Imre: Lehet, hogy az igazságszolgáltatás is közrejátszott abban, hogy rám gondoltak a Széchenyi-díj kiosztó bizottságának a tagjai. De hát most már túl vagyunk a posztmodernen is, ezek, amiket én hirdettem, nyilván ma már nem irritálják annyira az embereket, mint annak idején, amikor Darvas József azt mondta: „Nagyon káros ember vagy, mert a magyar irodalomról írott tanulmányaidat olvassák a pesti egyetemen a diákok, és kellemetlen kérdéseket tesznek fel a tanároknak.” Hát ez még valamikor 67-ben volt, na de ma már ez nem helytálló, mert azóta Magyarországon is gyökeresen megváltozott minden, és minden kérdést fel lehet tenni. De nemcsak az értelmes kérdéseket, hanem néha az értelmetleneket is (*nevetve*). Legalábbis ahogy a magyar irodalmi folyóiratokat látom és olvasom.

Franyó Zsuzsanna: Kassák Lajos megközelítése is érdekes kérdéskör lenne, nem?

Bori Imre: Hát a Kassák-ügy az természetesen. Érdekes. Mert Kassák sem éppen a barátilag kezelt írók közé tartozott. Szerették volna, ha nem létezett volna Kassák. De hát létezett, és sok mindent írt, és én elkezdtem az *Új Symposion*ban közölni azért, hogy az Új Symposionisták törekvései mögé egy kis irodalomtörténeti háttérrel is adjunk, és biztatást, hogy amit akarnak, abban van valami fantázia. Elkezdtem egy Kassák-tanulmányt írni az *Új Symposion*ba folytatásokban. Ezt maga Kassák elolvasta, és felujjongott, hogy végre valaki meg is értette azt, amit ő akar és csinál, és amikor a születésnapjára a Magvető emlékkönyvet készített, akkor Kassák azt mondta, hogy tőlem rendeljék meg az irodalmának az ismertetését.

Franyó Zsuzsanna: Köszönöm.

KIJÁRAT AZ ADRIÁRA*

avagy James Bond Bácskában

LOVAS ILDIKÓ

Mindenképpen csak a kicsi dolgokkal akartam foglalkozni. A nagy eszmék, nagy területek befogadására nem vagyok alkalmas, talán azért. Az idegenszerűség otthonossággal keveredő érzése zavarba ejt, mindig is zavarba ejtett. A szabadkaiság – mint a szabadság mértéke – a kicsi dolgokat érinti. Apró hódításokat: helyszínek, épületek történetét; építészek, zenetanárok, kurvák, angyalcsináló asszonyok cselekedeteinek megértését; a szentelekys couleur locale-t fájdalom, agresszivitás és eldobottságérzés nélkül. Szabadon, otthonosan, az elszakadás vágya nélkül: hová szakadni el, amikor otthon vagyok? De ez az otthon meghódításra vár, mert különbözik attól, ahogyan láttatták velem. Gondolom, a dolog egyszerű: azt már tudtam, hogy *Tito elnök népeink boldogulására emelte poharát a jelenlevők felé, és így üdvözölte az ünneplő egybegyülteket. A vacsora alatt 22.10 óráig kamarazenekar szórakoztatta a jelenlevőket. Előbb könnyűzenével, majd magyar nótákkal. „Akácos út...”, „A vén cigány...” és más nép- és műdalok hangzottak fel a hegedű húrjain. 22.10 órakor a kamarazenekar kivonult, és átadta helyét a*

* Bevezető a *Kijárat az Adriára* című regényrészlethez. Ezt a bevezetőt nem írnám, ha *Bori Tanár Úr* élne. A kényszer szüli tehát ezt a néhány mondatot, a halál ténye és a lélek, mely a néhány mondat mellett döntött. *Bori Tanár Urat* kevésbé ismertem. *S* nem közelről. De ő volt az első, aki azt mondta, hogy írjak regényt. „Magának regényt kell írnia! És közlöm a *Hídban*.” Ez 1996-ban volt. Majdnem elájultam. Volt elég bajom, s nem gondoltam, hogy még egy regény is van bennem. De *Bori Tanár Úr* szerint igen. Az I. fejezetet valóban közölte a *Hídban*. A regényt megírtam, majd kihúztam belőle 136 flekket. De ebből lett négy évvel később a *Meztelenül* a történetben. Amikor megérkezett a *Forumba*, azt mondta: „*Na látja, megmondtam.*” Ez jó dolog volt.

tamburásoknak, akik szláv és magyar dalokat játszottak (Subotica s Titom, Szabadka Titóval, év nélkül, 53. o.), de ez nem volt az életem része. Az életem része a Városi Könyvtár kölcsönzőosztálya, egy nyáron át pedig az egész könyvtár (a régi könyvek osztályától a padláson tárolt folyóiratokig) volt, a Katonakert (tánc), a Jadran (film), a Teréz-templom (orgonahangversenyek), Palics (különös tekintettel a spliti sétány elején lévő cukrászdára, ahol engemet először csókoltak meg, és különös tekintettel a Vigadó épületében működő Amfora diszkóra, ahol mindig a nálam alacsonyabb fiúknak tetszettem meg), a Városháza belső udvara (dzsessz- és blueskoncertek) volt. Állítólag a középiskolában működött az Ifjúsági Szervezet, s tagjai is voltunk, hiszen az általános iskola 7. osztályában mindenki az lett (zöld könyvecske), láttam az elnökét is, szép lány volt, fekete haj és kék szem, évekkal később, amikor az Újvidéki Televízióba nem vettek fel – az ösztöndíj-szerződésbe foglaltak ellenére sem –, a világ legjobb gyártásvezetője azt ajánlotta, hogy tagsodjak be az Egyetemista Szolgálathoz, úgy könnyebben hozzájutok a honoráriumhoz, tehát beléptem a Közgazdasági Egyetem egyik irodájába, és ott ült velem szemben az a fekete haj, kék szem. Igen, azt hiszem, még lettek volna lehetőségek, csak 1983-ban, amikor középiskolások lettünk, az volt a természetes, hogy nincs közünk az Ifjúsági Szervezethez.

Az egyetlen szervezet, amelyhez közünk lett, az versmondásra tanított, versmondásra és könyvek olvasására, a későbbi latin- és angoltanárnőm vezette, általa töltöttünk négy napot a Márton Áron kollégiumban, ahová Illés Zoltán egyetemi hallgató (összesen négy magyar politikussal fogtam kezét, ha beleszámíthatom a kisradanováci fideszes környezetvédelmi minisztert is, aki akkor még – mondom – egyetemista volt, Magyar Bálinttal, amikor átadta a Móricz-ösztöndíjammról szóló papírt, de elnézett a fejem fölött, Thürmer Gyulával, amikor Belgrád után a szabadkai szocialistákat is meglátogatta, és minden újságrónak kötelező volt kezét fogni vele, hát ő a szemembe nézett, de én az övében nem láttam semmit, és Göncz Árpáddal a Népkör újjávarázsolt épületének átadásán, azt hiszem, az normális érzés volt), korábban a tanárnőnk csoportjának tagja hívott meg bennünket, Kosztolányit szavaltuk és a Szépművészeti Múzeumban múltattuk az időt, nem tudom, hogy a mellénk rendelt honvédelmi referens, aki egész vonatúton hallgatott (most én is elhallgatom a nevét), merre járt, bolyongott szegény.

Amikor tehát 1983 nyarán a Városi Könyvtárba kerültem kötelező gyakorlatra, azt hittem, menten meghalok az unalomtól. A régi könyvek osztályán voltam csak éber, mert ott fáztam. Néhány nap után a könyvtárosok magunkra hagytak bennünket, poroljuk csak nyugodtan a tudományos osztály állományát. Akkor mentem föl a padlástérbe, és úgy emlékszem, le sem jöttem onnan, ott ülök a Bácsmezei Napló-, Szabadkai Hírlap-, Bácskai Hírlap-, Bácsország-példányok között.

Néhány évvel később a Városháza folyosóin bolyongtam, mert nem tudtam szabadulni attól a gondolattól, hogy Casanova szökését a börtönből csak úgy érthetem meg, ha a fejemben feltérképezem a Városháza furcsa, kanyargós folyosóit, börtönemeletét. Erre azért is szükségem lett volna, mert összefüggő szöveget akartam írni (azóta is) Csáthról, aki nagyon megvetette a Városházát, de nem a nőket. A kettejük közti hasonlóságot nem a kúrótúrák számosságában, inkább a két város sorsában kerestem volna (azóta is), amihez még Gavriło Princip szerencsétlen sorsa is társult később, ugyanis mint azt egy Szarajevóból menekült újságíró kollégámtól (Ottlik bridzskönyve miatt tanult meg magyarul) megtudtam, a szabadkai óvodák igazgatónőjének nagyanyjába volt szerelmes, aki kikoszarozta – fél órával később jött a golyó.

Ott bolyongtam a folyosókon, amikor meghallottam az Újvidéki Rádió dél és fél egy között sugárzott magyarnóta-műsorát. Jákó Vera a kovácsoltvas lépcsőkorlátok között. Elindultam a hang irányába – így ismertem meg Magyar Lászlót. Casanova börtönével mégsem hozakodhattam elő, így aztán előadtam, hogy engem a régi utcanévek érdekelnek, mert egy csomó jegyzetem van a Bácsmezei Naplóból, amit emiatt nem tudok használni. Ez is igaz volt. Évekkel később, talán éppen a halála előtti tavaszon mesélte, nem hitte egy szavamat sem, és csak azért segített, mert jó érzés volt, hogy egy csitri ilyeneket talál ki.

Néztem a térképeket, épületek tervrajzait, jóváhagyásokat, fellebbezéseket, bárcákat: leginkább a szakadozásokat, a régebbnél régibb vonalakat, kacskaringós aláírásokat – évekig.

Csak a kicsi dolgok, azok érdekelnek. A nagy összefüggések megzarnak. Asszonyi elmém, no.

Országot vissza nem veszek.

Bele is szakadnék, annyi volt belőle.

De ez a vidéki város jó nekem.

Még szép, hogy jó, ami jó. Ha, akkor az tévedés.

Ráülök és semmi ha. Ez a meghódítás!

Viszont, most éppen megint csinálódik egy ország. És ha jól értem, akkor most megint eldől, hogy mi vagyok én. *Az Európa Tanács és az EBESZ podgoricai irodáinak megküldött, vasárnap közzétett nyílt levelében annak a véleményének adott hangot, hogy a kisebbségi és az emberi jogokról szóló alapokmány preambulumban a nemzeti kisebbség terminusának megtartása kérdéssé teszi nemcsak a számbelileg kisebbségi népek, hanem a montenegrói nép eredeti és államalkotási jogát. „A nemzeti kisebbség fogalmának kitartó szorgalmazása arra enged következtetni, Szerbia-Montenegró a polgári, multietnikus és multinacionális népek közössége helyett nemzeti közösségként kíván megalakulni, egy államalkotó nemzettel és több nemzeti kisebbséggel.”*

Testvéreim! Tengerre magyar, kiáltana a nagyapám, közös, kisebbségi tengerünkre!

Ha nem vigyáznak, lesz egy kicsi tengerünk, de azon belül is kisebbségi tengerünk lesz, és ilyen azért még nem volt!

A végén még úgy összekeveredünk, mint Déry Tibor és Füst Milán 1933-ban Dubrovnikban.

Nem tudom, mi a nagy-szabadság lényege. A víziójával nem vagyok tisztában. De nem is így. 1789 hármas jelszavát értem, s ha jól látom, az meg is tud valósulni – részleteiben. Vagy-vagy, lehet választani: úgy tűnik, a sikeresebb megoldás a szabadság. A testvériségbe és egyenlőségbe kicsit sokan haltak bele az utolsó egy-kétszáz évben. Miközben sem testvérek, sem egyenlőek nem lettek. Mintha a testvériség és egyenlőség mozgatója az irigység, kapzsiság lenne. *(A kommunisták mindig az egészről beszélnek, sosem a részletekről. A részleteket ellopják. HC 405.)* Az elkeseredettség is természetesen, de amennyit az elkeseredett, mezítlábas sokaság, a felhasználható tömegmennyiség magáénak tudhat, az nincs arányban elhullásuk mértékével.

Akik a szabadságért haltak, azokért imát mondunk. És nagyon koncentrálunk közben, hogy sikerüljön meglelni, meglátni azt a keskeny vonalat, ami a szabadságért való meghalás és a testvériségbe–egyenlőségbe való belehalás között van. Errefelé olyan gyorsan követte egymást e kettő, hogy egymásba is csúszott, össze is keveredett. S amikor összekeveredett, felpúposodott, akkor – minálunk, hogy ilyen otthonos szavakat használjak – sziget lett belőle, meztelen, kopasz sziget. Leg-

utoljára rövid, de intenzív verések és akták sokasága (2000 nyarán többezer alkalom).

A szabadságért halt meg gróf Batthyány Lajos Aradon, és a Nemzetközi Brigád számos katonája a guadalajarai, guadalquiri, madridi harcokban, a Korvin-közben – kicsi mozzanatokkal dolgozunk, nem széles ecsetvonásokkal. És nem keresünk egyetlen választ, mert akkor választani kell. Választani: Petőfi vagy Arany?

Vannak olyan tiszta és nemes pillanatai az ember létezésének, amikor az agyát köd üli meg, és képtelen elővigyázatosan, megfontoltan cselekedni, az adrenalin átveszi az irányítást, és kitör a forradalom! Úgy tapasztaltam – noha így utólag már örülök, hogy semmi végzetes és visszafordíthatatlan nem történt –, hogy van ilyen pillanat.

Ezért is óvatoskodom ezzel a szabadság-dologgal. Igyekszem megérteni, föltérképezni határait, azokat a keskeny vonalakat. Ami mégiscsak lehetetlen. 2000 októberében, amikor a tömeg minden este végighömpölygött a városon, de különösen október 5-én este, amikor a börtön falai izzottak a felhalmozódott energiáktól, míg ki nem engedték az Ellenállás aktivistáit, majd a szocialisták irodáinak ablakaiból meggyújtott, égő lobogó papírok hullottak alá, éreztem azt az erőt, a ködöt és adrenalint, bár józan is voltam, mert a fiam otthon várt (amolyan vidékies, háziasszonyos forradalmi hozzáállás ez bennem, belátom), éreztem a delejt, ami nálam komolyabb embereket valóban képessé tesz arra, hogy összeütközzenek: rendőrökkel, csendőrökkel, lovakkal, gumibotokkal, szuronyokkal és így tovább. A delej a tömegből árad, persze. De az otthoni, indulás előtti pillanatokban születik. Amikor már tele a tők. Konkrétabban: Tele a faszom, ne baszogassanak már, hagyjanak békén! De komolyan. És ilyenkor ami kell, az a szabadság.

Itt álljunk meg!

A szabadságból majd következik valamiféle egyenlőség (törvény előtt, orvos előtt – azt hiszem, ennyi szinte elég is) és testvériség (hm).

De hát errefelé nem lehet az emberrel bírni, olyan a természete.

Nem tud megállj-t parancsolni.

Errefelé – mondom, és remélem, kellőképpen homályosan hagyom a helyszínt. Mert ez már nem kicsi terület és – hirtelen azt veszem észre – nem is kicsi idő.

ADALÉKOK A *LEGOREGÉNY*HEZ

BOGNÁR ANTAL

(*Ahmed és Nembiz-Nenad.*) Egyiptominak s cigánynak is mondták Ahmedet a szerbek, akiknek két szpáhinál is szolgált hosszú éveken át; a vlachok könnyen hajdúnak, a hajdúk vlachnak nézhették termetre, viseletre; a magyarok s németek gyaníhatták török kémnek; ő pedig egyedül csak a fiúnak beszélt a megízlelt messzi Kelet halovány emlékéiről, ahova az elvadult világból oly erősen visszavágyott, de ő neki persze beszélhetett nyugodtan, mert az valamiképpen nyelvehagyott volt; s különben is csak addig akarta cipelni magával, amíg meg nem találja az áldott Hannát, hogy a gondjaira bízza, ha már köntösére vette bogáncsnak; s mehessen. Minden nép menekült mindenfelé. És mind-egyik bárhol ellenségévé válhatott a másíknak. Volt, aki azt mondta, elfordult teremtményeitől az Isten. Volt, aki azt mondta, nincs ideleñ, nincs közöttünk. Volt, aki azt gondolta, nincsen. És volt, aki már nem is kárhoztatta, inkább maga volt az isten. Míg béke volt, addig is sokan kétfelé adóztak, mások sápot szedtek, ahol tudtak, az élelmesebbje sarcolt, ahol ért. Mindennél jobban Ahmed ekkor értette meg ifjúságának oly rövid, de semmivel se mérhető évét, amikor megérintette, de meg nem fogta lelkét a tanítás: el a világtól, ki a világból! Az apák, az anyák ezek szerint rosszat tesznek, amikor a világba új életeket hoznak? Akik a behozott rosszat vagy a rosszra fajultat életek árán eltávolítják, nem tesznek rosszat? Ahmed nem tudott semmit. Csak a német lányt bánta, Hannát. És talán látták zavart szemén, hogy leperereg róla minden lassú tanítás. Visszajött a kárhozatba. Az elvadultság mértékének és

gyorsaságának errefelé mindennél jobb tanúi voltak a héják és ölyvek, melyeket némelyik felégetett s elnéptelenedett város jobb házaiból is a könyöklőkéből és teraszokról láttak felemelkedni elhaladtukban, holott nemrég még, amikor erre lovagolt, Ahmed itt teregető fehérnépet látott, füstölgő műhelyeket, illatozó kerteket. A kurucok rosszabbak voltak a törököknél; de a rácok még a tatárokon is túltettek, úgy tartotta a pórnép.

(*Ragaszkodás.*) Háromszor is megszabadulhatott volna a gyerektől, úgyis csak kolonc volt a nyakán, bajban nem védte volna meg, haladásban igencsak gátolta. Egyszer egy púpos rác asszony kiáltott rá valami istenverte vidéken, a falu szélén, mely három házból állt: „Nenade! Nenade!” A fiú csak bámulta, s ahogy a néember rárontott, hátrált előre riadozva. Az asszonynak megfelelő korú fiát vették el tőle valahány éve, s most esküdött égre-földre, hogy megismerte, ő az, „Bozse drági”! Jajveszékelt, tépte haját. „Néma ez, hát nem látod? – mondta neki a maga nyelvén. – Ha a tied volna, válaszolna.” S akkor még a gyerek szájába kotort volna, nincs-e a nyelve kivágva. De a gyerek ijedezett tőle, göndör is különben, zöld szemű, volt is neked fiad, te púpos, hátralöktem. Másszor egy tejszagú, kendős magyar asszony bomlott meg a láttán, még itt, Temesvár felé, Rácországban, ez meg, az istenadta, bár fiatal, de sánta, kezeit tördelve sírdogált: „Nembiz, nem ismersz meg? Én vagyok az anyád . . .” Húzódkodott a fiúcska ettől is; ha vele megy, én bizony hagyom, gondolta magában bosszankodva. Amikor pedig a jászódózsai piacon akkora ribillió támadt körülötte, már jóformán csak Ahmed lélekjelenlétén múlt, hogy egyáltalán bántatlanul, élve megúszták, s mehettek tovább a feldúlt vidéken a dunai átkelő felé.

(*Rossz és jó.*) Az emberben nincsen semmi rossz, mert Isten gyermeke. Ezt hirdeti a legtávolabbi múltba visszatekintő keleti tanítás is. Minden rossz csak attól érheti, amit magához vesz. De a világ is a jó lakhelye lenne, mert Isten csakis a jónak teremthette. Rossz benne csak az emberből kijövő. Honnan a rossz és kié a felelősség? A felelősség az ég alattiért a látóé; a látóért a szemé. Ne végy magadhoz rosszat és ne adj ki rosszat, ez a nagy egyensúlynak való engedelmesség szabálya és ez a megelégedettség szabálya is. A táplálkozás törvénye a három szint

törvénye. Aki betartja, rendben tartja a valót, tiszteli a világtörvényt és nem feledkezik meg magáról. A szeretet megtartó tápláléka ez: végy mindennap egy keveset abból, ami a földben termett; végy egy keveset abból, ami a talaj felett; és végy valamit fennebbről, a levegőég mezejéből. Az egyes régiókban élők húsa nem tilalmas, de azzal mértékletesen élj, mert ők járnak előtted a magasabb engedelmességben. Az egyszerű a legjobb. Kés ne maradjon élével felfelé, füstöt nem szegünk meg és a küszöböt átlépi az ember. Fordítva ne csinálj semmit, hacsaknem úgy akarod.

(*Rácdúlások.*) A már viszonylag békés időszakba robban bele a rácdulás, a kurucok és a szerb (vagy rác) határőrvidék csapatai közötti véres, kegyetlen leszámolások sorozata. Siklóst és a vidékét a háború 1704 márciusában érte el. A Szlavóniát támadó kurucoknak ekkor már csak egy őrsége ülte meg Siklós várát. A szerbek a várost elfoglalva kegyetlen mészárlásba kezdtek. Nem voltak korra, nemre tekintettel. A ferencesek templomába menekülteket is legyilkolták. Csapataik a Siklós körüli falvakat végigrabolták, akiket házaikban értek, legyilkolták. Amikor kiderült, hogy a kurucok valóban elvonultak Baranyából, a rácok szétszéledtek, és felpredálták a falvakat. Minden megrohant faluban megtizedelték az ártatlan jobbágylakosságot. Az összeírt minden tizedik lakos neve mellett ott szerepelt a szörnyű feljegyzés: „Rasciani occiderunt Homines” vagy „rácok által lenyakasztatott”. Máriagyűd lakóinak nagy részét megölték papjaikkal együtt. A menekülő kisharsányi papot hét jobbággal együtt legyilkolták. Magában Siklós mezővárosában 195 embert, asszonyt, gyermeket öltek meg. A bolyi Batthyány-uradalomban a rácok nem kímélték sem a magyart, sem a tótot (horvátot). Falvaikat felgyújtották. A török után újra benépesült falvak most teljesen elnéptelenedtek. A rácok a Caprara-uradalomra a páli réven átkelve törtek rá. Nem volt semmilyen véderő, ami megállíthatta volna őket, szabadon garázdálkodva dúlták végig a vidéket. Ráadásul 1710-ben Kelet-Baranyában pestis pusztított. Siklós mezővárosban nem maradt egyetlen állat sem, mert a szerbek mind elhajtották, de a lakosok egyharmada akkorra visszatért. Szántó, Babocsa nem éledt újra. Siklós mezővárost követően Nagyharsányon volt a legnagyobb a háborús pusztítás. A szerbek a kurucpárti települést teljesen felégették, minden épület elpusztult, még

a kőtemplomból is csak füstölgő falak maradtak. Minden barmát elhajtották az ott lakóknak. Legyilkoltak negyven férfit, tíz asszonymnak és hatvan gyermeknek sem kegyelmeztek. Nagyharsány bűnét a rácok szemében az is növelte, és szörnyű bosszújukat fokozta, hogy a község Kollareck császári kapitány официális levele szerint: „befogadta a menekülő kurucokat, és a parasztok fegyverrel védekeztek”.

(*Az elveszett gyermek.*) Ahmed, a megmentett fiúcskával vándorló egykori gyermekkereskedő történetének magva megtörtént eseményre épül. A rác–kuruc háborúban az n.-i Ábrahám családot is megölték a terehegyi és gyúdi pappal együtt, miközben a Szársomlyó északi részén lévő sűrű erdőségre igyekeztek. Az akkor kilencéves Sándor nevű legénykét azonban elhurcolták magukkal Szlavóniába. Pár évvel később Miholjacson át fuvarozó nagyharsányi jobbágy, aki szomszédja volt az Ábrahám családnak, ráismert a fiúra. Megkérdezte tőle, hogy nagyharsányi és magyar lenne-e. Mikor az igenlő választ megkapta, a gyermeket magával hozta. A harsányi bírónak megmondta, hogy a kis Ábrahám Sándornak fundusa van a településen. A legénykét a faluban sorkosztton felnevelték, később meg is házastították.

Az Ábrahám család ismert, nagy família volt itt két és fél évszázadon keresztül. „Az utolsó maradékít, Ábrahám Sándornét, a Rozika nénit 1972-ben harangozták ki, és ma is itt pihen a helybeli temetőben.”

(A rácdúlást követő negyed században a jobbágyok vándorlása az Eszék–Buda között vezető hadi út melletti térségben fekvő uradalmak falvaiba irányult. A máshonnan szökött jobbágyokat, hacsak nem vétkeztek vagy nem voltak adósságaik a régi uraságnál, s ha minden adójukat a vármegyének rendben fizették, nem kényszerítették vissza. A szökevények számára nagy lehetőség kínálkozott a siklósi vár újjáépítésére toborzott munkaerő során összegyűlt mintegy kétszáz zsellér és jobbágy közé történő besorolással. Az 1720-tól megindult munkálatok során mészégetők, tégláégetők, fuvarozók közé vegyülve egy időre „eltűnhettek” az őket kereső hajdúk elől.)

(*Szűz Mária köténye.*) „Asszonyok, asszonyok!” – csóválta a fejét a gyermek Móricka, mint csóválhatta volna fölötte e szavakkal a józan utókor is az ítéletét . . . Strobl egyik elődje tönkrement kendőgyáros.

Talán az ő keze igazgatta mellszobrain a drapériákat, a Jókairól leválasztott Olvasó nők szoknyarancát. Alakjában az foglalkoztatott, ejti el egyszer, hogy valamiképpen Szűz Mária kötényében érezhette magát mindig ez a nem különösebben szenvedélyes, hálás, de ha másért nem, már csak ezért is szeretetre méltó ember. Tízszer mintáztam meg ülő szobrát agyagból. Mindegyiktől elment a kedvem vagy lebeszéltek róla. Egyszer megcsináltam bronzból is. Azt magam daraboltam össze. A fejtartás, a lábtartás, a bocskai, a bajusz, persze az arc, a kézben a könyv, a mögé képzelt fedetlen háttér, a mellékalakok, a talapzat magasságából fakadó látószög mind jött magától, de engem csak az érdekelt, amiről senkivel soha nem beszéltem, nehogy elrontsák, mint Szent Istvánnál: a drapéria. Szent István lovát bepalástoztatták velem, most én akartam már-már eltúlozni a kötényt, a kendőt, a plédet, pokrócot, tarisznyát, még az is eszembe jutott, hogy a bronzhoz fából kéne megfaragni, s hagyni, hadd sötétüljön, ázzon, foszladozzon. Tízszer megmintáztam Jókait agyagból, és a drapéria volt a legfőbb gondom, mely végigvetül a székén, rajta ül, de bal kezével olyaténképp tartja, mintha most akarná átvetni a térdén vagy most venné épp le róla. És mintha egyszerre volna zászló és színházi függöny. Megmintáztam tízszer csak a drapéria végett. Bálványt ültettem az alak helyébe, amikor elrendeztem a drapériát, s nekiláttam. A kis Balázs folyton ott sertepertélt a műteremben, ne bántsá, riadtam meg, mikor az öblös székhez közelített, melyben oly jóleső kuckója volt jó előbb, csak a redőkhöz ne nyúljon. Egyszer úgy elbújt, hogy nem találtam, már mindenki kereste az Epreskertben minden bokor mögött, amelyeket este szoktam végigzörgetni a botommal, hogy hessenjenek szét az enyelgők. Édesdeden aludt a szék alatt, a dús redőjű drapéria oltalmában. Úgy húzódott be a zugba, hogy hozzá sem ért a szövethez. Lehet, jobb, hogy József tehetségtelen volt, és ezzel együtt jobb, hogy Mór magtalan volt. Ismertem ennek az árva fiúcskának az apját. Beleszürkült, beleszáradt, annyit írt; többet összeírt, mint Jókai, belekozmaszkodott a fantazmagóriáiba. Máramarosi zsidó fiú volt, keresztényeknek valamiért nem kellett, nem kellett a zsidóknak se, mindenki fanyalgott rajta. Pedig nem volt gyáva ember, ott szolgált velem a Kárpátokban. Végzett magával harmincnégy évesen. Itt hagyta Balászkát árván. Nagy butaságot művelt. Szétkalapálta vele a kikalapálható sorsát.

(*Távoli filmemlék.*) Ha az apa nem csak az a mitikus személy, aki behozza a világba s aki által ekképpen világba vettetik az ember gyereke, hanem aki egyfolytában védelmezi, óvja, tanítja, s végső soron kimene-kíteni törekszik veszélyeiből, mert oly kegyetlen és gyermekietlen, hiába, hogy minden embert anya szült, akkor a vándorlások *Lego*-játékának gyanútlanul a történetbe keveredett szereplőjének más, távoli életpár-huzam dereng fel. A hét szamuráj közül az egyik, akik a falu védelmére szerződtek abban a híres filmben, egy kaotikus pillanatban a felégetett falu határában a patak köves medrében csecsemőt kap fel. Ha emléke-zetem nem csal, szeme láttára nyilazták le az anyját. Felkapja, és el-szántan magához szorítja: hiszen így menekítettek meg egykor engem is. A világ akárhányszor újrakezdődhet. Lesznek jók, lesznek rosszak. A szamuráj nekiirמודik a kőmedernek, karjában a gyermekkel. Víz, kő, föld. Csatazaj, torokszorulás, gyerekszívdobogás.

(*Bocskai angyalai.*) Az álmosdi csata 1604. október 15-én Barbiano di Belgiojoso kassai főkapitány császári csapatai és Bocskai István haj-dúserege között zajlott Álmosd–Diószeg között. Bocskai háromezer lovas-puskás hajdúja megfutamította a Johannes Pezzen vezette császári sereget, melynek nagy részét megsemmisítették vagy elfogták. A császári haderő összevonása az adorjáni táborban befejezés előtt állt. Csak Pezzen gyalogsága és tüzérei hiányoztak a támadás megkezdéséhez. Október 14-én éjszaka elindult Álmosdról Diószegre. Elnyúlt menet-oszlopban haladt a mintegy két és fél ezer gyalogos, hatszáz sziléziai nehézlovas, a két tábori és két nehéz faltörő ágyú, a több száz főnyi hajtó és szolgálzémélyzet meg a hadoszloppal tartó népes „tábori bor-délyház”. A terepet jól ismerő Bocskai hajdúival az oszlop középső része ellen intézett váratlan támadást: ha a meglepett gyalogságot sikerül szétszórnia, a nem nagy létszámú sziléziai lovassal már könnyebben el tud bánni. A mit sem sejtve baktató landknechteket váratlanul érte az erdőből rájuk rontó hajdúk támadása. Öldöklő kézitusa kezdődött, senki sem adott és nem várt kegyelmet. A hosszúra nyúlt menetoszlop ked-vezett a zsoldosoknak: nem egyszerre érte őket a támadás, így az elől és hátul haladók a megtámadottak segítségére siethettek. Visszafordult az élen haladó Pezzen ezredes is, de előbb egy hírvívővel erősítést kért Belgiojostól. A sziléziai nehézlovasok többször visszaverték a hajdúkat,

de azok az erdőben újra összeszedvén magukat, Bocskai személyes buzdítása nyomán újra és újra támadásba lendültek. A nyolcadik roham megingatta a császári lovasokat, akik futásban kerestek menedéket. Sokan halálukat lelték a környező mocsarakban. Mások fogságba estek, közöttük Pezzen ezredes, az oszlop parancsnoka is. Ezalatt a császári gyalogosoknak sikerült valami szekérvárfélét kialakítani, és mögé húzódva védekeztek. Talán ki is húzták volna reggelig, ha nem robban fel a tartalék lőporuk. A robbanás teljesen szétszórta a szekérvárat. A résen benyomult hajdúk „ott mind levágják őket, mind gyermekkel, kurvájokkal együtt, kik a gyalog németekkel az új módjuk szerint ugyanszámosan voltak”. Más forrás szerint a gyermekeket életben hagyták, s azokat reggel a csatatéren megjelenő parasztok vitték magukkal.

(*Egy emléktábla.*) A Római Birodalom a Dáciát meghódító Traianus alatt érte el legnagyobb kiterjedését. Többszöri nekirugaszkodással sikerült személyes irányításával letörni a szövetkező dák törzsek ellenállását. A birodalom elve az volt, hogy a behódolóknak önkormányzatot ad, az ellenállókat és a fellázadókat eltörli a föld színéről. Az elkeseredett ellenszegüléssel váltakozó álmegállapodások után a döntő ostrom a dákok megsemmisítő vereségével végződött, amit diadaloszlop örökít meg, ezt Decebalnak az árulás folytán a rómaiak kezére került kincsei árán emelték. Decebal, rabul ejtését megelőzve, öngyilkos lett. A győzelmi domborművön láthatók a sorsában osztozó, az elesett és a kegyelemért esedező dák vezérek. Macedóniában találták meg annak a római tisztnek a sírját, név szerint Claudius Tiberius Maximusét, aki a döntő ütközetben üldözőbe vette és már csaknem lebírta a dák uralkodót, amikor az átvágta önnön torkát. Az emléktábla a dicső tettet szóban és képen is megörökíti. A tisztet ezután további szolgálata délre szólította. A dákok fölötti római diadalt megörökítő domborművön egy szakállas férfialak látható – a réműletnek még csak jelenetei vannak ekkor, nem arckifejezése, gesztusai, s nem mimikája –, amint egy süvölvényt vezet kézen fogva, nyilván a fiát menekíti.

(*Szelim megmenekül.*) A Szarajevót övező katlan peremére egy hadúr, aki ifjú éveiben az alétan várakozó város utcáin kószált – hiszen Hitler is nyomorgott Angliában –, időnként vendégeket invitált. A város löve-

tése előtt, után. Pörköljete oda nekik, mondta a rádiótelefonba, addig bombázzátok őket, amíg bele nem bolondulnak. Mit számít, hogy szerb gyerekeket is ér aknatalálat, ha egyszer a nemzeti megváltásunknak ez az ára. Nincs pardon, löni kell. A szerb nemzeti mítosz jellegzetes hőst szobor mintázza Belgrádban: a vízhordó fiú ő. A fészkebe visszaszorult török helyőrség elkeseredettségében lövette a várost, s egy lövedék a vízért sorban álló pórnép közé csapódott. Itt érte halálos találat a fiúcskát. Víz, víz, víz. Tűz, tűz, tűz. Tűz, víz, tűz. Az Omarskába terelt moszlim férfiakat legtöbb helyen nem kvóta szerint terelték egybe, mint a legelvetemültebbnek tudott addigi újkori népirtásokban, hanem általában válogatás nélkül. Csak az elaggottakkal nem bajlódtak. Mégis akadtak pedantériájukkal fontoskodó parancsnokok, akik szerzett névsor után mentek. Egy moszlim házban, amikor Szelimet szólították, az apja lépett elő. És anélkül, hogy összebeszéltek volna, az ott jelen levő Szelim nagyapa válaszolt a fia nevében, amikor az ő nevét olvasták. A csontos, szikár hegyi népek közt tíz évet tévedhet a korbecslés. A fiú vált tehát a nemzedékek felfordult rendjében a legvénebbé, elleplezett távolléte akár megmenthette volna apját-nagyapját, mert elsősorban a fel nem lehető katonakötelesek családjából vadásztak a férfiakra. Elvitték kettőjüket így is. A fiú nem szolgált seregben, régen valahol Hollandiában járt már ekkor. Kényszeredett neppersége néhány év haladékot ért. Nagyobb halat kerestek, de a csatorna vizébe őt lökték, a szerencsétlent.

(*A közlegény szíja.*) Mirza bej albán katonájának történetét nem Jókai mondja el, csak valaki, aki szerint ahhoz, hogy ezt a dolgot teljes valóságában elmondhassa az ember, egy kicsit Jókainak kellene lenni. Az üszkübi török helyőrségben szolgál ez az arnauta vagy szkipetár legény, amelynek sáncárkaiban a görög barátok rémületére, hajnalonta puskaropogás jelezte, hogy megint kevesebb lett néhány nyakas albán törzsfővel, akiket a portyázó török katonák hoztak be néhányadnapja. Lefogták Suhopoljevics Omárt is végül, aki még ősz bajusszal is a török seregben szolgált, és csak akkor tette le a kardját, amikor győzött az újtörök forradalom. Akkor hazament a hegyei közé. Tehát kétszeresen lázadó volt, könnyű volt rajta a gyors ítélezés. Baldunt, az arnauta közkatonát egy karancsáji tatár lány hajnali ábrándképétől ragadja el a

szakaszparancs, amelytől váratlanul inába száll a félsz. Mirza bej elé citálják, mert nem hajlandó a vérét megtagadni a kötelességszegés árán sem. A megfélemlítés hatására kipréseli magából a rettenetes igazságot: Suhopoljevics Omár – a tulajdon apja. De Mirza bej nem veti a katonát a siralomházba, hanem azért is gonoszul a kivégzőosztagba kényszeríti. Baldun a fegyverét messzebb igazítja apja homlokától-szívétől, csak ekkor és ezért vetik tömlöcbe, ahol bakancsa szíját a keresztvasra hurkolva felköti magát. S hogy nála hagyta a szíját Mirza bej, ezért kell reszketnie. Ismerős történet lenne ez bárhol, ahol katona van, mondja a mesélő, aki nem beszél tovább, mert „aki magáról beszél, abból a sejtán beszél”. A világkirakó játék tünékeny mozaikjában annyi egyforma, mégis más legokocka.

(Lenyilazottak ivadékai.) A Római-sáncok a Duna–Tisza közén egykor a szelíd Szerémséget bújtató folyó mögötti lankás hegyoldallal a hátukban elővéd voltak lenni a barbár lapályon, mely váltogatva futtatja sok lójárársnyira a fekete föld, a homok, a szikes végtelenjeit messze-messze. A nomádok járta pusztán később már önnön csontjaik fölé építkező szorgalmas népek rakosgatták össze apránként az állandónak imádkozott jövőndőt, melyet épp a sáncok felől, eme sáncokon át rájuk zúdulva söpört el harcias lendületével és szolgahadai hordáival Allah népe. Siralmasan tengődött kifosztott tündérkertjében a népek maradéka sokadíziglen, mígnem előbb a Dunán, majd a Tiszán is átszorította a vasba öltözött keresztény had a hódítókat. A vesztesek keserűségével portyáztak még, jártak át délről, keletről rabolni, ölni. Egy Jegricskparti falu legendája szerint az őstelepülést a be-beccsapó tatár hordák valamelyike felperzselte, a menekülőket az utolsó szálig leöldöste. Egy karjában csecsemővel menekülő fiatalasszonyt üldözőbe vett egy lovas, és nyilával hátba lőtt. De a csecsemő az anyja kötényében élve maradt. Homályban maradt, maga a lovas kegyelmezett-e meg a csecsemőnek, s vitte magával, vagy úgy akadt rá valaki a túlélők közül. A település mindenesetre ettől a gyerektől eredezteti létét.

(Tarisznya szemfedőnek.) A sajkásvidéki falvakból a szerb partizánok kihajtották a megmaradt magyarokat, miután talán maguk is megelégték a katonaruhába öltözött helybeliek kegyetlenkedéseit a védtelen

páriákon, akiket azok vallatás közben irgalmatlanul megkínoztak. A megaláztatások után párosával összedrótozott kézzel terelték őket a vesztőhelyre, ahol a sírjukat is maguknak kellett megásniuk, sokukat egyszerűen agyonverték, kit puskatussal, kit ólomnehézes meggyfadoronggal, és a dögtemetőben elföldelték a tetemeiket. Hozzá tartozóik napokig abban a hiszemben hordták nekik az ételt, hogy még életben vannak. A maradékot, a megfélemlített embereket télidőben gyalog táborokba terelték, legjobb esetben kiürített német házakba zsúfolták őrizet alatt. Nyápic gyerekek közt a fagyhalál, mindőjükön a tífusz aratott. Ha nem volt más kéznél, a kisgyerekek, amikor már fel kellett adni az utolsó kenetet, abból a tarisznyából varrták meg a halotti ingét, amelybe bugyolálva odáig magukkal hurcolták. Aki véletlenül élt túl mindent, nem szeret emlékezni. Aki az emlékezetnek él, nem véletlenül maradt meg. Aki nagyot vétkezett, nem szereti sem a feledőket, sem az emlékezőket. Gyűlöli őket. És még jobban fél az elkerülhetetlen túlvilágtól.

(*A menetoszlop.*) Ez a menetoszlop nem jó, mert nem elég nagy. Ha túl kevesen vannak benne, nincs mód elveszni benne. Nincs mód eljelentéktelenedni, észrevétlenné válni, hogy alkalmas pillanatban leválhassunk róla. Másfelől jó lenne ez a menetoszlop, mert nem az út közepén terelik őket. Szokásosan az út közepén halad a járőr is, hogy mindenfelé figyelmezhessen, az út közepén haladnak a rabok is, közrevéve. Távolabb a kapualjaktól. Csoportjukat a járdán terelik, ami elvben jó lehetne, és néptelen az utca, de a kapuk zárva vannak. És nem lehet tudni még csak azt sem, mi az úti cél. Nem az igazi, de legalább a megmásítható, visszavonható, elképzelhető és megmásíthatóságában, visszavonhatóságában is elgondolható. Sehogy sem jó tehát ez a menetoszlop, amelybe Nehuda vesztére belecsöppent, ráadásul a fiúcskával együtt. Ha más foglyok közé viszik, tolmácsolhatna, hiszen beszél ruszinul, ukránul, románul is kicsit. De nem ezért rángatták el a műhelyből, nem mondják azt sem, hogy dolgozni vinnék őket. Érzi, nincs más kiút, csak a varázslat. Ha tényleg összezsugorodhatna az ember, ahogyan az erdei rabbi mondta . . . Nehuda lecsapott fejével a gallérjába nyomja a száját, úgy mormolja a varázsszót. Az utca szélei hajszálnyival összébb futnak. Ezt ámulatában megpróbálja visszarendezni, de nem

sikerül. Betölcéséresedik a távlat, a többiek semmit sem vesznek észre belőle. De nemcsak Nehuda kezd zsugorodni, hanem az összes ember, és ettől ijedelem szállja meg: az egész menetoszlop, úgy, ahogy van, kisebbedni kezd. A vakrémület sem segít. Az utca változatlan, s hozzá képest egyre óriásibbak a házak. De felfedezi, hogy egy imbolygó konzolt működtethet fél szemével, ha összehúzza, egy-egy részlet arányai oda-simulnak. Egy kapu, egy ablak, egy hirdetőoszlop, hol ez, hol az, velük kisebbedik. Nehezen tud úrrá lenni a zsugorító sugár irányításának. Nem talál ajtót, kapualjat, hogy egérlyukká varázsolhatná. Egy félrebil-lent fejű szobrot éppen elkap, amikor talapzata leereszt, dús redőkben, mint valami színházi függöny ereszkedik alá valahonnan fentről egy vastag lebernyeg. Hirtelen ötlettel kilép a menetből, kinyújtott karral: ha elcsípi a pillanatot, s alá tudja lökni a gyereket, alá tud furakodni a gyerek, az ő szavával terül rá a gyűszű méretűre zanzásuló menedék, s mentve van. Minden erejét a vastag brokát félretolására összpontosítja, s meglepetésére úgy átjut rajta a kéz, mintha ott sem lenne, átjárható a szövetfal. Ekkor azonban ujja, odabenn, beleütközik valamibe. Szét-tárurol tenyere riadtan üzeni: odabenn valaki kuporog már. Gyerekekkel vagyok, seppegi, mint az asszonyok szokták, ha helyet, falatot, egy kis kíméletet kérnek. Az oroszok szeretik a gyerekeket. A törökök szeretik a gyerekeket. A szerbek szeretik a gyerekeket. A magyarok szeretik a gyerekeket. A németek is szeretik a gyerekeket. Mindent megtennének értük. A világból is kimegy az ember egy gyerekkel. A jótett, mint a postagalamb, visszaér, bármekkora utat kell körberepülnie. Kiteszem a töltött paprikát. A hajléktalanok majd megérik a szagát. Azután megborotválkozom. A szőr hersegése olyan, mintha a tenger alól jönne. Kintről egészen máshogy hall, kifelé máshogy fülel az ember. A hangokkal méred énedet. Befelé, bentről, semmi kis porhüvelyed rejtelmes, törék-keny határtalanságából nem mérnek távolságot a visszarezgő hangok.

A TENGERI KAGYLÓ (II.)

Második rész

TOLNAI OTTÓ

Jóska, az utcaseprő, kaszáló póklábra emlékeztető mozdulatokkal söpörte a piacteret, észlelt, ahogy a suhogó fűzfasöprű, a kasza rajzolta ívtől jó messzire elhaladtam mellette, hogyne észlelt volna, hiszen az öccsével egy padban ültem az iskolában, szinte családtagjuk voltam, de nem jelezhetett, egyrészt nem eshetett ki a ritmusból, másrészt viszont vigyáznia kellett, nehogy elhagyjon egy szalmaszálat, egy csikket is. Orbán egyszer, már Jóska halála után, azt kérdezte Lötyögétől, azért tőle, mert az apja után akkor már ő is politizálni kezdett, hogy a Jóskának miért nem állítanak emlékművet, hiszen abszolút utcaseprő volt, mire Lötyöge értetlenül bámult Orbánra. Mi az, hogy abszolút utcaseprő?! És különben is, én nem vagyok abszolút Lötyöge?! De az vagy, mondta Orbán, az vagy. Abszolúté. Rád fogok szavazni. A Szerb utcánál Kiss Karcsit pillantottam meg, valamelyik fürdővendégtől jött, elválaszthatatlan barátjával, az ezüst hajú Bicskei Ottóval azokat a selyempongyolában közlekedő, leginkább lelki eredetű bajaikat kúráló hölgyeket konzumálták, ahogy Szatyor mondta, kúrták módszeresen, inkább azokat, mint Iván félillegális kuplerájának érdes, ecetillatú parasztkurváit, kis lábain alig tudta cipelni busa fejét, a nyakát az Isten kiiktatta ugyanis, vannak ilyen emberek, mondta Szatyor, akiknek az Isten kiiktatta a nyakát, hogy rögtön a seggükre ültethesse a fejüket, fogai között persze most is fogpiszkálót forgatva, hiszen, ezt is Szatyor jegyezte meg egyszer, Szatyor embere ugyanis az Ottó volt, Lungovics Szatyor számára Ottó volt a király, ki kell piszkálnia a fogait, mi lenne, ha a következő hölgy

megérezné az előző maradványát. Nem köszöntek egymásnak, noha Kiss Karcsi kiköpött egy hegyeset, ami Szatyor szerint, az ő esetében semmi rosszat sem jelentett, azonos volt a köszönéssel, ugyanis neki is megvolt a ritmusa, bizonyos időközökben ki kellett köpnie. Abban is szinte biztos voltam, hogy a Lengyel Feri bácsival való találkozást sem kerülhetem el. És valóban, már ki is kanyarodott az Aranyhal felől, amely most is, szépen körül volt hányva, udvarában szinte még visszhangzott a legények ökrődése. Feri bácsi már megborotvált néhány embert, körülbelül sejtettem is, hogy kiket. Valójában az ő mestersége izgatott legjobban, talán még az asztalosok, cipészek, kovácsok mesterségénél is jobban, mármint az, ahogy hajnalok hajnalán, még nyitás előtt sorba járja a házakat, s tisztára kaparja az emberek arcát, lehúzza róluk az elmúlt nap, az éjszaka borzalmát, nélküle talán rókák, sakálok, bölények képeiben ébrednének az emberek, vagy talán fel sem ébrednének, maguk immár képtelenek lennének összerakni arcukat, az ő mestersége izgatott legjobban, az, ahogyan pamacsol, ahogyan feni végtelen villogó borotvakését, noha azt már el sem tudtam volna képzelni, hogy azzal a késsel az emberek arca, torka felé közelítsek, hiszen nekem már kisgyerekkoromban is rezegtek az ujjaim, már kisgyerekkoromban is annyira bizonytalan volt a kezem, hogy a homokvár csöpögtetésén kívül másra nem is igen volt alkalmas. Kis koffere ott himbálódzott a biciklikormányon. Nem mondom, izgatta fantáziámat dr. Csathó orvosi táskája, cipeltem is néhányszor utána (valójában nem is az injekcióstűk, szkalpelek, fogók vonzottak, hanem kis nikkelt browningja, színes tintákkal írt, iniciálékkal, rajzokkal díszített naplója), izgatta fantáziámat Kráhl Terike, Hedvig néni, akivel állítólag a börtön előtt viszonya volt édesapának (most egy kurvája sem látogat el hozzá Kosovóra, egy se mászik fel hozzá az Átkozottak hegyére, fakadt ki egyszer ómamának édesanyám, mire ómama azt mondta, látod, kislányom, mindennek van jó oldala, még a raboskodásnak is, legalább lemaradnak róla a piócaként élősködő kurvák), meg majd Tóth Éva retikülje is, ahogy Orbán mondja, a női retikülök átvilágíthatatlan misztikuma, izgatta fantáziámat Sóti, az ügyvédbojtár kettőbe vagy négybe hajtogatott aktatáskája, a szabadkai vonatról leszálló utasok vulkánfibere, de mégis ez a kis himbálódzó borbélykoffer mindennél jobban foglalkoztatott, fogalmam sem volt, mit a fenét is fogok csinálni az életben, de azt tudtam, hogy egyszer

szerzek magamnak egy ilyen kis borbélykoffert, s azzal közlekedem, mint T. Orbán pesti íróbarátja, Zeke Gyula, akivel majd egy alkalommal meg is ismertem Orbán, úgyhogy egy pillanatban majd meg is érinthetem kis kofferjét, bele is pillanthatok bensejébe az ezüst dóznik, leheletnyi tárcák, szivartokok, muzeális töltőtollak, finom kis jegyzetfüzetek, ritka, régi könyvek észbontó rendje közé – legfelül a Rembrandt halálát láttam, de ez talán nem is ide tartozik, mindenesetre azt még el kell mondanom, hiszen nem sok élő pesti íróval találkoztam, csak Orbán meséjéből ismerem úgy ahogy őket, aki valamiféleképpen maga is pesti író lett, mielőtt örökre Berlinbe távozott, el kell mondanom, hogy Zeke Gyulával való rövidke találkozásunk után az volt az érzésem, a szó szoros értelmében megborotvált, tudom, hihetetlen, de pontos szavai, mondatai megborotválták, lehúzták borostámat, az igazság az, akkor én már egy vulkánfiberrel rohangáltam a világban, tehát végül is nem borbély-, hanem vulkánkofferem lett, azt adott az élet a kezembe, egy vulkánfibert, s hátba bökött: nyomás!!!, ám mondom, ez lehet, nem is ide tartozik, s azt pedig végképp ne bolygassuk, mi is tartozik ide, mert felbolygatjuk az egészséget, végül is még lecserélhetem egyszer a vulkánt . . . Feri bácsi nadrágjának széles szárát fa csíptető tartotta távol a frissen olajozott lánctól. Állítólag zöld német katonabicikliről volt szó, csak, mint Kecsenovics Firó bizonygatta, csak lekente fekete vaslakkal az öreg. Hány nap van még hátra?!, kérdezte teli torokból, felébresztve az egész utcát, mármint hány napot kell még a börtönben lehúznia apámnak. Megdöbentem, első alkalommal történt meg ugyanis, hogy hajnalban, első dolgomként nem húztam reckát cserkésztorómmal a gyerekágy belső korláujára, mármint hogy ismét egy nappal kevesebb maradt hátra édesapám börtönnapjaiból . . . De egy csuklás után kivágtam magam. Már mindössze 766 nap, Feri bácsi! A 767. napon hajnalban ott vagyok nálatok, noha hallom, bajuszt növesztett az öreg. Igen, mondtam, pedig Feri bácsi közben már messze karikázott, azt mondja anyám, olyan rézdrót bajsza nőtt, nem pörge és fekete, mint Petrovics bácsinak, aki igaz, valami kenceficével kenegeti, majd kérünk tőle kölcsön, gondoltam, de aztán elálltam tőle, ugyanis meg voltam győződve, azon a 767. hajnalon visszaállítatja régi pofaberendezését a Feri bácsival. És valóban úgy is lesz, ledobhatja a rézdrótkefeszérű bajszot, s megvallja, a nehéz börtöni hajnalokon Feri bácsi, Feri bácsi pamacs,

kése, pacsulija hiányzott neki legjobban. Mert hát végső soron, ha jobban belegondolok, ha egyáltalán tudok még jobban belegondolni a dolgokba, mert azt sem tudom, beléjük kell-e gondolni, a pamacsnál, a fenőszíjnál és a borotvakésnél is lényegesebb a pacsulí. A pacsuliról van szó ugyanis. Feri bácsi, ezt sok hajnalon próbáltam meglesni a gyerekágy rácsai között, befejezve érzéki és ugyanakkor virtuóz munkáját, egy majdhogynem suta, szégyenlős mozdulattal előveszi a kiskoffer titkos reteszéből a semmis üvegcsét, amit hetente tölt újra a maga készítette pacsulival, tenyerébe önt egy-két csöppet, s tulajdonképpen akárha akkor várászná életre a halottat, megpaskolja az elrontott életű emberek arcát, mert minden ember elrontotta az életét városkánkban, jóllehet olykor úgy tűnt, kevésbé mint más városkákban, más városokban, Feri bácsi, s mind a régi borbélyok, Dusi is, aki utolsóként élte meg a szakma kimúlását, csak a hullákat engedték olykor át neki, illetve hát Kráhl Terike hónaljszörét, szeméremhajzatát is fazonírozhatta Terike haláláig, mert mint Emil mesélte, ő az udvarukban lakott, gukkerozta a dolgokat, Terike még a túlvilágra is rendezett szeméremhajzattal akart érkezni, noha az arkangyalok, ettől őszintén rettegett, nemtelen lények, de hát őt valójában nem is maga az üzekedés érdekelte, noha abban is érdekelt volt némiképp, hanem az, hogy rendben legyen a hónalj- és fanszöre, mert városkánkban rajta kívül ezzel senki sem törődött, senki sem gondozta hónalj- és fanszörét, hagyta szabadon összevissza burjánzani, úgyhogy valójában majd minden nő egy ördögcérnabokrot hordott a lába között, mert mint hangsúlyozta, az ő szeméremhajzatát meg lehet nézni a legmocskosabb üzekedések után is, Feri bácsi, s mind a régi borbélyok, alkimikusok voltak, az utolsó igazi alkimikusok tulajdonképpen, hiszen elég volt kihúzni az üvegcsé dugóját, s egy pillanatra a kuncsaft, a páciens, a hulla orra alá tartani avagy elhúzni ott, mármint az orra előtt, hogy az illető felébredjen, Dusi hullái azért nem ébredtek fel, mert akkor már neki tövig kopott pamacsán és teknőcnyelű késén kívül semmije sem volt, Dusinak már nem volt pacsulisüvege, sokáig az üres üvegcsével operált, noha olykor még így, az üvegcsé nélkül is történt csoda, ugyanis annyira tenyerébe, lényébe itatódott a pacsulí, hogy a hulla, egy-kétszer állítólag, ebben az ügyben még kutatni kellene, le kellene ellenőrizni a mendemondákat, már a keze mozdulatától feltámadt, mert hát az kétségtelen, hogy e mesterség titka, alkimikusi

fermentuma leginkább Dusi lényével azonosult, Dusi lényét itatta át, Dusi lelke maga volt a pacsul, az az utolsó spirituális valami, amit egykor még több ember sugárzott, lehelt, dr. Kosztolányi Árpád és a bábák, a Juhász cukrász, Tari atya, Beatrix főnővér, Schöbel, az újságíró, Radács Misi bácsi . . . Később ezeregy kisvárosban megfordultam, s alig találtam egy-kettőt, ahol e spiritualitás nyomaira bukkantam, úgyhogy végül is éppen a pacsuliban sikerült tetten érnem a mezővároskák és az immár polgáriasodott kisvárosok között helyet foglaló szülővárosom titkát, az Erzsébet-liget légkörét, intenzív hangzását, amely, paradox módon, csak fokozta csöndjét, a vak zongorahangolót egyszer faggattam is e csönd mibenléte felől, mintha egy óriás sajtgarang védte volna, s a mi titkunk, mert e titkot csak mi tudtuk, a fürdőbetegek esetében egészen másról volt szó, a mi titkunk éppen az volt, hogy ismertük e harang nem létező bejáratát, át tudtunk tűnni rajta. Egyszer Herman bácsi, a mézeskalácsos mesélte nekem, hogy a sajtgarang valóban egy misztikus bura, ám e misztikumnál még nagyobb titok számára, hogyan van az, hogy egy-két légy mégis mindig áthatol rajta, hogy legalább egy légy mindig dong alatta. A csodakútnál teleittam magam, ki tudja, mikor ihatok ismét, és kicsit fel is frissítettem mellkasomat, mert ahogy megpillantottam a pagoda jellegzetes tetőzetét, fulladozni kezdtem. Lassan közelítettem, biztos voltam benne, valaki már megelőzött, kivéve, ha az éjszaka nem lobbantak lángra, nem égtek el egytől egyig a gyerekek, hiszen már a feketekőrísen egyértelmű volt, a dolog meghalad bennünket. A pagoda különben is egyik fontos hely volt számomra. Többször bújtam oda. Tavaly ősszel pedig be is dugtam légpuskám csövét az egyik szétvert, kilógó konnektorba. Legyen már vége, gondoltam. Legyen vége, mert egyszerűen úgy éreztem, nem bírom tovább. Hogy mit is, azt nem tudnám megmondani, de azt pontosan éreztem, hogy nem bírom tovább a világot mint olyant. A párákat, a mind sűrűbb ökönyálat. Nem győzöm a körmeimet vágni, jóllehet utálok a hosszú körmű embereket, megtörtént velem, hogy egy kéz láttán, amelynek kisujján hosszú köröm volt, el-ájultam. Igaz viszont, hogy a kovácműhelyek szaruillatát imádtam, magam is reszeltem olykor a lovak patáját. Nem győztem a cipőmet pucolni. Képtelen voltam egyenesen elválasztani a hajamat. De hátra sem tudtam szoktatni. A siskát (frufu) viszont utáltam. A nullás meg-álázott. Nem győztem a vizet hordani az artézi kútról. Nem győztem a

leckét. Az egyszeregnél is már tovább időztem a kelleténél, még Jámbor Józsikánál is tovább. És ez tragikus, mondta Piusz. Mármost, ha valaki tovább tűnődik, ő azt mondta, baszkodik az egyszeregnél. Az kész. Lemarad. Az többé már sosem is éri utol magát, úgyhogy az akkor már nyugodtan öngyilkos lehet. Nem kell megvárnia, hogy összegabalyítsa az életét mások életével. Jobb, ha még időben szépen végez magával. Mert az egyszerűen nem szállt fel a vonatra, engedte, hogy elmenjen az orra előtt. Képtelen voltam köszönni az embereknek, aztán meg fájt, hogy köszönés nélkül haladok el mellettük, szerettem volna utánuk szaladni, megcsókolni őket, hiszen senki sem örült annyira nekik, mint én, talán csak az, aki teremtette őket. Képtelen voltam. Nem győztem. Egyszerűen nem győztem, nem semmit. Te valójában a semmi alatt görnyedezel, mondta Orbán. Talán, tűnődtem akkortájt, cserkészparancsnokom, Csózi bácsi is éppen engem figyelve nevezte el fiát Győzőnek, igaz csúsztatottra sikeredett egy kicsit, voltak kopáshibái, de Győzőke legalább mindig vigyorgott, s az már valami volt, fél, ha nem egész győzelem, szóval igaza lett Csózi bácsinak, Győzőke lényegében győzte, hiszen én életemben egyszer sem tudtam úgy, igazából elvigyorodni, arcom, koponyám, egész lényem gyenge volt ahhoz, hogy egy vigyor súlyát elbírja. Nem, mondtam a pagoda közepén állva. Vége. És zokogva dugtam be légpuskám csövét az egyik szétvert konnektorba. Nagyt szikrázott, magam is meglepődtem, mekkorát. Fény futott át rajtam, kicsapott a szememen. De nem ütött agyon. Nem szenesedtem meg. Csak rázott-rángatott iszonyúan. Nem értettem, mi történik, sem mire sem emlékeztem, nem tudtam, hol vagyok. Nem tudtam, miért ugrálok, mint a bakkecske. Miért nem tudom abbahagyni. Segítségért próbáltam kiáltani, de csak valami féleszű óbégatás hagyta el a torkomat. Úgy óbégattál, mint a félnótás Kuka Béla, mondta Szatyor, aki végignézte, végigmozizta az egészet. Táncolt egymagában, mesélte később Firónak, akinek sosem is volt jó véleménye rólam, nem úgy általában sem, túl sok a firhangja, mondta egyszer, meg azt, hogy hirtelen előreszalad, lóg a beled, ha követni akarod, de aztán meg egyszer csak hátrálni kezd, hátrálni, olyannyira, hogy a firhangjai között már nem is találni. Énekelt egyedül a pagodában, mondta Szatyor. Megivott valamit, tűnődött Firó. Egész nap ott csónakázott a pincéjünkben a disznóforrázó teknőben, a sósavas ballonok fölött. Talán sikerült bélyeget lopnia?!

Megáldozott egy kéknarancs Tanganyikával. Túlzabálta magát csicsókával. Fölfújódott a görhétől. A sok édesgyökér, krumplicukor ártott meg neki. Hamarosan az egész városka rólam sugdosott. A pagodába jár táncolni. Óbégat, mint egy operában, a pagodában. És kissé halkabban mindig hozzátették: és közben világít a teste. Egyszerre érkeztünk Firóval, akit foltos klott gatyájáról ismertem fel, ugyanis fejét apja ünnepi kalapja takarta. Tódor se maradt le, noha keze jócskán be volt bugyolálva. Tornacipőjét cinkweisszel fehérítette, ám közben összekente láb-szárát, kifehérítette arcát is, mint a bohócok. Piusz természetesen focicipőjében kocogott, igaz, más lábbelije nem is volt, télen is ebben a kiszuperált, stoplis focicipőben (kopacsában) járt az iskolába, drága, sarkantyús csizma sem szerezhett volna neki nagyobb tekintélyt, mint ez a manilával átkötözött lábbeli, eleve legjobb játékosnak tartotta mindenki, azt sugdosták, már az ifiválogatott is érdeklődik utána, noha akkortájt, a háború után, egyetlenegy magyar sem játszott komolyabb csapatban felénk, Pálffy és Takács majd később tűnnek föl, de hát állítólag Takács is szlovák volt, közben csak arról volt szó, hogy Piusz édesanyja mosta a téglagyár csapatának a gatyáit, s Gela, a ferde nyakú jobbszélső, akinek az egyik kocsmai verekedés alkalmával nyakába tört a késpenge (ha csak egyszer is fejel, a penge felnyomul az agyába, magyarázta Lötyöge, ezért évekig rettegtünk, meg hát ugyanakkor vártuk is, hogy fejeljen végre egy igazi, még sosem látott felső sarkot, hiszen minden igazi gól legalább ennyi rizikóval jár, mindnyájunk nyakában ott egy eltört penge, elég csak egy kis fals mozdulat, hogy felszúrja agyad labdáját), igen, közben csak arról volt szó, hogy Gela távoli rokona volt. Köcsög elszenesedett gyufaszálakkal dolgozott alá serkenő bajszának. Szatyor, aki egy rossz kutyaláncból varázsolt magának nyakéket, ágat tört a szilről, felsöpörte gyorsan a teraszt, fel a műtermet is. A madarak kórusa, mintha csak a vak zongorahangoló egész évben ezen dolgozott volna, teljes létszámban, egyetlenegy sem röpült a Tiszára vagy a teli tarlókra, egyanyagúan csendült fel, ugyanis a sétányon, különös, mindenki a Ligetsor felől várta, hiszen így hosszú percekig tart felénk való közeledése, vonulása, feltűnt:

Pekla Bus Nusika.

Talán csak nem a Kemény- (Agbaba-) villában aludt?!, súgta Firó Lötyöge fülébe. Talán csak nem dr. Csathó kezelte egész éjszaka?!,

kapta fel a fejét Tódor. Marha, tromfolta le őket Piusz, nem emlékszetek, hogy Józsika az este otthon tárgyalt vele? Elöl gombos fehér ciccruhája volt rajta. Én már ettől a cicctől elájulok, szokta volt mondani Emil, jóllehet ő a cicc alatt cicit értett, mármint a cicc alatt lévő cicit, ami nem is volt cici, mint azt nemegyszer kifejtette volt Köcsög, hanem tömör gumilabda. Ez a csodálatos ruhadarab egyszerűbb volt, mint városkánk más, fodros, zsabós női cuccai, egyszerűbb, s mégis drágábbnak tűnt, valamint egy árnyalattal rövidebb is volt, városkánkban ugyanis Nusika volt az egyetlen nőszemély, akinek egészen kilátszott a térdkalácsa. E lenge ruhának, amelynek valami titok folytán mégis volt tartása, szorosan fogta össze melleit, ha rápillantottál, érezted, fogja össze, össze van fogva, nincs szükség melltartóra, nincs, mert a cicc összefogja, szorítja, szinte markolja össze, minden egyes gombot, gomblukat ismertünk a fürdőből, noha nemegyszer veszünk össze azon, hány is van rajta valójában, tíz vagy tizenkettő, most is volt közöttünk, aki gyorsan elkezdte számolni, de mindenki csak a köldökéig, az ötödikig, hatodikig jutott, függetlenül attól, hogy felülről vagy alulról kezdte számolni. Jámbor Józsika hol Nusika előtt, hol Nusika mellett botorkált, sehogyan sem tudva felvenni Nusika lépteinek ritmusát, ugyanis azok a léptek hihetetlenül határozottak voltak, büszkék, parádésak, ám ugyanakkor volt bennük valami törékenység is, minden pillanatban eleshetett, minden pillanatban kibicsakolhatott a bokája, a körömcipő vékony sarka, tehát minden lépése, természetes ruganyossága, szépsége, ritmusa ellenére, valami külön teljesítménynek is számított járása, különösen itt lenni, a Liget sétányainak kvarcán. Jámbor Józsika egyszer megsúgta nekem, hogy ezt a ciccet és persze a körömcipőt is, mert egymás nélkül nem mennének, haladnának, s nem is Nusika vinné, Nusika hordaná őket, mert noha Nusika öltözött legszebben, ő volt mindig legszebben felöltözve, ő valamiféleképpen mégis meztelen maradt, Niggri hozta Nusikának. Niggri nevének említése újabban nagy problémát jelentett nekem, aki különben is ezeregy megoldhatatlan kis, semmis probléma hálójában vergődtem. Napokra volt szükségem, hogy feldolgozzam. Bagi Niggri (egyszer, emlékszem, megkérdeztem bátyámat, hogyan írják azt, hogy Nigri, két gével, nem érzed, te hülye! válaszolta) volt az eszményképünk ugyanis. Niggri volt az egyetlen igazi magyarkanizsai tengerész. Volt még egy-két ember, aki a tengerészeknél szolgálta rendes katoná-

idejét, amely a tengerészek esetében nem kettőt, hanem három évet jelentett, azért tudom ezt, mert az én unokatestvérem, Miklós is Pólán szolgált, Istenem, megérinhettem só marta vitorlából szabott tengerésszákját, tengerésszubonyát, meg meleg, s mégis hűs trikója kék-fehér csíkjait. Minden bizonnyal Amerikából, tette hozzá egy kis szünet után Jámbor Józsika a kis cicruhára és a körömcipőre vonatkozó közlését. Igen, erősítette volt meg akkor Tódor, jóllehet fogalma sem volt, miről is beszélgetünk Józsikával: Rióban, Havannában így járnak a nők! Bagi Niggri is Pólában szolgált, az sincs kizárva, egy időben Miklóssal, csak ő maradt, egy ideig a Galebon is szolgált, aztán pedig az egyik panamai zászló alatt hajózó óceánjáróra szegődött néhány dalmát barátjával, Kovács Öcsi, aki ott lakott közel a Bagi házhoz, még azt is tudni vélte, hogy TRITON volt annak az óceánjárónak a neve (mi az, hogy Triton, kérdeztem bátyámat?!, valami tengeri istenség, mondta), évekig nem járt haza, de aztán egyszer csak karcsú, kreol alakja felbukkant a Bagi fivérek társaságában a Tiszán. A mai napig felfoghatatlan számomra, de attól a pillanattól, amíg ki nem kísérték – kísértük, mert titokban én is az állomáson bókásztram olyankor, mintha kicserélték volna városkánkat, elég csak azt megemlíteni, hogy a Vigadó teraszán olyankor dél-amerikai melódiákra táncoltak (valójában Niggrinek köszönve kerültek a tánciskolában az első helyre a dél-amerikai táncok, legtöbbször másra már nem is jutott idő). Igen, első útja mindig a Tiszára vezetett, ágyba sem tért addig, amíg le nem szaladt a Tiszához, amíg meg nem fürdött benne. Egyszer véletlen magam is szemtanúja voltam megérkezésének. Fejest ugrott valamelyik ladik orrából, azt hittük, majd csak a bánáti partnál bukkan fel, kraulban érkezett vissza, hogy aztán befeküdjön a kisgyerekek mellé, a porondok közé szorult, békanyállal, ebihállal teli langyos vízbe, s órák hosszat építse, csöpögtesse velük a homokvárákat. Nem értem, kommentálta egyszer e momentumot Firó, ezért a pocsolóért verekedni haza magát Rióból, Havannából?! Tódor egyszer, egy hajnalon, látta Niggrit, lenn a parton, térdig a vízben ülni. Kezdetben, mondta, apró paladarabkákat ugratott a vízen (valamiért csodálatos fekete palatömböket szórtak a martonosi Tisza-kanyarba), köztudott volt, mítoszának egyik alapja éppen az volt, hogy ha versenyeztek, Niggri át tudta ugratni a Tiszát, hogy aztán csak nézze soká a vizet, nézze a csöndben, párában elúszó halászladikot,

ismerte, messziről is felismerte még a halászokat (azt mesélte valaki, később, hogy kajütje falán a TRITON hasában valahol, közel a gépekhez, mert Niggri, több mint valószínű, gépész volt, hajógépész, hiszen a Bagi család egy géplakatos, egy vasesztergályos család, Tihamér kis Tisza-képe lóg majd, amely éppen ezt a momentumot rezegettette, Piusz használja majd ezt a kifejezést Tihamér Tisza-vásznaival kapcsolatban, mármint hogy úgy kitartja, rezegetti ezen érzelmes motívumok nyári, tavaszi, avagy őszi tónusait, akár egy cigányprímás), hogy aztán, nagy sokára, ahogy fölállt, egyértelműen látsszon az arcán, sírt. A dolognak csak fizikája volt, elemezte Orbán már a gimnáziumban (ő, mint bátyám, abban az évben végzett, amikor én odakerültem), csak fizikája, mintha csak fizikája lett volna, olykor azt gondolom, nincs is mása a dolgoknak, csak a fizikája, de akkor az arcodra pillantok, vagy eszembe jut Jámbor Józsika például, s kissé elbizonytalanodom, mert ti meg úgy festettetek, te még ma is úgy festesz, mint Sartre Baudelaire-könyvében az az üres parfümösuveg (mondanom sem kell, hogy akkor, távozva Orbán és Albin diáktanyájáról, kölcsönkértem Sartre Baudelaire-könyvét, amelyben persze azonnal elakadtam, ám a könyv nálam maradt, nálam van ma is, s aztán egy napon, már évek óta Nusika emlékével bajlódva, amikor mint egy alagútmunkás próbáltam visszaásni a pagodáig, újra a kezembe akadt, s azóta egyik nélkülözhetetlen kellékem lett, majd lábjegyzetben megkíséreltem kimásolni a legfontosabb sorokat, de az egyik idézetet Baudelaire Le Flaconjából – én Balthus La Fenétre, cour de Rohan-ját is La Flaconnak nevezem, hiszen a faloszforma üveget a szomszéd tető kéménye fölnagyítva centrumba is helyezi, magának az agg festőnek, Balthusnak is így beszéltem róla, mint egyik, számomra legfontosabb festményéről – már most meg kellene előznom, noha gyakran magam sem tudom, mi volt előbb és mi volt utána, akármennyire igyekszem is ezt a kérdést visszatuszkolni, az igazság az, számomra nincsen utána, ugyanis a síri selyembáb, a chrysalides funébrés, minden bizonnyal a szerb fordítás adta falsnak köszönve hihetetlenül felgyorsította a dolgot, a szerbek ugyanis mrtve čaurának fordították, s én a hüvely szón, noha szerbül ugyanazt jelenti, a hüvely szón keresztül, valójában még a kagylóhéjnal is gyorsabban értem oda, mármint selymes-nyálkás bensejébe, ahová érne óhajtottam volt, már Manyika kopasz lába között is kísérletezve mutatóujjammal, majd pedig nyelvemmel is,

szinte kiszürcsölve, mint majd az Adria legfontosabb osztrigatelepen, Stonban, valójában Ston, és csak aztán Dubrovnik közelsége miatt nyaraltunk évekig éppen Zuljánán, a stoni rituális szürcsölések miatt, ahol a kitűnő Grk nevű bor sárgája gyorsan itatódott, itt már minden szó szerint értendő, az azúrban, szó szerint természetesen a hüvely, a szeméremnyílás csatornája is, jóllehet nem kevésbé szó szerinti a tölténnyel kapcsolatos jelentése is, hiszen éppen egy töltényhüvelyből, húzliból vágták Orbán első pecsétgyűrűjét, amelyet majd ott, a Kornátok kis szigetén, akárha eljegyezve őt, Nusika ujjára húz, noha fél óra se tellett, Nusika örökre eltűnik életéből, ugyanis nem Orbánék, hanem egy olasz társaság kis hajójába száll), ha tirátok pillantok, gondolok, de emléhtném itt Tihamér kis vásznait is, akkor meg úgy tűnik, mintha csak valami spirituális sűrűsödés, csomósodás lenne a világmindenség, a székláb mint olyan, a kutyaszar mint olyan, az Esthajnalcsillag mint olyan és a pina mint olyan úgyszintén és nem kevésbé, igen, mintha csak fizikája lett volna a dolognak, Niggri hazaérkezett, első alkalommal, azután, hogy a Galebról, Tito marsall hajójáról a TRITON-ra, valami gyanús panamai óceánjáróra szerződött, s már első este valahogy egymásnak ütköztek a korzón, pardon, mondta Niggri, és megfogta Nusika kezét, mi más ez, mint fizika, hiszen ezzel az erővel az egyik hársfának is nekiütődhetett volna, mint gyerekkorukban testvéreivel, barátaival hülyéskedve a korzón, és az sem volt más, mint fizika, ahogy az argentin tangó első hangjaira mind a ketten bemozdultak, egymásnak ütődtek, noha a tánc vége felé már teljesen elveszett Niggri arca Nusika hajában, keze, nagy tenyere, emlékszel, Piusz hogy felcsattant, a keze majdhogynem a fenekére csúszott, emlékszel, Piusz hogy felcsattant: benne az egész segge, tehát az is csak fizika volt, de nem is ezt akartam mondani, hanem azt, hogy úgy találkoztak, ütődtek egymáshoz, mint két biliárdgolyó, még akkor is, ha később, két év múlva, Niggri második hazalátogatása után, Nusika le is utazott Fiuméba, Niggri lakásába, mert mire leért, a TRITON már kihajózott, együtt majd mindössze egy hetet lesznek, együtt csak egy hetet élnek, mikor legközelebb arrafelé jártam, Niggri már egy dalmát asszonnyal élt, gyereke is volt, szóval csak fizika . . . Ahogy elhaladtak a cigánylány szobra mellett, amelyet az orosz partizánok hasba lőttek volt néhány éve, s így akárha kissé feljebbre helyezték volna szemérmét, amelyet, mármint a golyó nyomát, mi olykor, nagy

titokban, ujjunkkal érintettünk, egyértelmű volt, hogy anyjáról vagy nagyanyjáról, Nusinak hívták azokat is, mintázták, ám ő nem pillantott a grupp felé. Mire a pagoda elé értek, mindenki eltűnt, behúzódott előre kiszemelt rejtekhelyére, kukucskálója mögé. Tihamér, csak most láttuk, már benn tett-vett, hátulról érkezett füttyörészve, hóna alatt újságpapírosba csomagolt szerszámokkal. Piusz kitárta Nusika előtt a kiskaput, vigyázva, nehogy éppen most essen szét, most hulljanak le róla a kosfejek.

Nusika, Pekla Bus Nusika feljött a lépcsőn. Köcsög kisietett elébe. Talán csak azért nem csókolta meg, mert félt, Nusika arcán marad vadonatúj Páger-bajsza. És akkor belépett a pagodába. A csodálatos tetőzet fényei mintha egyszerre gyúltak volna ki. Szerbusz Tihamér, mondta, és megcsókolta arcát. Szia, Nusi. Nusi megpördült maga körül, úgy tűnt, tetszik neki a környezet, a nagy tükör. Az ambientus. Tihamér műterme. Talán még sosem látta magát ekkora tükörben. Itt vagyok, mondta a tükörképére mutatva. Itt vagyok. A tiétek. Köcsög cigarettával kínálta. Tihamér előgördített valami állványféleséget, amelynek vasrúdja köré drótok, lila fémforgács spirálok, díványrugók voltak csavarva, erősítve. Ez leszek én?!, nevette el magát Nusika. Ilyen vagyok belülről?!, kérdezte elképedve kissé. Vigyázva benyúlt a fémgubanc közé. Ide költözik a lelkem?! Hirtelen arra gondoltam, egy kisénekest vagy talán gerlét kellett volna fogni, Nanditól hozni egy fehér kacagó gerlét, és azt helyezni a gubanc közé, netán be is építeni beléje, be, élve. Erre jön még a kékagyag, mondta Lötyöge. Nem vagyok én kékvérű, s különben is inkább zöldnek tűnik ez az agyag, mondta mutatóujjával megérintve, nyelvével megkóstolva. Ilyen ízü leszek?! Mindig szerettem az agyag illatát, kislány koromban egyszer beadott anyám a cserépgyárba . . . Tihamér kipakolta szerszámait. Kis falapocskák, egy tonka kés, leveseskanál, fogpiszkálók, spakli, egy kis, akárha játék cirokseprű, egy letört végű bicska (mintha csak az tört volna Gela nyakába), rongyokat, spongyát, ilyesmiket. Nusi még a pagoda belsejének csodájával volt elfoglalva, amikor Tihamér hirtelen mozdulattal kinyúlt, durván belemarkolt az agyagba, és nagy darabokkal kezdte dobálni, csapkodni a vázat. Nusi meg se rebbent, nem állt meg, nem nézett vissza. Jóllehet hallhatta a drótok, lila fémforgács spirálok, rugók zenéjét. Piusz, Lungovics Szatyor és Lötyöge pokoli gyorsasággal adogatták a számtalanszor

átdolgozott, akárha a fecskék csőrében átlényegített anyagot. Nusi fedezte a fagyaltostégelyeket. Ujjongva olvasta: málna, ribizke, pungs, majd más hangfekvésben, szinte énekelve folytatta, citrom, vanília, rum! Tihamér elé lépett, oda, ahová gondolta, hogy állnia kell. Tihamér felém intett. Nem tudtam, mivel érdemeltem ki bizalmát. Segíts kigombolni. Odaléptem Nusihoz. Testének erős illata úgy megcsapott, hogy kis híján hátravágtam. Ez nem pacsuli volt, de nem is volt túl drága parfüm, nem lehetett utána nyomozni, a test illata már annyira átlényegítette. Lehúzta bugyiját, a szék felé rúgta. Majd gyorsan gombolkozni kezdett, úgyhogy nekem csak egyetlenegy gomb jutott. Az a köldökénél. Ott, ahol a gipsz cigánylányt hasba lötték. Féltem, már ott fenn, a köldöke alatt, lába közé találok érni. A szék felé dobta a ciccet is. Hirtelen csönd lett. Megálltak az agyagpogácsák a levegőben. Visszahúzódtam. A nagy-tükörből láttam.

Amit láttam.

Fogalmam sincs, mit. Láttam magunkat például. A fürdőablak szűrője nélkül túl vakító volt. Firó és Keszeg kisomfordáltak a teraszra. Köcsög, aki székkal akarta kínálni Nusikát, most rájött, azonnal meg kell reparálnia a beszakadt tonettet. Lötyöge elugrott vízért. Piusz letérdelt egy nagyobb agyagtömb mellé, és önkívületben kezdte püfölni.

Nusika pózokat próbált. Tihamér, jól lehetett látni, mi Orbánnal a tükörből figyeltünk mindent, noha akárha könnyezve, jól lehetett látni, Tihamér fejből dolgozik. Még csak egy embert formál, úgy általában, súgta Orbán. De ez az ember is már nő, súgtam. Érzed, máris más a húsa. Pedig ez még nem is hús, ez még inkább a csontváz, súgta Orbán. A csontja is más. Úgy tűnt, valamit mégis befalazott. És hogy mit, azt nem lestük meg. Valamit, talán az újságpapírból vagy a zsebéből varázsolva elő, becsúsztatott a középső díványrugóba. Nem volt idő odapilantani, mert egy szinte dühös mozdulattal megragadta, megmarkolta, elkezdte vékonyítani a nyakát. Vártuk, felsikítson. Az agyag, vagy Nusika. És valóban, Nusi bokán rúgta Tihamért, te hülye, még majd megfojtasz, itt e köcsögök előtt. Zavartan néztünk össze Orbánnal. Valóban úgy tűnhetett olykor, hogy Köcsög bandája vagyunk, ő fontoskodott leginkább, neki volt legtöbb ötlete, leggazdagabb szókincese, de mi olykor Piuszt képzeltük vezérünknek, máskor meg valamiféleképpen Jámbor Józsika került középpontba, hogy a már kiskorukban is politizáló

(ha az az apjuk nyakatekert, illetve bükkfa politizálása jelentéktelen külsőségeinek utánzásáról volt is szó csupán) Kecsenovics Firóról és Körmöczi Lipták Löt्यögéről ne is beszéljünk. Valójában először hallottuk így, egy az egyben, hogy köcsögöknek nevez valaki bennünket. Kétségtelen, Tihamér mozdulatában volt valami különös, mintha e szorításával akarta volna életre kényszeríteni a holt anyagot, ha még mindig holtnak lehet nevezni, a mi átlényegítő munkálkodásunk után is, igen, úgy tűnt, addig szorítja, fojtogatja, amíg védekezni nem kezd, amíg föl nem sikít. És ez az első igazán konkrét mozdulat valamiféleképpen tele volt erotikával. És ezt azonnal megérezte Nusika is, pedig akkor még nem is zökkent a végső pózba. Akkor még ide-oda mozdult, vacillált, noha nem néztek egymásra, valójában egymást lesték. Sokkal jobban érintette ez a mozdulat (kétségtelen, városkánk férfiai többet fojtogatták az asszonyaikat, mint amennyit simogatták, mint amennyit nyalták-falták, valójában egyáltalán nem is nyalták-falták őket, kivéve néhány kéjencet, amilyen a már említett Bicskei Ottó és Kiss Karcsi volt, illetve a nyaranta Belgrádból és Zágrábból hazajáró egyetemisták – Ljubljanában, Szarajevóban csak elvéve tanult valaki közülünk –, akik titokban intenzíven simogatták, nyalták-falták a fehérnépet, akiknek aztán ez az élmény egész életre elég volt, elég kellett hogy legyen. Tényleg volt valami hihetetlen ebben a gesztusban. Később Orbán küldött nekem egy képeslapot Párizsból, amelyen a korszak (XX. század) legnevesebb képzőművésze (Picasso) volt látható, amint szobrának nyakát markolva pózol a neves (éppen magyar származású) fotósnak. Szinte kisebb sokkot okozott a lap vétele, annyira utalt Tihamér titokzatos, számomra még a mai napig is nem egészen érthető gesztusára, amelyet, mondtam, Nusika intenzíven lereagált volt. Kissé elébevágva a dolgok menetének, noha itt-ott már így is elébevágtam, de hát nem vagyok egy profi emlékező, emlékiratszerző, hallottam, hátam mögött egyszer Orbán is szerény, a dilettantizmus határán billegő tollforgatónak nevezett, nem is nagyon foglalkoztatott a dolgok menete, csak a titka, az meg, eleve tudtam, hiába, szóval, elébevágva kissé a dolgok menetének, meg kell mondanom, az a képeslap volt Orbán első vizsgálása az esetre. Aztán még volt, lesz egy-kettő. Szóval, az agyag fojtogatása (egyértelműen a kék tónus kerekedett a zöld fölé, a sárgás, illetve Nusika kreol volta majd csak a végén kezd mutatkozni) sokkal

izgalmasabbnak bizonyult, mint több más, annyira várt mozdulat. Például a lábak szétválasztása, ugyanis a lábait Tihamér a szabómesterek rutinjával választotta szét. És Nusi is csak éppen feljajdult. Persze ebben a mozdulatban is voltak még finomságok, amiket akkor képtelen voltam regisztrálni. Az például, hogy az akkor már széken ülő Nusi, a szobrot, illetve még mindig csak agyagnak nevezhető valamit utánozva, rakta szét igazán a lábát. Csak abban a pillanatban gyúlt ki fanszőre között az a rózsaszín, ahogy Józsika, mondta, mert elfelejtettem, ő benn maradt velünk, igaz, később felkapaszkodott a pagoda padlására, a denevérek születésére, s mintha nyögéseit is hallani véltük volna (Orbán szerint rá is csöppent egy csöpp magja az agyagra, csak szerencsére Tihamér nem vette észre, illetve éppen arra a felületre csapott egy pogácsát), ahogy Józsika mondta, akkor gyúlt ki fanszőre között az az égőcske, amit Lötyöge majd egy-két év múlva kicsikónak, Tódor pedig helyesbítve, jóllehet maga is eltűnődött, egyáltalán helyesbítésre szorul-e a dolog, csikócskának nevez. Most, hogy így visszaidézem szavainkat, rám zúdul kisgyerekkorunk szókincese, elámulok az égőcske és a csikócska felbukkanásán, hiszen maga a dolog valamiféleképpen most is itt világít, mozog, ugrándozik az orrom előtt, éppen csak hogy nem érintem nyelvem hegyével is, ugyanis valamiféleképpen számomra az USA-ceruza réz-, illetve hát aranyos foglatba szorított, csöpp, rózsaszín radírgumija, aminek első felmutatása alkalmával elájult Jámbor Józsika, azonos lett a csiklóval, s ha valakinek a csiklójával, akkor talán éppen az övével lett azonos, úgy, ahogyan akkor ott, a pagodában kigyulladt, és még azt is hozzá kell tennem, sok mindent hozzá kellene még tennem, hogy nem is egészen biztos, hogy csak azért tűnt, gyulladt ki, mert Tihamér szétválasztotta az agyaglábakat, hanem mert már a nyak megmarkolásával, a fojtogatással elkezdődött az alkotói folyamat hatni, mind intenzívebben hatni a modellre magára, s a kis nyelv magától kandikált, furakodott ki. Ni, súgta a fülembe a visszatérő, mellénk mászó Piusz, Tihamért máris elkapta az ihlet. Nem kellene lehűteni, kérdezte Lötyöge, aki szintén visszasomfordált, s ledöbentette az alkotás mint olyan (ez az apja fordulata volt, tőle vette át a fia, majd a fiától mi is átvettük, s már filozófiai tanulmányaim előtt is többször hallottam, hogy gyakori használata miatt megrögzött kantianusnak tartanak, noha az öreg a munkásra, a szocializmusra, illetve lévén asztalos, a széklábra és a

szekrényajtóra használta a mint olyant elsősorban, a székláb mint olyan, mondogattuk mi is gyakran, a makkupak mint olyan, a selyemharisnyából készült rongyasztai mint olyan, a tűzoltócsákó mint olyan, a kutyaszar mint olyan), mert valóban érezni lehetett, ahogy valami történik az agyag és Nusika húsa között, ahogy Piusz mondta nagyra tátva száját, máris benne a lelke (később nekem bevallotta, akkor, azokban a pillanatokban történt valami Nusival, arra gyanít, mert meggyőződött a dologról, mármint arról, hogy Nusika azoktól a pillanatoktól megváltozott, ha nem is teljesen, de részben lelketlenné lett, Tihamér valami ördögi módon, valami megengedhetetlen eljárással, mert mi a szar is a művészet?!, kivette, átvitte lelkét, tehát nem a papirosból, nem a zsebéből varázsolta elő). Pedig sokáig, illetve majdnem végig, fejből dolgozott, az volt az érzésem, a gipsz cigánylányt másolja, amely az utolsó nagy tél szorítására mind ledobta magáról a festéket (említettem, hol kályhafestékekkel, hol miniummal csutakolták szegényt az új igazgatóknak kinevezett komisszárok), meztelen szűz gipszként állt a hóban, s még a beme-részkedő őzek is megbámulták, talán éppen úgy, éppen olyan szemekkel, mert egyszer közletről, az avarral teli szökőkútból lestem meg őket, mint mi most Nusikát, meztelen szűz gipszként állt a hóban, s ez, Tihamért is elhívtam egyszer a szökőkút avarjába, majd az őzek távozása után, mi is hozzáléptünk, s egyenkint, szégyenlősen elfordulva egymástól, mutatóujjunkkal érintettük a golyó lőtte sebet (az sincs kizárva, nem is a Berlin felé nyomuló oroszok, maga a Magyarokanizsán, szülővárosomban megszálló Tolbuhin, mert egyesek még őt is belekeverték a gipsz cigánylány ügyébe, meglövésébe – de hát nekik mozgó, utazó kuplerájuk volt, amelyet, igaz, menet közben, tehát nálunk is töltöttek, utántöltöttek –, hanem a mi komisszáraink közül valamelyik, akik valójában nem voltak mások, mint a környező faluk magukat partizánoknak kinevező, frissen érkezett kolonista fiataljai, akik a kietlen karszton, ahonnan vagonokban idehozták őket, még nem láttak szobrot, nem tudták, hogy a szobor nem élő valami, vagy lehet, hogy végső soron mégis nekik volt igazuk, amikor meglőtték, mert hát az, ami ott a pagodában éppen lejátszódott a szemünk előtt, valamiféleképpen őket igazolta, de ezt képtelen vagyok végiggondolni, illetve hát így, egy az egyben végigmondani inkább, az történt ugyanis, hogy a szűz gipsz érintése után néhány nappal, a plébános Krisztus vérző sebétről, annak megérintéséről beszélt

a szószékről, s én elájultam . . . Szóval egyértelmű volt, Tihamér nagy-részt fejből dolgozik, azért mozoghatnak olyan pokolian a kezei, igaz viszont az is, noha nem volt szándékomban a mű születését leírni, hiszen én csak előlről és hátulról, mármint a repedt nagytükröből láttam egy-két mozzanatát, mert ha Nusikán feledkeztem, mire ismét az agyagra pillantottam, Tihamér már messze haladt, illetve fordítva, ha az agyagban vájkáltam Tihamérral, nem láttam, mikor vakarja, dörzsöli meg az orrát, mikor kaparja meg mutatóujjával fanszörét. Ami a lába közét, ágyékát, ahogy Köcsög mondta, pinuskáját, Pekla Bus Nusika pinuskáját magát, illetve pinuskáját mint olyant illeti, Tihamér csak kézzel dolgozott, marokra fogta csupán, marokra a szügyét, kommentálta valamelyikünk később, már ismét fönn a feketekőrísen, pedig azt hittük, majd leveseskanalat és a fogpiszkálókat is használni fogja kimunkálásánál többek között, azt hittük, fejestül belebújik, közben a pina mint olyan nem jelentett plasztikai problémát, kihívást, magyarázza majd Orbán, jöllehet a fanszört például izgalmasan oldotta meg: felkapta kis ciroksöprűjét, amelyet ezek szerint direkt erre az alkalomra készítettet a söprűgyárban (Nagy József barátom, akinek csak részleteket meséltem a pagoda titkáról, a fanször megoldását pedig egészen biztosan nem meséltem el neki, évekig gyűjtötte a világ kis, csöpp ciroksöprűit, Párizsban már jól ismerték a söprűt árusító boltosok, de gyűjtötte Japántól Ausztráliáig, darabjaiban sokszor bukkannak elő az asztalfiókból ciroksöprűerdők), s hirtelen durván megszurkálta Nusika, illetve hát az agyag lába közét, egy szállal majd a köldökéig fölszaladva, de a lényeg valóban az volt, hogy nem nyitott rajta rést, ajtót, nem képezett rajta alul is ajkat, nem lőtt lyukat. Sebet. Mi van fenn a padláson?, kérdezte Nusi, talán megneszelve Jámbor Józsika nyögéseit. A denevérek szülészete, mondtam előmerészkedve. Juj!, mondta Nusika. Ilyet se hallottam még, vicces kis köcsögök vagytok: denevérek szülészete! Majd megmutatom, mondtam határozottan, már a létra felé fordulva. Ám a következő pillanatban már meg is rettentem ajánlatomtól. Egyrészt, mert ha nővel mész a padlásra, neked kell előre menned, magyarázta egyszer nekem apám kereskedelmi utazó barátja, másrészt ha én megyek elől, akkor az egész banda a létra alá fog tódulni és csak én meg Józsika maradunk ki a látványból, másrészt, ha tovább fejlődik a dolog, ha fenn megijed és belém fogódzik, magához ölel, és netán el sem enged a padlás isteni

forróságától elkábulva, elernyedve, nem leszek képes mozdulni, rámozdulni, hiszen még minden edukáción innen voltunk, noha igaz, a szindikátus színháztermében bedugtam mutatóujjam Manyi kopasz kis pindusába, és Lili is megpuszilt egyszer. Vérszopók, sietett segítségemre Köcsög, aki nem tudta volna elviselni, hogy éppen velem kapaszkodjon fel a fogatlan létrán a pagoda padlására, ahol különben volt egy kiszuperált, tengerifűvel teli matrac is, azért említem ezt is, mert rám már a tengeri fű is túl intenzíven hatott, nemhogy a denevérek, nemhogy a póre, immár itt-ott, egy szabad szemmel alig látható, de mi nem szabad szemmel gukkeroztunk, a mi szemeink valóban olyanok voltak, mint az őzek, a kisborjúk, a tehének szeme, erecske is elindult szeméremdombjáról, nemhogy a már itt-ott, a hóna alatt, mellei között izzadni, nem is izzadni, talán pontosabbak lennének, ha azt mondanánk, csillogni kezdő Nusika. Egyszer majd megmutatom őket, mondtam, már csak magamban. Kecsenovics Firó és Lötyöge személyes sértésnek vették közeledésemet, intimpistáskodásomat, ezt a kifejezést használta Firó, azt meg nézni sem bírták, hogy az egész padláshistória után Nusi megcsókolta a fejem búbját, mert azt senki sem ismerte el, hogy csak úgy megcsókolt, mindenki kihangsúlyozta, hogy csak a fejem búbjáról volt szó. Egy nullásra nyírt, ahogy Firó, a nagyfejű, akit, minden bizonnyal éppen nagy feje miatt, még év közben is sokszor kopaszra nyíráttak, mondta, egy nullásra nyírt, illetve egy nullás koponyát megpuszítani viszont maga a hányinger. Különös, de éppen akkortól kezdtek velem kapcsolatban élni ezzel a fordulattal, mármint hogy én azért mégis egy koponya vagyok, ha egy nullás is . . . Kiültek a küszöbre, noha szigorúan tiltva volt mutatkozásunk, hiszen a béna parkőrnek, de dr. Csathónak, Liska tanár úrnak, a törpe kertészeknek, Dracsinak és Milojkónak sem volt szabad megneszelniük, hogy mi egyáltalán behatoltunk, leütöttük, majd visszaigazítottuk a lakatot, benn tevékenykedünk a pagodában. Amikor végre befejezték az én szapulásomat, Tihamér ellen fordultak. Hogy egyáltalán, mi a szar is az, hogy tehetség?! Meg miféle iskola az, ahová Tihamér fog járni Újvidéken, ahol meztelen öregasszonyok ülnek aktot a gyerekeknek?! És a Tari plébános is úgy tesz, mintha minderről tudomása sem lenne. Muszáj lesz az öregemnek szólni, megkérdezni, a Kommunista kiáltvány mit mond ezekről a dolgokról (mert Lötyöge lopta már el azt a piros könyvet, de egy szót sem értett belőle, sehol

sem találta ezeket a problematikus kifejezéseket, mármint a lelket, a tehetséget és a pinát mint olyant példának okáért, amit valahol a lék és a lélek között keresett volt). Egyáltalán tudatában vagy te annak, hogy ez a fattyú egész életében meztelen nők között fog sündörögni?! Meztelen nők között, miközben mi a gyalupad fölött görnyedezünk, a csirizt főzzük végtelen?! Érdekes, ez később még nekem is szöveget ütött a fejemben, még nekem is jelentett némi problémát, ugyanis nem értettem, hogyan lehetséges, hogy amíg a mi gimnáziumunkban drákói szigor uralkodik, Tihamér barátom egy másik középiskolában, igaz egy-két évvel előttem járva, meztelen hölgyek kőkemény avagy hervadt seggét festegeti Újvidéken?! Még az is megfordult a fejemben, nem lehetséges-e, hogy eltévesztettem az iskolát. Nem olyan iskolába kellett volna nekem is iratkoznom, ahol a tanár helyett egy meztelen nő ül a katedrán?! Meg is kérdeztem idősebb barátomat, Konczot, aki főministráns volt, majd ifjúsági vezető, hogy hogyan is van ez. Valami olyasmit mondott, hogy nem létezik ez a dolog külön izolálva, kiemelve, mármint, hogy nem létezik a pina mint olyan, hanem mindig csak egy összetett viszonyban valakivel, annak lelkületével, annak családjával, környezetével satöbbi. De hát a tengeri kagyló?!, mondtam szinte felkiáltva. De barátom nem értette, mire gondolok, ugyanis neki sem meséltem a pagodás dolgainkról, nem Nusival való ügyes-bajos dolgainkról, noha később megsejtett, s hát tudott is ezt-azt. Tihamér hol a spaklival, hol a tenyerével, hol pedig vizes spongyával simogatta Nusikát – mi ugyanis már teljesen képtelenek voltunk különbséget tenni az agyag, a nagytükör és a széken izgó-mozgó alak között. Megdöbentő volt látni, mennyit dolgozik, mennyit simogatja például a vállát, amely előbb találta meg végső formáját, mint a cicije, amit a váll gömbölyűségének elmozdításával kapott volna meg, noha igaz, aztán gyakran visszatért hozzá, olykor rajta is feledkezve, ilyenkor Nusi kissé felszisszent, fájt ugyanis neki, ha nagyon markolták. Ilyenkor Tihamér valami mellékes, apró detaille-re koncentrált, vagy Nusika ujjaival kezdett játszani. Juj!, talán csak nem ilyen vastagok, tömpék az ujjaim, kiáltott fel. Köcsög, aki már szintén fáradni kezdett, illetve nemigen találta helyét, szerepét a három változat között, megesett, hogy a tükörképhez szólt, az agyag tükörképéhez, pedig Nusika olykor egészen bizalmas volt hozzá, egyszer például megkérdezte, merrefele dolgozik az öregje, ahogy Nusika mondta, a vén

kópé, dühösen támadt Tihamérra. Úgy volt az egyezés: élethű lesz, kikötöttük, még a kisujja is! Tihamér rá se hederített, hol könyéig, hol nyakig benne volt a dologban, csupa sár volt már az arca is, könyéig, nyakig benne volt az agyagban, jóllehet mi inkább a tükörképet néztük, úgyhogy fogalmunk sem volt pontosan, miben is van nyakig, s ez egy kicsit minket is zsenírozott, mármint hogy itt előttünk teszi valamiféleképpen magáévá az agyagot legalábbis, az agyagváltozatot, amelyet már mind nehezebb volt elválasztani a nagyütökörben az élő modellől, amely nagy megdöbbenésünkre, mintha kezdett volna másodlagossá, harmadlagossá tűnni, fordított arányban, mint kezdetben, Tihamér rá se hederített Köcsögre, ránk se, majd holnap még finomítunk rajta, s ez egyértelműen úgy hangzott, mintha a Nusikán fogna finomítani, és nem az agyagon. Tíz körül kezdte, s egyszer csak azon kaptuk magunkat, a padlót kettéhasító fénycsík végigért a termen, majd megtorpant, s már rövidülni is kezdett. Egy bonyolult operáció közepette, mert ha az arcával, vállával, mellével, kezével elakadt, mindig valami új problémát nyitott, hogy belemélyedve, hirtelen vissza-visszaugorhasson az említett részekhez, hol a köldökét fúrta újra, sehogyan sem boldogult a gyengéd, ügyetlenül elkötött kis spirállal, a térdét kezdte formálni, nézd, mondta Tódor, kiveszi a térdkalácsát, ki, súgta Piusz, hiszen az porcelán, mire Szatyor is közbeavatkozott, ha kiveszi, majd vissza is teszi, vagy a jobb hónalját vájta újra, amely ugyanis jobban látszott, mint a bal, mondom egy bonyolult operáció – az egész medencecsonton kellett volna mozdítani – közepette fejezte be, emelte fel hirtelen könyéig sáros kezeit, adta meg magát, hogy a következő pillanatban máris elkezdje dobálni rá a vízben tartott liszteszsákokat. Juj, mondta Nusika, magára kapva bugyiját, ruháját, mi közben megint kimaradtunk a dologból, ugyanis beszorultunk valahová az agyag és a repedt nagyütökör közé, jóllehet a nagy rakás sárnál százszorta jobban izgatta fantáziánkat az a semmis selyem, mármint a bugyikája, illetve hát az, ahogyan egyenkint felemelve beledugja lábait, vagy ahogyan egyszerre, két kézzel megigazítja, helyre rakja a ciccben melleit, amelyeknek a bimbójához még Tihamér sem mert nyúlni. Szinte egyszerre tűntek el, Tihamér a hátsó, Nusi az első ajtón. Benézek dr. Csathóhoz, mondta, talán majd meg is fürdök, tette hozzá elmosolyodva, hiszen csupa sár lettem. Köcsög egy még száraz zsákra hevert. Lötyöge és Firó felhúzódtak a feketekőrésre. Szatyor loholt haza,

pótvizsgára készült, Piusznak meccse volt, trénerre megígérte, meccs előtt még rugdosnak kapura. Józsika, mondta Orbán, talán jobb lett volna, ha hazakíséred. Egy idő után többen is felfigyeltünk arra, hogy Józsika nem reagálta le Orbán megjegyzését. Köcsög felrohant a foghíjas, korhadt létrán. Gyertek!, kiáltotta. Elsőnek értem fel. Jámbor Józsika ájultan hevert a matracon. Él?!, kérdezte Köcsög, Józsika pulzusára helyezve mutatóujját. Él?!, kérdezték a többiek is. Orbán, miután már Köcsög felpofozta, lefelé lépkedve a létrán, megjegyezte, ebbe más is belehalhatott volna. Köcsög rakta fel a lakatot.

(Folytatjuk)

VISSZAVADÍTÁS

Laza regényféle a kutyabőrről (VII.)

B. FOKY ISTVÁN

HALÁL A GALAMBVÉR OKÁN, ÉS A KIS-PALICS,
MINT A SZELLEM JÓREMÉNYSÉG FOKA,
AHOL MEGEJTŐDIK A VISSZAVADÍTÁS APRÓ RÉSZLETE

A Remete szinte a levegőben úszott már az álmatlanság káros hatásának következtében, akárha a ludasi Sárgapartból származó, félnék jégmadár lenne, a vízikirály, amint felverték volna költőhelyéről és most már napok óta a nádrengeteg fölött körözne kilátástalanul.

Számlálatlanul ismételte annak tényét az őt faggató rendőrtisztnek a Remete, hogy a jelzett, kérdéses időben a nevelt lányával volt elfoglalva, ugyanis Hanyattkát behálózta valamely szekta, és kerek hétig győzögette, Maruska biztatására, a lányt a bérnyaságról való történet mihamarabbi megszakításáról. Mert Hanyattkának sok pénzre lett volna szüksége ahhoz, hogy fészket rakjon a palijával, s hiába mondogatta neki, hogy maradjon várakozó állásponton addig, míglen a visszaszármaztatás beérik, minek okán a kérdéses összeget a lány rendelkezésére tudja bocsátani.

– Mennyi üti a markát egy olyan bérnyaságféléért? – kérdezte a Remetét faggató rendőrtiszt, mint aki túlságosan járatlan a deviancia kérdéses megnyilvánulásában.

– Kész vagyon – suttogta a Remete. Már a hangja is felmondta a szolgálatot a sok beszédtről.

– Akkor ezt a verziót is számításba kell vennünk – mondta a tiszt, aki szintén hullafáradt volt, úgyszintén a megerőltető ismételtetésétől, a Macskovitynét ért sérelem körülményeinek felderítésétől. Mert a Remete nővérét halálos gúzsbakötöttségben találták, mikor már napok óta senki nem látta, s hiányozni kezdett jelenléte a környezetének. A körülmények arra utaltak, hogy a tettes vagy a tettesek kitűnően ismerték a körülményeket és a terepet, hogy az áldozat szűkebb köréből került, vagy kerültek ki az őt bántalmazók, s bizonyára valamely érték megszerzésére ment ki a játék, melyben az asszonynak csöppnyi esélye sem mutatkozott a túlélésre.

A nyomozást folytató rendőrtiszt most egyenesen a Remete szeme közé fókuszálta tekintetét, ami kissé megzavarta a gyanúsítottat, mert az asztalszélességnyi távolságból érkező, kegyetlenül fürkésző tekintet olybá érte, mintha lézersugárral csiklandoznák a kisagya tájékán.

– Milyen a legionárius lincskötés? – kérdezte hirtelen a tiszt.

A Remete kábult volt már olyannyira az egész éjjel tartó keresztkérdéstűztől, meg a hirtelen metszőéles tekintettől, s önkéntelenül sorolni kezdte, hogy a horgászatban ennyi és ennyi kötésfajtát ismer a szakik népes tábora, melyek közül a dupla lincs kötés bizony a legbiztonságosabbak közé tartozik.

– Rablóhálnál elkerülhetetlen a forgókapcsón! – fejezte be a Remete, és dolga végeztével akkorát sóhajtott, hogy a rendőrtiszt arcának kemény vonásai enyhülni látszottak ekkora igyekezet láttán.

– A légiósok horgásznak? – kérdezte hirtelenében.

– Minden bizonnyal – mondta a Remete tétován.

– Amiről én beszélek, azt hintaszék-kötésnek is nevezik – hajolt a tiszt emberünk arcába, hogy a lélegzetét is érezhette a vallatott.

– Arról nem tudok semmit – mondta gépiesen a Remete, és a szeme se rebbent embere közelségétől.

– A nővérét ilyen kötéssel segítették a másvilágra – mondta most a rendőrtiszt, s miközben visszaült a helyére, lassan és módszeresen előadta, hogy a lincs lényege abban rejlik, amikor az áldozat végtagjait a hátán kötözik össze, közben a zsinag valamely része a nyak alatt is átvezetődik, s ily mód az áldozat a legkisebb mozdulatra is szorít egyet a gégetájon.

S miután ebben az ügyben jottányit se jutottak előbbre még fél óra múlva sem, a tiszt kávéát hozatott a Remetének, s miközben az iszogatót, lassan elmondta neki, hogy igyekezzen a közelükben maradni, mert minden pillanatban meghívhatják újabb információk begyűjtése miatt. És még azt is a lelkére kötötte, hogy a családtagokat ne keresse fel, mert hiába minden egyeztetés, ők már utánajártak mindegyikük esetleges alibijének.

A Remete zúgó fejjel baktatott Kis-Palics felé. Föltette magában, hogy ha valakinek, akkor neki minden bizonnal a legtöbbet meg kell tennie a nővére halálát okozók kézrekerítésében, s emiatt most ismételtetni kezdte az esetleges értékeket, melyek okot adhattak a zsákmányolni vágyóknak tettük elkövetésére. S miközben félhangosan motyogta a különböző tárgyak neveit, hirtelenében földbe gyökerezett a lába, mikor kimondta azt, amire senki se gondolhatott volna:

– Galambvér!

A vére lüktetését hallotta dobhártyáján dobolni a drágakő említésére. Hányszor, de hányszor elmondta neki, hogy ha mást nem, csak ezt a vagyont érőt tegye letétbe valamely bank páncélszekrényébe, mert az ördög nem alszik, és olyan időket élnek, amikor kisebb értékű tárgyért is bántalmazhatják az embert.

– A galambvér most szedte harmadik áldozatát – mondta a Remete Búbánatnak, aki úgy kullogott utána, mintha a gazdáját éppen akasztani vinnék. A Remete már a Kamenita-hát mellett intette oda az ebet, hogy vizet adjon neki, közben még megtoldotta előbbi gondolatát:

– Milyen kár, hogy nem mentem el hozzá, de mekkora kár . . .

– Hiába is káromsz, Martin, most az egyszer a nyakadra lépnek – szólalt meg hirtelenében Hanyattka a dombperemről, ahova kiülni helyezkedett.

– Mit keresel itt?

– A közös ügyek hoztak ilyen korán érrefelé, s gondolom, hogy neked is érdeked a fegyverszünet – mondta Hanyattka, s miközben legurult a menetelesen, már sorolta is annak szükségességét, hogy ők ketten jól megértsék egymást, különben olyannyira a nyakába varrja a Macskovityné halálát, hogy belekékül.

– Belekékülök én anélkül is a te inzultálásaidba, ha minél előbb nem teszek róla, hogy rács mögé kerüljete! – vágott vissza most érces hangon

a Remete, s úgy állt ott a kutya mellett, mint aki talán még arra is képes ebben a pillanatban, hogy üssön.

– Mi tiszták vagyunk, Martin! Leadtuk megfelelő helyen a voksunk!

A Remete leült az egyik félig égett akáctuskóra, s gondolkodni látszott az elmúlt hét eseményeiről, hogy valamely mozaikkockákból összeillessze a képet, ami mögött a rejtélyes megoldás lapult. Valami azt súgta neki, hogy ezeket valaki fölhasználta a galambvér megszerzéséhez, de vajon melyiküket? A vérszerintieket vagy az örökbefogadottakat? Sosem gondolta, hogy egyszer majd neki kell utánajárni a gyerekei dolgainak, hogy azok egyszer olyan kínos helyzetbe hozzák, hogy ordíthatnékja lesz a kilátástalanságtól.

– Legjobb lesz, ha én is beállok béranyának – mondta a Hanyattka, s miközben lassan távolodni látszott, a hangja azért még visszaszólt: – Te meg, Martin, a vagyonoddal csak fizessed le a bűnhődésedtől való egérutadat!

A Remete sokáig üldögélt ennek utána ugyanazon a helyen, s miközben most már vagy tíz életévet gondolt végig, a megoldás után kutatva, egy távolabbi szemlélődő azt gondolhatta volna róla, hogy valamilyen hajléktalant lát egymagában, a halálra várakoztában.

– Ülök és várom, hogy meghalok? – ijedt fel gondolataiból hirtelen a Remete, és elhatározta, hogy valamivel agyonüti az időt, csak ne kelljen minduntalan a nővére halálával foglalkoznia. De akárhova is billent, minduntalan azon kapta magát, hogy már megint egyetlen kérdés megválaszolására keresi a feleletet: ki kötötte szakszerűen gúzsba a nővérét. A szakszerűségben sejtette a titok megfejtésének lehetőségét, és hosszabb töprengés után persze, végül arra a megállapításra jutott, hogy számba kell vennie mindazokat a személyeket, akiknek valaha is erről a környékről bármilyen kapcsolata volt a légióval.

– Szénakazalban keresem a tűt – mondta immár hangosan, amit az időközben hozzá érkezett ny. zászlós is meghallott.

– Akkor lehetőleg zászavarrótú után kutasson! – mondta a ny. zászlós.

– Öntsön a kutyanak a vizéből – mondta a zászlósnak.

A ny. zászlós készségesen öntött a forrásvízből Búbánat fazékjába, s mindjárt fejtegetni is kezdte annak tényét, hogy a Macskovityné halála bizony mindenkit kborított a megszokott kerékvágásból.

– Jó lenne, kedves zászlósom, ha ott a Zöldike körül egy kicsit átszimatolná a terepet, mert minden jel arra enged következtetni, hogy valamely mundéros alaknak köszönhetjük a néném halálát – mondta csendesen a Remete, miközben a Búbánat sehogy se tudhatta abba hagyni a friss víz lefetyelését. Kevéske csönd után még azt is megmagyarázta a ny. zászlósnak, hogy a kutya is rendesen megszenvedte a kihallgatást, alig tudhat betelni a folyadékpótlással.

– Mundért mondott, Molcer úr? . . . Hát jegyezze meg örökre, hogy egy vérbeli katona sose tenne ilyet, ami a Macskovity asszonyosság esetét illeti – mondta nagy hangon a ny. zászlós, majd hosszan ecsetelte a katonaság erényeit, közbeszúrva néhány szép példát is a civil lakosság megsegítése eseteivel. Végül is lassultabb hangon jegyezte meg:

– Látja, hogy velünk kapcsolatban így születnek a túlkapások, mert a civil az a mennyekben is civil!

– Nem kell mindjárt hőbörögni, tisztelt uram! – csitította a ny. zászlóst a Remete. – Én másfajta mundérosra gondoltam, esetünkben a légióra!

– Azoktól minden kitelik! – emelte magasba mutatóujját a ny. zászlós. – Én tudok olyan esetről, hogy közülük volt olyan, aki felkötötte magát az első fára, csakhogy ne kelljen szembenéznie bíráival!

– Maga volt már bent? – kérdezte a Remete.

– Bent? Hol bent?

– A rendőrállomáson! Nem vitték be, mint első szomszédot?

– Már megint kezdi?! Kinek néz maga engem, Molcer úr?

– Gondoltam, hogy kihallgatták netán . . .

– Netán kihallgattak, nem mondom, de hogy engem bevigyenek . . .

Ezen a ponton bizony elakadt kettejük beszélgetése, mert a ny. zászlós sértődöttségében távozni látszott, és a Remetének szüksége volt a legnyájasabb hangjának felhasználására ahhoz, hogy kissé lenyugtassa a fölháborodott másikat.

– A lakásába azért benyitottak, nemde? – kérdezte tőle kedvesen.

– Még hogy benyitottak-e? Már a malacot is vinni akarták volna, ha hagyom, mondván, ők úgy visszavadítják, mint a pinty! – mondta keseredett hangon a ny. zászlós, és érezni lehetett a hangjából, hogy már azon a határon volt, mikor az ember hajba kap a betolakodókkal. Dühében most is prüszkölni látszott, mint a mondott esetkor, s végül

is pár szóban a lényegre is kitért: – Mert mi semmit nem észleltünk, ott napokig a süket csönd volt!

– Azért csak gondolkozzék azon az idegenlégióson – mondta a Remete a ny. zászlós után, s közben azon kapta magát, hogy csupán most ért el a tudatáig ama malac említése, amit visszavádatítani kellene.

A Macskovityné temetésén kiszoren voltak. Talán még azok is eljöttek a szertartásra, akiket csupán az érdeklődés hozott a többiek után, hiszen az ilyen és az ehhez hasonló esetekben olyan érdekességek látszódnak kitudódni, amikre bizonyos elképzeléseket lehet építeni, és amikből aztán könnyen valamely hasznos tevékenységbe lehet fogni. A haszon kergetése sok mindenre ráveszi az embert, és esetünkben még annak látszata is fennforgott, hogy ha ezek a visszaszármaztatás után újra dúsgazdagok lesznek, annak morzsáiból talán még az elesettek is csipegethetnek valamicskét.

Mert időközben a galambvér históriája működni kezdett. A Zöldikén olyan mesebeszédféle keringett az emberek között, hogy az egykori téglagyárosok annyi drágakövet halmoztak föl maguk körül, hogy egy kisebb kézikocsi se lett volna elég az elszállításukhoz, és hogy most a haláleset okán előkerült darab csak nyomatékosabban figyelmeztetett a Molcerok és a Macskovityok újabb kori fontosságára, ami egyáltalán nem elhanyagolható tényező a Mlaka és a Kis-Palics meg a Sándor fölfejlődésének szempontjából.

– Erre is gondolni kellene – mondta a Pópa, miközben a Miniatyával voltak készülődben Macskovityné temetni.

– Erre a mire? – nézett torkos tekintettel társára a Miniatyá.

– Ha a Remetének is van némi köze a drágakőhöz, akkor alaposan meg kellene gondolni, hogy romtemplomot vagy kis székesegyházat építtetünk a Kamenita-hátra – mondta a Pópa, s volt a magatartásában valami olyasmi, ami azokra jellemző, akik nem tartoznak az alálicitálók táborába.

– A jó kocsonyához is minőséges, lehetőleg bő mennyiségű alapanyag szükséges, hogy a lé összeálljon – mondta a Miniatyá, miközben a ministráns szerepét betöltő, cingár termetű lányka, aki a zárdai nővérek sanyarú életének kenyerét gondolta megkóstolni a többivel, a tiszteletesre adta a gyászreverendát.

– Ha a téglagyár visszavadul az eredeti gazdára, akkor már az is elrendezve, és nem kell, hogy emiatt fájjon a fejünk – zárta le beszélgetésüket a Pópa, mintha már a jelzett birtok valóban a Martin sajátja lenne.

Macskovityné temetésére mindenki eljött, aki valakinek számított a környéken. Aztán ott voltak a városiak is, sőt még azok a gányók is megjelentek, akiket az asszonyosság valaha a téglagyárban alkalmazott, mikor az északi részeken annyira kifutott az emberek lába alól a homok, hogy a kenyerek se volt biztosítva.

A halottasháznál gyászzenét az asszonyosság régi ismerősei, a Cigány utca tamburásai szolgáltattak. S mint afféle hangászok, akik pillanatok alatt tudnak hasonulni az adott helyzethez, sorjában Dankó-nótákat játszottak, amiből könnyen lehetett következtetni annak tényére, hogy fejből tudták a megboldogult kedvenc muzikusának kilétét, s annak dalait is.

A Remete most, ezekben a pillanatokban érezte át igazán, hogy ennek a városrésznek magántörténelme van. Már hogysisne gondolkodhatott volna ilyenformán, hiszen ha jól körülnézett, márpedig számba vett szinte mindenkit, aki jelen volt, akkor arra a jóleső következtetésre jutott, hogy annyiféle és -fajta ember gyűlt össze nővére búcsúztatására, hogy más hasonló alkalmakkor nemigen.

– Vele tettétek a Fekete Madonnát? – kérdezte most Justika, Magvaszakadt Janó élettársa a Remetétől.

– Vele, igen vele – felelte nyugodt hangon a Remete. – Csak nyugalom, Justika, csak semmi pánik, mert még a Miniatyra fülébe jut az egész, és akkor itt ma nem temetés, hanem mindannyiunk feltámadása létszen . . .

Közben Yehuda érkezett a hírrel, hogy Zsomborék még mindig nem végeztek teljesen a kiskápolna-kriptával, s jó volna, ha a zenészek újabb dalokkal traktálnák a gyászolókat, csakhogy a szertartás megkezdésének időpontját valamelyest kitolhassák kevéske idővel.

– Mert a te rajzod, Remete, valahogy nem egyezett a terepi adottságokkal, és Zsombor két virágban álló akácfát is élve hagyott annak érdekében, hogy az évszakhoz illőn, nem oda mesterkedett virággillat lengje be a megboldogultat meg a gyászoló tömeget – suttogta a Remete

fülébe Yehuda, miközben amaz hirtelenében Nyurga P. zoopedagógust pillantotta meg a városi deputáció tagjainak társaságában.

– Ezek valamire készülődnek – mondta a Remete Yehudának.

– Minden bizonnal készen lesznek egy negyed óra múlva – mondta a Yehuda, azzal amoda ment, az egykori Macskovity-téglagyár udvarházának irányába, hogy Zsomborékat sietségre biztassa.

– Micsoda nő, ez keresztbe állna az ádámcsutkámon – futott át a gondolat a Remetén, közben számba vette azokat is, akik ezekben a pillanatokban érkeztek, mármint a Kér helyi közösség tagjait, akik csodálatos haranglát faragtak erre az alkalomra a megboldogultnak, a szoros szülőhely üzeneteként gondolták azt összeállítani is, közvetlenül a gyászszertartás befejezése után.

– A lélekarangocskát utólag tudhatjuk ráiktatni – mondta a Remetének a Kér helyi közösség elnöke. – Majd a hathetes időszak végén szólaltatjuk meg tiszteletére . . .

– Köszönöm, barátaim – fogadta az elnököt a Remete jó szívvel, és arra is utalt, hogy nem kellett volna ekkora költségekbe verni kasszájukat, mikor akkora a nincs, mint soha.

– Egy téglagyarat kaptunk tőle, Martin! – mutatott az elnök az ég felé, mintha ezzel is nyomósítani akarná annak tényét, hogy az égiek a tanúi Macskovityné jószívűségének.

A két pap most következett a kántor, valamint a zárdai nővérek kíséretében a halottasházhoz. És amikor a kántorral a nővérek azt kezdték énekelni, a tamburások kíséretével persze, hogy ütött a végóra, a halál megjelent, a szíveknek gyásza nagy bánatot jelent, akkor valaki a tömegből szinte ordítva a fájdalomtól, levegő után kapkodva rontott odébb, a halottascsősz házának feltakarásába. A jelenet mindenkit meglepett, legjobban talán a Remetét, mert az elrohanóban a Tüzevőt vélte felfedezni, aki után Maruska futott el, hogy bajában esetleg ellássa.

– Ennek meg mi baja van? – suttogta Cs. Maszlag a Remete fülébe.

– Csak kimutatkozik belőle a világiártak extrém viselkedése?

– Nincs ok okozat nélkül – súgta vissza fiának a Remete, és Maruskát tartotta szemmel, aki ekkor már visszafelé ballagott a tömeghez. Maruska aztán elmondta a Remetének, hogy a Tüzevőből minden kijött a csőszház mögött, amit valaha is bekebelezett, mert epét hányt az istenadta, és mukkanni se akar róla, hogy mi zaklatta ennyire fel.

– Ez nem tud színészkedni, ez nagy balhéban van valami miatt – súgta még férje fülébe a Maruska, aztán maga is odaállt a nővérek mellé, hogy kitűnő hangjával emelje a teljesítmény fényét.

A továbbiakban aztán minden a legnagyobb rendben zajlott le. Amikor a megboldogultat végső nyughelyére kísérték, többször megálltak az elől haladók, hogy az elhunyt még véletlenül se legyen hazajáró lélekké, a frissen készült fekhelyénél pedig valóban olyan erős akácvirágillat és méhzümmögés fogadta a tömeget, hogy némelyek nem is merészkedtek közelebb a kiskápolna-kriptához, amely az egykori Macskovity-téglagyár felé nézett, hogy a megboldogult bármikor szemrevételezhesse valamikori birodalmának koronáját.

– Ilyennek akartad? – kérdezte a Remetétől Komor Zsombor izgatottan, miközben a vadászait tartotta szemmel, akik majd adott pillanatban a díszlövéseket eszközlik az elhunyt tiszteletére.

– Te egy alászállt ark vagy, Zsombi! Ennek a szép munkának még hasznát veszed, majd meglásd! – mondta a Remete az építésznek, és arra gondolt, hogy a derék embert úgy megfizeti munkájáért, mint mások keveseket.

A népek aztán, ahogy érkeztek, úgy is távoztak a temetésről. A Remete körül végül is csupán a szűkebb családi kör tartott ki, hogy valamelyest gondolatait rendezze, mert odébról, a virágukban álló akácfák alól két, meglehetősen elütő küllemű figura várakozott arra, hogy a férfi szabaddá legyen a többiektől. Az egyik egy sztárüggyvéd volt, aki a Pópa ajánlására érkezett, a másik pedig maga az ördög, persze detektív képében.

A rendőrtörzs jött közelebb előbb. A másik maradt a helyén, mint aki tudja, hogy a fontossági sorrendet nagyon is illik betartani.

– Fogadja – mondta a Remetének a törzs, aki odaült a megboldogult kiskápolna-kriptájának lépcsőzetére.

– Üljön le – mondta neki a Remete.

– És ha megmozdul a lába?

– Többször megálltunk jövet, erre nem mondhatjuk, hogy visszarúg!

A törzs kivárt. Aztán módjával, szinte akkurátusos fogalmazással járta körül annak tényét, hogy azzal a fránya boggal bajlódnak már napok óta, és sehogy nem tudnak zöld ágra vergődni kibogozásával, ami a hozzáértők körének szűkítését illeti. Végül is a törzs kényszeredetten

megkérdezte a Remetétől: – Ha nem hiányzik semmi, akkor hol a motívum a tethhez, mondja már?

– Most mondom, mert az éjjel leltároztam . . . Éreztem én már valamiben a titok rejtekét, de nem szólhattam, amíg meg nem bizonyosodtam róla, hogy a tettesek nővérem egyik értékes, az első férjétől kapott ajándékára pályáztak – mondta a Remete, mint aki bocsánatot szeretne kérni a törzstől, hogy eddig erről nem beszélhetett.

– Nagy értékről van szó? – kérdezte izgatottan amaz.

– Meghiszem azt! A galambvérről! – suttogta tikkadt szájjal a Remete, s úgy érezte, hogy ha most nem iszik valamit, akkor itt helyben indul a nővére után a másvilágra.

A törzs farzsebéhez nyúlt. A lapos fémalkalmazhatóságából a Remete kakhizöld színű, meghatározhatatlan eredetű folyadékot csorgatott a szájába, és hirtelen támadt csalódottsága olyan fintorral ült ki a képére, mint mikor a gyerekeknek cukorka helyett csipiszt mutatnak.

– Ne köpje ki! – utasította a törzs. – Friss fűzhajtások meg kutyatej főzete, a vesém tartom karban vele . . .

A Remete megforgatta szájában a kortyalékot, nyelés után újabb kortyot küldött az előbbi mögé, majd kerek perec kijelentette, hogy már jobban érzi magát, és elmondhatja, hogy egy nagy értékű gyémántról van szó, amit Macskovityné első férjétől valahol az Andok lábánál kapott nászajándékol.

– Ertem – mondt a törzs, s mielőtt távozott volna, még hozzáfűzte, hogy ennyi elengedő lesz a mai nap információiból.

Az ügyvédi körökben csupán Dörzsöltnek titulált sztár jónak látta, ha mihamarabb a Remete közelébe kerül, mert biztos szemével fölmérte a helyzetet, mármint hogy az embere a végkimerülés határán áll. Jegyzetfüzetet vett elő zakója belső zsebéből, s onnan olvasta fennhangon, hogy a Macskovity- és a Molcer-birtokok, valamint egyéb ingatlanok mikor és hol kerülnek magánosítási licitációra.

– A pillanatnyi gazdák ismereteseek? – kérdezte a Remete.

– A téglagyáré igen, a Korzón álló ház bitorlója után még nyomozni kell kicsinység, emez meg, a Büdike bizony nagyon bizonytalan haszonbérezők karmaiban piheg, de majd mi talpon leszünk, és idejére kihordjuk a gyereket – sorolta a Dörzsöltnek titulált sztárügyvéd a Remete fülébe az információkat.

– Ha mindent pontosított, de mielőbb, akkor riportra hozzám, a dohány meg, amit megbeszéltünk, magához – mondta a Remete, s intett emberének, hogy végeztek.

Az ügyvéd keresztet vetett, mint aki csodát látott, s olyan gyorsan távozott a sírkertből, hogy maga is csodállotta. Molcer Martin pedig kiterült a frissen faragott márványlapon, és úgy érezte, hogy megállt a föld forgásában, és megállt a szíve is, meg az idő, és minden, ami történelmet ír erre a bűdös, kikopott vidékre.

A Remete maga sem tudta, hogy miként keveredett ki a temetőből, de amikor a városból kivezető útra kanyarodott, meglepetten hallotta, hogy a sírkert közepe táján vadászfegyverek dörrennek el, egymás utániban háromszor. Ez juttatta eszébe, hogy Zsombor emberei kimaradtak a játékból, és úgy látszik, hogy most pótolják az elmulasztott jelenést, mármint hogy díszlövessel búcsúzzanak egykori vadásztársuktól. Ugyanis Macskovityné, a férje szenvedélyének bűvkörében, idővel szintén vadásszá lett.

– És a Kér helyi közösség ajándékának állításáról is teljesen megfeledkeztünk, a nemjóját ennek a cudar világnak – dörmögte a szakállába a Remete, miközben meg-megállva, visszatekintében valamely mozgó alakokat vélt fölfedezni a sír környékén motozva.

(Folytatjuk)

KUBÁT GÁBOR VERSEI

AZ ELJÖVENDŐ

Egyre melegebb lesz itt,
Valami vonz, valaki húz.
Megnyílik sikollyal a világóceán.

MAMA ŰRBEN

Mikor először hallottam mesét,
Százszor a szádból szólt,

S a nyelv, melyet is oly végtelen egyszerűn s bizalommal
adtál,

Szájamba palántálva,

S a darát, melyet mindmáig szeretve szeretek,
Nagy mama, te édes.

Ki ringattál s oly pontosan ismerted Achilles-inaim.
Mindmáig kis inasod vagyok,

Ki bennem, dajkám, mindvégig mellettem, és békésen
adtál, s halálodban is békés maradtál.

S emlékszem, oly keserédes Amarcorddal, többször
mondta: ott fogsz majd sírni, ahol senki sem lát.

Hát most ott, a túli világon, az űr fenekéről kérlek:
bocsáss meg,
Hogy megrugdostalak, s most sírva rílok, hogy nem vagy
már itt, mikor senki sem lát.

És fáj, ha hazudok, mert nagyon fáj, te oly jó voltál,

De a remény, ez az átázott, ősi hős cipő
Meleg fonott kalács, hamuban sült pogácsa és kis cipő
Tán olyan, mint a Tied,
Kiben, Nagy Isten, a nagypapát, a háborúba ájult
kommunizmus-mumus mélyéről is

Évtizedekig visszavártad,
S menedéked Jézus lett.

S a Zene, e zene mindig olyan, mint amit te félsüketen
is oly örömtelven hallgattál.

És csak zenél, már sok éve zenél bennem

A Meséd, e legszebb szimfónia,

S föl-fölböfög,

Mint az estéli, langyos bögre
Nyugodt erő, a mily keserédes

Tej.

S most, hát most súgj, hogy elmúlt még egy hét: s Én
immár mitévő,
Vajon mitévő legyek, hogy alig viszonzhatom, amit Te
adtál nekem.

Szinte gyűlölhetem, már csak gyűlölhetem
Önmagam, mea culpa. Nagy Isten,

Vonatozz még velem.

Érzem: fogod, vezeted kezem.

Áldod, s csókolod minden nőben nevem.

S most nézz! Mily nagyra, Fehérlófia, tejedem nőttem én!
S most tudd, hisz csak Te tudhatod, mily jó gyerek
vagyok!

És a meséd, meséid mind valóra váltak
Mert válhatnak, válnak, mert vannak,

Válnak.

S ma, ma már tudom, mily nagy kincs is testörnek lenni,
mily nagy kincs

A Remény.

A Hit,

S mindig legelőbb:

A Szeretet:

Megváltás.

RAGÉDIA

Eső elmosza,
Föld beissza,
Nap felszárítja vérét,
Hisz ilyen volt: bornemissza

ÚJ REMÉNYDAL AZ AIONVÉGEN

Mikor megismertelek,
Szívedben tavasz volt talán,
Enyémben tüzes régi vágy
Borongós téli éjszakán

Ahogy megvillant szemed,
És azt súgta: szeretsz
Ennyi elég volt, hogy tudjam:
Mától tiéd mindenem

Elég volt, hogy lássam, mi nem látható,
S halljam azt a régi, régi, régi altatót

És ez így jó,
Míg énekelsz
Míg búgod, hogy a lényem
Csupa selymes, könnyed értelem,
Míg érzed, hogy a lábad megremeg, ha engem látsz,
S míg szórod elém pénzed, vagány, vérző violám,

Mert te még vársz,
Óh, meddig vársz?

Kiáltottad nyitva hagyva szíved ajtaját
Azon belopóztam én, és máig ott lakom,
Ezen nem segíthet semmi, csak egy jó lakodalom

És ez így jó,
Ameddig vársz,
Mert ha nem várnál meg
Talán soha meg se kaphatnál

Míg nem ismertelek
Benned ült a fájdalom
Szívedben szerelem hege
Harmatos nyári hajnalon

Huncut szemed villant,
Gyorsan felismertelek,
Az én emberem vagy,
Mert én kellek neked,

Nem csillogás,
Éreztem neked régóta már nem kell
semmi más

Te mindent láttál már,
s nem kár, hogy beteltél vele,
Mint húsvétkor kaláccsal
szegény ember gyermeke . . .

Óh, meddig vársz?
Vajon várnál-e, ha tudnád,
Elhervadok, ha bezársz,
Vajon tudnál-e bezárni, ha
tudnád, meddig vártam én,
Vajon tudnál-e még tenni,
ha tudnád, mit tettem én?
Vajon tudnál-e még lenni,
ha tudnád, mivé lettem én?
Vajon tudnál-e még sírni,
Zörgő éjek fenekén?

Vajon tudnánk-e szavalni,
Hisz meg kell hallani,
hisz meg kell hallni,
hisz meg kell halni

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

NEGATÍV UNIVERZUM

HARKAI VASS ÉVA

MOST ÉPPEN ITTEN

*Most éppen itten nem vagyok sehol,
pedig szeretnék lenni valahol,
szerettem volna lenni, de soha
nem lehettem, és időknek soka
pereghet el, foglyul ejtett homok,
önforgató clepsydra, senkisé-
m voltam, leszek, bár néhanap vagyok,
vagy lenni vélek, mint a jégcsapok,
ahogy csöpögve hűtik a Napot.*

A mindössze egyetlen mondatnyi vers Petri György költeménye, s kötetben először a költő *Sár* című, 1993-as versgyűjteményében látott napvilágot.

1993 és 1943: az utóbbi dátum a költő születésének éve, s ily módon a költemény akár „jubileumi” versként is olvasható, értelmezhető. Annál is inkább, mert – mint Petri monográfusa, Keresztury Tibor írja a költői pályának épp a *Sár* című kötetrel jelzett szakaszáról – a verseskötet kontextusán belül a költő „a személyes sors ötven évét s a költői pályát egyazon kíméletlenséggel ítéli meg”.¹ E „kíméletlenség” legközvetlenebb, azonnal szembeötlő szöveg-helyei a versszövegbe foglalt (egzisztenciális) tagadások (*nem vagyok, nem lehettem*), valamint a teret, időt, személyiséget egyaránt – de legfőképpen az utóbbit – destruáló visszavonások (*sehol, soha, senkisélem*). S itt akár Juhász Erzsébet *Senki sehol soha* című prózakötetének egzisztenciális nihilt sugalló címére s a kötet egzisztenciális hiányokat felsorakoztató szövegére gondolha-

tunk. Meg másra is, például a Petri-lírában egyébként is, átértelmezett/átértelmezendő hagyományként benne levő József Attila-i költészet pálya végi, negatív számvetéseire.

A destruálás és visszavonás persze nemcsak az életrajzi/lírai ént érinti – hálóját a verstestre is kiveti. A monoton felsorolásként ható tagmondatok, a szókincs kopársága, a létige tagadó, különféle modalitást és igeidőket megcélzó variációi versépítkezés tekintetében az alulretorizáltság, a nyelvi „igénytelenség” határait ostromolják, tartalmilag pedig a személyes és az ezzel egybeforró költő-léttel kapcsolatos „maradék illúziók, célok, tervek és szándékok higgadt, módszeres, visszamenőleges érvényű”² felszámolásának nyitnak teret. A Petri költészetét jellemző önlefokozás, szándékolt antipoétikus attitűd és a költőszerep demitizálása ezekben az effektusokban és a vers szókincsének tüntetően köznapiságában kulminál. Előbb – az egész versre előrealóan – a verscímben: *Most éppen itten*. A sor tovább bővíthető más, erősen redundanciagyánús határozó- és kötőszavakkal (*pedig, bár, vagy, ahogy*) vagy a legköznapibb szókincsrétegre utaló *ittent* szóalakkal. Már-már úgy tűnik, a költemény nyelvilag másból sem áll, mint a létige tagadó, különféle modalitású és idejű alakjaival folytatott költői (szó)játékból és a közbeékelődő, a mindennapok beszédhelyzetének nyelvi habarcsát alkotó töltelékszavakból.

Akkor mitől forr mégis lírává e kilencsoros költemény? – kérdezhetnénk. Egyrészt – prozódiai szempontból – attól, hogy a köznapiság beszéd retorizálatlanságának effektusát keltő szólamokat a tíz szótagos, jambikus lejtésű sorok és a sorvégekre csukódó, bár nem túl hivalkodó és nem túl artistikus, ám olykor áthajlással „megemelt” rímek szabályossága és retorikája fogja egybe. Másrészt pedig attól, hogy a *most nem vagyok, szeretnék lenni, szerettem volna lenni, nem lehettem, voltam, leszek, vagyok, lenni vélek*, létigét variáló szóegyüttesen belül a *most*, (*majd*), (*egykor*), *néhanap* időszelletei rétegződnek egymásra, minek következtében Petri György létösszegző költeménye az egzisztenciális lét alapvető hármasságának, háromidejűségének (a jelen, múlt és jövő) irányába tágul, miközben akarva-akaratlanul is (új) József Attila *még, már, most-féle* verstípusát idézi fel, amelyet Németh G. Béla meghatározó jelentőségű tanulmányában idő- vagy létszembesítő verstípusnak³ nevezett.

A *Most éppen itten* című Petri-versnek ugyanis csak látszólag „főszereplője” az ötödik évtizedében járó, leltárkészítő életrajzi/lírai én – fókuszában voltaképpen az idő, az életrajzi/lírai én időélménye áll. Azé az egzisztenciálisan megélt idő, melynek múlása, telése nem feltétlenül a többlet, a gyarapodás garanciáját ígéri, hanem inkább a már említett „maradék illúziók, célok, tervek és szándékok higgadt, módszeres, visszamenőleges érvényű” felszámolását. Nem véletlen hát a költemény szövegének közepébe kimondatlanul is belebenedő homokóra-képzet, az idő múlását, telését jelentő embléma képzete,

melyben „*időknek soka pereghet el*”, s melyben a lét által determinált lírai én „*fogyul ejtett homok*”. Azaz az idő foglya, vonhatja le az egzisztenciális konzekvenciát – önmagára vonatkozóan is – a mindenkori versolvasó. Ám Petri az elkoptatott homokóra-embléma helyett az „*önforgató clepsydra*” metaforáját írja bele versébe. A clepsydrát, mely idegenszerűségével – és nagyon idegenszerű, c-s, s-es, y-os írásmódjával – (s itt nyomatékosan jelezném: nem is oly gyakran, sőt szinte alig használt idegen szavunk!⁴) hirtelen kiugratja a verset a köznapiság kontextusából, ugyanakkor, miután az Idegen szavak szótárának segítségével (mi is) megfejtettük a szó jelentését, mint egy hirtelen felgyúló és ugyanolyan hirtelen kihűnyő szikra, ugyanabba a hétköznapiságba süllyeszti vissza, ami a kontextus domináns nyelvi regiszterének s – a metafora alakzatának következményeképp – a lírai én létmódjának is a sajátja. Azt sem tarthatjuk véletlennek, hogy épp e nyelvi hatáseffektust felvillantó, majd nyomban kioltó, visszavonó clepsydra-metaforát követően fogalmazódik meg minden igeidőre (értsd: a lét mindhárom egzisztenciális idejére) vonatkozóan a legesszenciálisabban a létösszegző felismerés: „*senkitem / voltam, leszek, bár néhanap vagyok, / vagy lenni vélek, mint a jégcsapok, / ahogy csöpögve hűtik a Napot.*” A lírai én most, a verszárlatban, a költemény lírai forróján a fogyó jégcsap hasonlatában mutatja meg magát – egy végtelenül egyszerű, nemes egyszerűségű és tisztán áttetsző, ám inverzív jellege folytán mégis különös hasonlatban, amelynek *jégcsap* és *csöpögve* szavaiban a cs-k és p-k szójelentést erősítő hangszimbolikája a lassan, de folyamatosan csöpögő – telő (és fogyó) – idő (és lét) képzetét nyomatékosítja. Miként egy előbbi Petri-kötet, az 1989-es *Valahol megvan Februári hajnal* című versében – igaz, még nem közvetlenül, még nem explicite a lírai énrre vonatkoztatva, ám azonos egzisztenciális jelentéssel:

*Csöpögnek a méteres
jégcsapok.
Ó, lassú, szép, könyörtelen
fogyatkozás.*

A *Most éppen itten* zárlatát képező jégcsap-hasonlat is e „*lassú, szép, könyörtelen fogyatkozás*” evidenciáját hordozza magában.

JEGYZETEK

¹ Keresztury Tibor: *Petri György*. Kalligram, Pozsony, 1998, 161. l.

² I. m., 160. l.

³ Németh G. Béla: Még, már, most (József Attila egy kései verstípusáról: az idő- vagy létszembesítő versről). In: N. G. B.: *Hosszmetszetek és keresztmetszetek*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1987, 297–314. l.

- ⁴ „(Csak zárójelben mondom: az is hozzátartozik a Petri-vers alkímiájához, hogy a kellő helyen mindig be tud vetni egy ilyen rejtelmes hangzású idegen szót, mint itt a »clepsydra«, aminek a jelentéséről nekem például fogalmam sem volt, amíg utána nem néztem: víziórát jelent.)” – írja Várady Szabolcs. (Petri György: Sár. In: V. Sz.: *A rejtett kijárat*. Versek, fordítások, próza, egyebek. Európa Könyvkiadó, Bp., 2003, 324. l.)

VÁRADI PÉTER „SELYMES” BÁCSI VÁRA (II.)

KALAPIS ZOLTÁN

Az önámítás azonban erősen tartotta magát, az illúzió hiú ábrándokat táplált: talán mégsem következik be – valami csoda folytán – a legrosszabb, az összeomlás.

Várad Páter korának legtöbb művelt emberénél jóval realisabban tekintett a török veszélyre, hiszen személyesen is átélte nyomasztó közelségét. De azért ő is élte a maga mindennapi életét – egy átlagosnál pallérozottabb, literátusi hajlamokkal is megáldott főpap tartalmas életmódját. 1496-ban több familiárusát Itáliába menesztette kegytárgyakat vásárolni a bácsi és a kalocsai székesegyház részére – kelyheket, szentségtartókat, díszes keresztek, drágakövel kirakott misekönyveket, hímzett kazulákat –, de juthatott ezekből a bácsi érseki kápolnába, a könyvtárszobába, de talán még a várpalota lovagtermébe is. Nyilván máshonnan is kerültek ide értékes holmik, így a budai műhelyekből is.

Bács az egyik fontos kereskedelmi út megálló- és pihenőhelye. A keleti kereskedők karavánjai gyakran felkeresték az érseki székhelyet, útban Közép-Európa felé, s kínálták ritka szép portékáikat: selymeket, elefántcsont-faragványokat, drágaköveket, bőrkészítményeket, fűszereket.

Nem nagy képzelőerő kell ahhoz, hogy szemünk elé varázsoljuk a Mátyáskor után kialakított egyik reneszánsz központ fényeit: az „aranyos” és „selymes” bácsi vár anyagi és szellemi gazdagságát, ahogy azt a kortársak megfogalmazták. A jólét, a bőség, olykor még a fényűzés jelei mutatkoznak Várad Páter bácsi várában, anyagi helyzetének javulását tükrözik az itt felhalmozott nehéz, faragott bútorok, a csillogó fegyverek és vérték, a díszes edények és gyertyatartók, prémes, brokátos öltözetek, a szobrok és faragott kövek (Henszlmann írja jelentésében, hogy sok faragott római kő, szobormaradvány került

felszínre, bár a római források nem tesznek említést arról, hogy a Duna túlsó oldalán, a Barbaricumban, valaha is lettek volna római telepek. Valamilyik bácsi prépost gyűjtögethette ezeket, gyarapította velük kőtárát).

Fraknoi Vilmos történész szavai szerint „a művészet és a tudomány kincsei éppoly gazdagságban voltak itt feltalálhatóak, mint Esztergomban és Zágrábban”.

Váradai Péter „aranyos és selymes” bácsi várának igazi díszje azonban a könyvtár volt, bár ebben az esetben is inkább jelzésekre tudunk támaszkodni, mint tényekre. Polcain ott sorakozhattak azok a kiadványok, amelyeket előszeretettel forgatták a kor klasszikus műveltségű emberei: a drága kódexek és az akkor már a valamivel hozzáférhetőbb nyomtatott könyvek, amelyek a XV. században nagy példányszámban terjedtek.

Könyvjegyzék nem maradt ránk, de a becslések szerint 200–300 fóliánsa lehetett, s a nagyobb humanista főpapi könyvtárak közé tartozott.

Könyvtártörténetünk öt megmaradt könyvét tartja számon. Az egyik egy 1498-ban pergamenre nyomtatott, díszesen kifestett misekönyv, Budapesten, a másik a neves középkori teológus, Nicolaus de Lyra 1481-ben nyomtatott beszédei, Kolozsvárott, a harmadik Szent Pál levelei Theophülaktosz kommentárjaival, nyomtatott könyv 1477-ből, őrzési helye Oxford, a negyedik Nüsszai Szent Gergely Mózes életéről írt munkája, a humanista Trapezuntius fordította görögből latinra, ez a kódex Bolognában van. Végül egy kétkötetes Hieronymus-ősnymtatvány, amely jelenleg ismeretlen helyen lappang. Arról is van adatunk – írják a szerzők –, hogy Janus Pannonius költeményeinek egy gyűjteménye is megvolt a birtokában, a nagy hírű olasz humanista, Beroaldo pedig neki ajánlva adta ki az ókori Apuleius Aranyszamarához írt magyarázatait Bolognában, 1500-ban. Ennek egy példánya is kétségtelenül ott volt könyvei között.

Sok vagy kevés az, amit a viharos századok „kegyeskedtek” megőrizni az utókornak?

Ahogy vesszük. Előidének, Handó György bácsi–kalocsai érseknek több mint háromszáz kötetből álló gyűjteményéből egy példány sem ismeretes, bár nagy összegű itáliai könyvvásárlásairól írott bizonyítékok maradtak fenn. Az utódnak, a tudományos műveltségű, feddhetetlen jellemű Frangepán Györgynek még szomorúbb a sorsa: könyvtárának még a híre sem maradt fenn. Váradai Péter bizalmasa, testi-lelki jó barátja, Báthori Miklós is nagy humanista könyvgyűjtő volt, de gazdag könyvtárának csak egy hiteles darabja ismert.

Váradai könyvtárának egyetlen magyarországi példánya – egy rendkívül szép kiállítású, Velencében nyomtatott missale (misekönyv) – a XIX. században került az Országos Széchényi Könyvtár állományába, mégpedig Czech János történetíró, akadémikus, kincstári levéltári igazgató és műgyűjtő kollekcijából.

Váradai dolgozószobájának csendjében, könyvei között érezte magát a legjobban. Itt töltötte idejének legnagyobb részét, ha ezt bokros teendői megengették. Ezeknek a mindennapi elintéznivalóknak is lelkiismeretesen eleget tett. Időnként kánoni látogatásokat tett érsekségében, a legeldugottabb egyházközössébe is eljutott. Gyakori látogatója a helybeli ferences rendnek. Ha megérkezett, megszólaltak a XII. században épített (ma is álló) toronyban a harangok, mivel ez a tisztelet kijárt mind az érseknek, mind a rend patrónusának. Váradai nagy barátja a ferenceseknek – meghívja és beosztja őket igehirdetésre a plébániákban –, de jó kapcsolatot tart fenn a pálosokkal és a karthausiakkal is, mivelhogy e három szerzetesrend tevékenységében az egyház megújulásának egyik fontos zálogát látja.

Gyakran néhány napot tölt a péterváradai apátságban, s személyesen győződik meg a vár felkészültségéről: látja védelmének nagy-nagy hézagait, a helyőrség csekély létszámát, fegyverük, védelmi felszerelésük gyengeségeit, a zsold hónapos lemaradását. Elgondolkozhatott azon, hogyan is lehet száz–százötven elégedetlen katonával országot védeni?

Valamivel ritkábban felruccant a fővárosba, s budai sarokházában szállt meg. Ilyen alkalom a Dunai Tudós Társaság (Sodalitas Litteraria Danubiana) ülésszaka. Ez volt az első közép-európai irodalmi és tudós szervezet, amelyet Konrád Celtis, a latinul alkotó német költő alapított azzal a szándékkal, hogy összefogja Bécs és Buda humanistáinak tevékenységét. Néhány könyv kiadásával állítottak maguknak emléket, így megjelentettek egy Apuleius-kötetet is. (Lucius Apuleius Észak-Afrikában élő latin költő volt, a római irodalom nagyjai közül, Vergilius mellett, egyedül csak ő kapott szobrot a császárság fővárosában. A művelt provinciális megtestesítőjét látták benne.)

A társaság nem volt hosszú életű (1497–1508), Celtis halálával megszűnt, de még így is nagy hatással volt a Mohács előtti Magyarország szellemi életére.

Váradai „selymes” bácsi várának kapuja természetesen nyitva állt a vendégek előtt: minden rendű és rangú embert szívesen látott, hívására is sokan felkelesték. Familiárisai fordultak meg alighanem a legsűrűbben otthonában: várkapitányai, jószágigazgatói, adószedői beszámoltak neki ügyes-bajos dolgaikról. Velük egy sorban lehettek az esperesek, apátok, kanonokok.

Nem volt ritka látogató a követ vagy a fontos ügyek elintézésével megbízott személy, akiket aztán, feladattal ellátva, útra bocsátott. „Amikor megszállt nálam Budára utaztában szentséged kamarása, Vincenzo Pistacchio úr, aki ez ideig kormányzója volt a péterváradai apátságnak – írja Váradai VI. Sándornak címzett, 1493-ban keltezett levelében – bőkezű vendégbarátsággal megvendégelve engedtem tovább Buda felé, fogadott kísérők csoportjával és egy kölcsönzött lovaskocsival, hogy megfelelőképp biztosítsam utazását.”

A kamarás úr fontos megbízatást is kapott. „Mivel pedig arról már korábban hírt vettem – írja még Váradi –, hogy szentséged örömmel látná, ha Magyarországról török paripákat kapna, egyikét annak a két török lónak, amelyet szentséged részére jó néhány nappal ezelőtt fölkészítettem, átadtam Vicenzó úrnak azzal a török nyereggel egyetemben, amellyel Szendrőről hozták nekem. (A másik ló ugyanis tönkrement annak az embernek hibájából, akit a magam nevében indítottam útnak az Örök Város felé . . .)”

Ünnep volt számára, ha szívéhez közel álló, vagy tiszteletet parancsoló személyek keresték fel. Egyik bizalmasához, Báthori Miklós váci püspökhöz, évekig tartó, bensőséges kapcsolat fűzte. Barátságukat a közös irodalmi és tudományos érdeklődés, az azonos humanista műveltség mélyítette. De a csaknem megegyező sors is egybekovácsolta őket. Báthori ugyanis Váradi Péterrel egy időben lett kegyvesztett, Mátyás ettől fogva állandóan mellőzte a művelt, Váradihoz közel álló főpapot. A királyi tanács faragatlan főurai viszont gúnyt űztek belőle, többek közt azért is, mert szabad idejében, dorbéolás helyett, Cicerót olvasta.

Évekig korrespondáltak egymással, Váradi egyik lelkes levelét, amelyben arról értesíti, hogy a Dunát bevezette Bácsba, bővebben idéztük is. Báthori pallérozott, humanista eszmékkel átitatott sorait Váradi mindig „rendkívüli lelki gyönyörrel” olvasta.

Kölcsönösen látogatták egymást. Ilyenkor, ha éppen Bács volt a soron, a kor két kiemelkedő értelmiségije a jófajta szerémi bor mellett vagy a bácsi vár mesterséges patakjának partján, a gyógynövény-ágyásokkal tarkított virágoskertben vagy a gyümölcsös füge- és almái mellett sétálva irodalmi ügyekről csevegtek, tudományos, vagy éppen vallási kérdésekről folytattak eszmecserét.

A két rokon lélek jól kibeszélte magát, tovább szövődött köztük a szívbeli barátság.

Egészen más természetű volt Ludovicus Tubero (Tubero Lajos néven ismeri a magyar történelemtudomány) bácsi látogatása. Ő egy tekintélyes ragusai (dubrovnikai) patricius család sarja, igazi neve Ludovicus Cervinus, s párizsi tanulmányi évei során változtatta meg Tuberóra, azaz púposra, testi fogyatékosságára utalva. Történelmi munkáit sokáig nagy becsben tartották. Bél Mátyás még úgy tartotta, hogy „a magyar történetírók közt senki sincs, aki különb lenne nálánál”, csak a későbbi kutatások csökkentették súlyát. Az ő feljegyzésében maradt fenn például Dózsa György ceglédi beszéde (feltehetően Lőrinc pap, a mozgalom eszmei vezérének egyik írása alapján, amelyben megfogalmazta a parasztfordalom indítékait és célkitűzéseit). Ebből az adatból kitetszik, hogy Váradi halála után is járt ezen a vidéken, ekkor utódjának Frangepán György volt a vendége. A mostani látogatása munka jellegű: a

kalocsai érseki és a bácsi főesperesség irattárát tekintette át. Nyilván kitűnő forrása lehetett vendéglátója, Váradi Péter is.

II. Ulászló orszájáró körüljai során többször is felkereste Bácsot, nagy udvartartásával együtt, akik között ott volt orgonamestere is, aki minden útjára elkísérte, Bácsban a ferencesek templomában muzikált.

Első látogatására 1494-ben került sor, amikor a zentai révén át először Péterváradot és Nándorfehérvárt kereste fel, majd több mint tíz napig Váradi Péter vendége volt. A következő évben visszatért, s ekkor csaknem hat hetet időzött itt, miközben vadászatott, bíraskodott, békítgette a viszálykodó főurakat. Az ellátásban nem volt hiány, mivelhogy a bácsi királyi raktárak tömve voltak mindenfajta élelemmel. Ha valamilyen hiány mutatkozott, akkor a tárnokmester menesztette embereit a futaki piacra, ahol az egyik nap húsz forintért három mázsa fűgét vásároltatott, néhány napra rá pedig hatvan forintért sáfrányt. Borban sem volt hiány, erről maga Váradi gondoskodott: szerémségi szőlőkertjeinek pincéiből hordószámra hozatta a jobbnál jobb bort. A király nagy kedvelője Szerém nedűjének, annak rabjává is vált.

1500 nyarán II. Ulászló csatlakozott XII. Lajos francia király, VI. Sándor pápa, továbbá Velence és Lengyelország törökellenes szövetségéhez, s hűbelebalázs módra, szeptember végére fegyveres országgyűlést hívott össze, azzal a szándékkal, hogy a hadsereg élére állva megtámadja Törökországot. November 9-én Bács körül mintegy 12 000 lovas táborozott, a szövetségesek katonai és anyagi támogatása azonban elmaradt, csak a francia, lengyel és velencei követ jelent meg a király kíséretében, s tartott szemlét a csapatok felett. II. Ulászló, látva a helyzetet, a közelgő télre hivatkozva, szélnek eresztette katonáit, ő maga is visszatért Budára. Így fejeződött be a nagy felbuzdulás, az európai hatalmak törökellenes szövetsége.

Több síkon is zajlott tehát az élet a bácsi várban, egymást váltották a zajos látogatások a meghitt találkozásokkal.

Ha Váradi Péter végre egyedül maradt, megkönnyebbülten bevonult dolgozószobájába, s folytatta kellemes időöltéseinek egyikét. A legkedveltebb talán az olvasás volt: leemelt egy libert a polcról, az ablak elé helyezte összehajtható ollószékét, s belemerült a betűzésbe, a lapozgatásba. Némi fényt vett az olvasás „technológiájára” a bolognai Egyetemi Könyvtárban található könyve, amelybe vörös tintával bejegyezte, mikor és hol vette kézbe: „Bachie, XII. octobr. 1495.”

Nagyszerű könyvtára, tudjuk, csaknem teljesen elpusztult, de olvasmányairól, levelei alapján, mégis megközelítőleg pontos képet alkothatunk magunknak. Ismerte Horatius műveit, Vergilius Aeneisét és Georgikonját. Persius szatíráiból vett citátumokat. Janus Pannoniust egy vonalba állítja a római Marcus Valerius Martialis költővel, akit pedig Janus „utólérhetetlen meste-

rének” tekintett. Hivatkozik Lucamosra, Catóra, Valerius Maximusra és sokan másokra.

Az irodalom mellett jártas a mitológiában is, egy Báthori Miklóshoz intézett levelében emlegeti Arisztaioszt, a nyájak, az erdei vadak és a méhek védelmezőjét, Küréne nimfát, Poszeidon egyik szolgáját, Próteuszt és Vulcanust, a vulkanikus tűz istenét, a mitológiai istenek palotáinak művészi kezű kovácsát.

Kedvenc időtöltése még az asztrológia is: a jövőbe próbál betekinteni. Mint minden vezető humanista, ő is hitt a csillagjóslásban. Ilkus Mártonhoz intézett levelében egy kéréssel fordul Mátyás király egykori udvari asztrológusához: „küldd el nekem az új esztendőre szóló horoszkópos könyvedet”. Várad, mint korának csaknem minden embere, meg volt győződve, hogy a csillagok állásából és mozgásából meg lehet állapítani az egyedek és a népek sorsát. A XV. század végén a párizsi egyetemen asztrológiai tanszék is volt.

A legnagyobb gyönyör azonban akkor szállhatta meg, amikor leült az íróasztalhoz, feltörte a pecsétet a frissen érkezett postáról (bár akkor még nem is volt posta, a leveleket követek, alkalmi utasok, futárok, külön erre a célra alkalmazott nyargoncok hozták és továbbították), s belemerült az olvasásba.

Sok ilyen összehajtott, szigillummal lezárt foliót kapott az ország és a kontinens minden tájáról. Ő maga is rendkívül szorgalmas, literáris hajlamokkal és finom stílusérzékkel megáldott levelező volt. Erről már Mátyás király nevében írott diplomáciai iratai is árulkodnak, de mégis, alkotó íróvá bácsi visszavonultságának idején – 1490–1497 között – ért be.

Várad Péter leveleskönyvét (ha ilyen volt), vagy annak csak egy részét, Székely Sámuel gyalogsági kapitány tárta fel és őrizte meg, miután nyugdíjazása után (1753-tól) régi levelek, oklevelek és érmek gyűjtésébe fogott. Az ő több mint százötven Várad-levélből álló kollekcióját használta fel és tette közzé 1776-ban Pozsonyban Wágner Károly jezsuita páter, történétíró, a budai egyetem tanára, az Egyetemi Könyvtár őre, a következő címmel: *Epistolae Petri de Warda* (Várad Péter levelei).

Időközben újabb levelek is előkerültek, de a Wágner-féle kiadás továbbra is elsőrangú forrásmunka maradt. Egy újabb válogatás alapját is képezte, amelyet V. Kovács Sándor adott közre.

Ebben a gyűjteményben Várad Péter a legtöbb levéllel szereplő szerző: nyolcvanhét levele jelent meg Boronkai István fordításában. „Várad Péter a tudatos művész pedáns óvatosságával törekszik a retorika külsőségeinek megőrzésére, a különféle levéltípusok hangsúlyozására, amikor kérelmet intéz patronusaihoz, amikor köszönettel nyugtázza az iránta megnyilvánuló jóindulatot, amikor gratuláló levelet ír VI. Sándor pápának megválasztása alkalmából” – írja előszavában V. Kovács Sándor.

Váradi Péter tehát, az újkori modern magyar műveltség hajnalán, az irodalmi igényű levélírás művelője volt, s egyúttal a magyar humanista és reneszánsz egyik legnagyobb szellemi megtestesítője.

De így is fogalmazhatnánk: Váradi Péter folytatta a Délvidékről elszármazott kiváló humanisták – a Hunyadiak, Vitéz János, Janus Pannonius – hagyományait.

Levelei zömmel bácsi keltezésűek, a várpalota dolgozósobájában születtek, ahol az íróasztalon, a gondos kezek jóvoltából, mindig volt elegendő lap merített papirosból. A XV. században ez már egyáltalán nem volt ritkaság az ilyen környezetekben. Rongypapirosnak is nevezték, mivelhogy a len- vagy kenderszövet hasított csíkjából készítették. De sohasem száradt ki fenéig a kalamáris sem, szinte naponta töltötték fel a szolgál házi készítésű, koromból előállított és gubaccsal cersavasított tentával. Nem hiányzott persze a lúdtolak valóságos csokra sem – nyáron is hóvirágként díszlett az asztallapon –, Váradi ezekből válogatott nagy-nagy hozzáértéssel, s tollkésével írószerszámmá faragta.

Kivel levelezett Váradi Péter? Alighanem az eddigiek során már idézett leveleiből is összeállhatott a kép: pápákkal és bíborosokkal, püspökökkel és kanonokkal, királyokkal és kancellárokkal, vajdákkal és várkapitányokkal, adószedőkkel és uradalmi intézőkkel, kebelbarátokkal és ellenfelekkel, hatalmaskodó főurakkal és szelíd familiárisokkal.

Igen szerteágazók olaszországi kapcsolatai, főleg a római kúria érdemes és kevésbé érdemes vezetőivel. „Sándorok legnagyobbikának, a pápák legjobbjának” – így szólítja meg VI. Sándor pápát, aki pedig az egyház szégyene volt: kapzsi, akarnok, álnok cselszövő. Ágyasától öt gyermeke született, köztük a rossz hírű Cezare Borgia, akiről Machiavelli megmintázta a gátlás nélküli fejedelem alakját és Lukrécia Borgia, aki kicsapongásaival vált hírhedtté.

Olasz kapcsolatainak volt egy másik vonulata is, ezekkel a szálakkal a kor vezető értelmiségeihez kötődött, köztük a már emlegetett id. Filippo Beroaldóval, az íróval, a retorika és a poétika professzorával a bolognai, a párizsi és a párizsi egyetemen.

A magyarországi kontaktusai, levélbeli összeköttetései természetesen még gazdagabbak. Már idéztünk néhány részletet Báthori Miklós váci püspökkel folytatott levelezéséből, amelyekből két művelt rokon lélek kölcsönös rokonszenve nyilvánul meg. Hasonló volt a viszonya a hozzá szintén közel álló humanista főpappal, Kálmáncehi Domonkos erdélyi püspökkel. Egyik levelében egészen személyes hangot ütött meg: „Igenszak irigyelem atyaságotat, amiért Nagyváradon a Szent László-fürdőben fürdőzik (ahol gyermekkoromban én is gyakran lubickoltam).”

Se szeri, se száma az egyházi személyekhez intézett leveleinek, többek közt Polgár Antal bosnyák, Farkas Bálint váradi, Nagylucsei Fodor István szerémi, Thuz János zágrábi püspöknek (a Zágráb közelében fekvő Medvevárbán rejtegette a menekülő, utolsó óráit élő Janus Pannoniust). De kapcsolatban állt Eszéki István nyitrai főesperessel, Semenyei Miklóssal, a pécsi ferencesek házfőnökével, Frangepán György bácsi olvasókanonokkal, aki majd, halála után, az érseki széket örökli tőle.

A világi tisztségeket viselő főurak közül több levelet váltott Báthori István erdélyi vajdával, Brankovics György szerb despotával, a Beriszló (Berisavljević) család több tagjával, Aragóniai Beatrixszal, Mátyás király özvegyével, Újlaki Lőrinc macsói bánnal (egy helyen „nyílt ellenségének” minősíti), Báthori György főlovászmesterrel, Geréb Péter országbíróval és így tovább.

Levelezésének egy külön rétege az, amikor nem egyénhez, legalábbis nem ismert egyénhez szól, hanem valamilyen közösséghez vagy testülethez, úgymint a bácsi egyházmegyéhez, a zalánkeméni polgárokhoz, a csázmái káptalanhoz, Bodrog megye nemes uraihoz, a magyar főurakhoz, egy ismeretlen budai polgárhoz.

A magyar főurakhoz címzett levelében Váradi értesíti a főpapokat és bárókat, fő- és alispánokat, a királyi és egyéb várak kapitányait, hogy Móra Péter, a kalocsai-bácsi érsekség házgondnoka „tekintélyes mennyiségű kincsemet és pénzemet elsikkasztván, megszökött, és jelenleg (mint a hiteles tanúktól megtudtam) a szerémi várakban rejtőzködik”.

Az ismeretlen budai polgár arra kérte Váradit, hogy adja neki bérbe kelenföldi szőlődézmáját (a középkori terménybeszolgáltatás egyik módja: a természaporulatból egy tized az egyháznak járt, azzal az indokkal „kinek az Isten tízet adott, a tizedet adja Istennek” – K. Z. megjegyzése), de ő ezt azzal tástította el, hogy „nagy szűkében vagyok a bornak budai házam használatára”.

„Keménykezű pásztor lehetett, aki vasakarattal regulázta egyházmegyéjét” – írja előszavában az ilyen és ehhez hasonló ügyek kapcsán V. Kovács Sándor, Váradi leveleinek közreadója, de ez nyilván vonatkozott az egyházmegyéjén kívüli javadalmaira is. Tubero raguzai történész erőszakos és kíméletlen embernek írja le, bár ehhez hozzá kell tenni, hogy a kor szellemében vele szemben is így léptek fel. Bánfi Miklós főudvarmester egyik embere azzal vádolta be Valkó megye nemesi ítélőszéke előtt, hogy néhány jobbágyát megkorbácsoltatta és börtönbe záratta. Váradi tagadta a vádat, s ellentámadásba ment át. „Nekem és egyházamnak (. . .) sok kárt okozott Bánfi Miklós – írja egyik 1495-ben keltezett levelében –, amidőn bizonyos földjeimet elfoglalta, halasztavaimat kihalászta, halászhálóimat apró darabokra szaggatta, jobbágyaimat fogságba hurcolta.”

Ezekben a kemény időkben – a feudális anarchia évtizedeiben – senki sem mondhatta el magáról, hogy ártatlan . . .

Levelezésének egy külön ágát képezi a II. Ulászlóval folytatott „törökös” korrespondenciája. Váradai világosan látta a szeme előtt kibontakozó török veszélyt, s leveleiben felhívta erre az uralkodó figyelmét.

1491-ben, Fejes Benedek baricsi várnagynak jelentése alapján tájékoztatta a királyt, hogy „Belgrád vára nagyon rosszul, szinte sehogy sincs ellátva (. . .) a várban nincs elegendő ember, a kevés ott lézengő pedig teljesen ruhátlan, fegyvertelen, és a törökök csak a szüret idejére várnak, amikor az a kevés ember is szétszéled szüretelni”. Még nyomatékkal hozzát teszi azt is, hogy „a belgrádi hírek, fontolja meg felség, nem raguzai mendemondák”, azaz nem hazugságok, amelyek a városállamból oly gyakorta felröppentek.

Következő levelében (1492. VIII. 13.) a szendrői basa egyik elfogott titkárának vallomása alapján tájékoztatja a királyt, hogy a török „először a Száva menti kisebb várakat támadja meg, majd Belgrádot ostrom alá akarja venni . . . Esedezem, viselje szíven felséged ezt az ügyet, és intézkedjen haladéktalanul.”

Az idő tájt – ki tudja hanyadszor – a török újra ostrom alá vette Jajca várát, amely mélyen belenyúlt a törökök által ellenőrzött területre. A támadás ezúttal is sikertelen volt. „Miközben figyelő tekintetét Boszniára veti felség – írja Váradai –, meg ne feledkezzék Belgrád váráról és erről a határőrvidekről.” Váradai tart a török agyafúrtságától is. „Ha sürgősen nem gondoskodnak emberben és anyagban az utánpótlásról, elsősorban a belgrádi vár számára – írja –, akkor tartani lehet attól, hogy miközben Boszniát megvédjük, Belgrádot elvesztjük.”

Ez a Váradai által előrejelzett „forgatókönyv” nyolc év múltán valósult meg: török kézre kerültek a Száva menti szerémségi várak – Barics, Kölpény, Cserög stb. –, 1520 augusztusában pedig elesett a rosszul felszerelt, csekély helyőrséggel bíró Nándorfehérvár is. Jajca sem kerülhette el sorsát.

Ezek a levelek a Mohács körüli zivataros évtizedek nyomasztó hangulatáról, egy ország tehetetlen vergődéséről tanúskodnak.

A közelgő veszély nem volt ismeretlen az ország vezetői előtt. Mátyás király „vetéseinket dúló vadkanként” észlelte a törököt, Vitéz János pedig már 1448-ban megjósolta, hogy a török háborúknak sohasem lesz vége: „akár győzünk, akár veszítünk, az ellenség állandóan a nyakunkon marad”.

Vajon az ország sorsának irányítói megtettek-e mindent az egyre jobban közeledő vész elhárítására? Fogas kérdés, a válaszok sokasága lehetséges.

Már Mátyás király idejében látni lehetett, hogy az erőviszonyok kedvezőtlenek: a virágzó, nagyhatalmi igényeket támasztó, középkori Magyarország uralkodójának feleannyi jövedelme, feleannyi katonasága volt, mint a töröknek. Ezek az arányok Mátyás halála után még jobban felborultak. Az állam-

pénztár üresen kongott, a főnemesség vagyona pedig mértéktelenül megnövekedett. Az oligarchia mohósága határtalan volt: Mohács előtt a tizenegy tagú püspöki kar évi jövedelmét 210 000 forintra becsülték, a kincstár jövedelmét pedig 200 000-re. Mértéktelenül költek is: Bakócz Tamás esztergomi érsek háromszáz tonna – kb. 6700 kg – ezüstneműt halmozott fel.

A katonai helyzet is módfelett megromlott, a fekete sereg feloszlása után az ország védelme a hűbéri bandériumokra hárult. Ezek persze eleve vereségre voltak ítélve a három világrészre kiterjedő birodalom fegyelmezett, jól felszerelt, kiváló tüzérségtől támogatott hadseregével szemben, ezt a mohácsi síkon lezajlott csata kegyetlen kíméletlenséggel igazolta.

A feudális anarchiába süllyedt ország valójában képtelen volt bármit is tenni a veszély elhárítására. A jámbor II. Ulászló és fia, az ifjú II. Lajos a török előtt ugyanolyan gyámoltalanul állt, mint a nagyurak hatalmi és anyagi igényei előtt.

A körülmények úgy hozták, hogy Magyarország, a középkori nagyhatalom, Európa centrumából a perifériára került, s ott felőrlődött két erősebb nagyhatalom között.

A XV. század elején az országon már nem lehetett segíteni, ezt a helyzetet Brodarics István így fogalmazta meg egyik levelében: „már minden késő (. . .) végső veszélyben forgunk”.

Azon csak tépelődhetünk, akár önvizsgálóan emésztethetjük is magunkat, hogy ennek így kellett-e lenni? A közép-európai államok törökellenes szövetsége vajon miért nem állt talpra? És persze azon is, hogy az európai keresztény államok egyesített ereje képes lett volna-e megmenteni Magyarországot? Talán igen, elméletileg, de ezek az erők akkor egyszerűen nem voltak egyesíthetők, mint ahogy a lengyel, cseh és magyar szövetség is, a parciális érdekek miatt, kivitethetlen elképzelés, utópista ábránd maradt.

A kör egyszerűen bezárult, Magyarország sorsa megpecsételődött, az oszmán támadás elemi csapásként zúdult a magatehetetlen országra.

Rászakadt a lavinaomlás, darabokra törte, eltemette.

Váradi Pétert a sors megkímélte attól, hogy átélje, részese legyen a mohácsi katasztrófának: 1501-ben, június elején meghalt. Azt viszont szinte mindennap látta, hogy a török feltartóztatlanul közeleg, s nincs, vagy alig van erő feltartóztatására.

Olyan korban élt – s ezt saját bőrén is tapasztalta –, amikor az árulás, a pártütés, az esküszegés mindennapos jelenség, amikor a kapzsiság, a tékozlás, az önzés kortünet, amikor a tunyaság, az ostobaság, az önfejlőség uralkodó volt.

Ő magas is – bár sok tekintetben kivétel volt, tiszteletreméltóan rendhagyó – a török kort megelőző, egymást váltó, léha nemzedékek egyikének sorába tartozott.

Azok közé, akik sodródtak a vég felé, képtelenek voltak gátat emelni az ár ellen . . .

IRODALOM

Allaga István: Bács és régi vára. Vasárnapi Újság, 1889; Bács-Bodrog vármegye Egyetemes Monográfiája. Szerkesztő: Dudás Gyula, I–II., Zombor, 1896; Bács-Bodrog vármegye Monográfiája. Szerk.: Borovszky Samu, I–II., Bp., 1909; Bél Mátyás: Bács-Bodrog vármegye, 1735. Fordította, jegyzetekkel ellátta Szóts Rudolf. A Bács-Kiskun megyei Levéltár kiadványai, VIII., Bp., 1982; Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában, I–II., Bp., 1894; Csapodi Csaba–Tóth András–Vértessy Miklós: Magyar könyvtártörténet. Bp., 1987; Érdújhelyi Menyhért: Újvidék története. Újvidék, 1894; Fraknói Vilmos: Váradi Péter kalocsai érsek élete. Bp., 1883; Gerézdi Rabán: Egy magyar humanista: Váradi Péter. Magyarságtudomány, 1942; Henszlmann Imre: Bács. Archeológiai Értesítő, 1870; A kalocsai érsekség ásatásai Henszlmann Imrétől. Archeológiai Értesítő, 1872; Hóman Bálint–Szekfű Gyula: Magyar történet. I–V., Bp., 1935–36; Kalász Elek: Vázlatok a magyar földön 800 éves ciszterci rend múltjából. Baja, 1942; Kardos Tibor: A magyarországi humanisták köre. Bp., 1955; Kisfaludy Katalin: Matthias Rex. Bp., 1983; E. Kovács Péter: Matthias Corvinus. Bp., 1990; Kulcsár Péter: A Jagelló-kor. Bp., 1981; Magyar humanisták levelei, XV–XVI. század. Válogatta, bevezette és jegyzetekkel ellátta V. Kovács Sándor, Bp., 1971; Magyar művelődéstörténet. Szerk.: Domanovszky Sándor, I–V., Bp., 1939–1942; Magyarország történelmi kronológiája. Főszerk. Benda Kálmán, I–IV., Bp., 1982; Sekulić, dr. Ante: Drevni Bač. Split, 1978, Zolnay László: Kincses Magyarország. Középkori művelődésünk történetéből. Bp., 1977; Zsámbéki László: Magyar művelődéstörténeti kislexikon. Bp., 1937.

AZ ALKOTMÁNY ÜNNEPE

BELA DURANCI

1962. augusztus 20-a, hétfő

Először Budára buszozok fel. Dísz tér, a megállóval szemben a Műemléki Felügyelőség épülete.

Mihelyt belépek a kapun, jön elém dr. Dercsényi, már ott van. Rögtön balra vezet a földszinten, egy fiókos szekrényhez, és magyarázza, mit csináljak. És máris megy, azzal, hogy úgy két óra múlva jön vissza.

– Addigra, fiam, beleunsz a fényképekbe! – mondja elmenőben, és figyelmeztet, hogy ne engedjem szabadjárá a kíváncsiságomat, hanem alaposabban nézzem meg azokat a képeket, amelyeket kiválasztok magamnak. Elsősorban azokat ajánlja, ahová majd elmegyek: az esztergomi, a székesfehérvári és a pécsi fotókat.

Mennyire igaza volt! Nézem a helynevek tömkelegét, és felismerem a veszélyt. Akárcsak a képtárban, ha „minden képet” látni akarsz, és végül úgy jössz ki, hogy egyetlenegyre sem emlékszel!

A következő megdöbbenést a fiókok hozzák. Fényképek sokasága, amelyek különböző időszakban készültek ugyanarról a műemlékről. Elkezdem összehasonlítani őket, és megpróbálom felmérni, mennyit károsodtak az évtizedek során . . . Rövidesen belátom, hogy ily módon nemigen fogok haladni . . .

Lecsillapodok, és „módszert” választok. Alaposan megvizsgálom az érdekes részleteket, és komótosan szemlélem az objektum (templom) egészségét, több fényképről is. Eszembe jut, hogy a terepen nem nagyon lesz időm, hogy mindent körbejárjak, meg aztán az idő is elomolhat!

Jegyzeteket, vázlatokat készítve merülök el a nekem értéket jelentő, számomra érdekes épületek felfedezésének izgalmas műveletében. Észre sem veszem, milyen gyorsan röpül az idő.

Dercsényi már jön is vissza. Kávézva beszélgetünk, majd búcsúzáskor ideadja a névjegyét, amelyre ráírja: *Duránczi Béla kollégánk a magyar román kori emlékeket tanulmányozza, kérem, legyetek segítségére. VIII. 20. Dr. Dercsényi D.* Boldogan távozom, abban a meggyőződésben, hogy felragyogott a szerencse-csillagom, és mindenki csak arra vár, hogy nekem segítsen a munkámban!

Buszra szállok, indulok vissza. Egyenesen Bálint Endréhez kell mennem. Útközben megpróbálom felidézni a *Híd* cikkét, amelyet Szabadkán olvastam. Persze, sajnálom, hogy nincs kéznél most, amikor éppen oda megyek, ahol Vajda Lajosról, erről az egyedülálló festőről lesz majd szó.

Megérkezem Bálint Endréhez. Egyedül van, azonnal leültet a díványra, és bármilyen bevezető nélkül elkezd hordani elem a rajztömböket és tartókat. Valahogy éppen déltájban kezd kibontakozni a megismételhetetlen élmény!

Endre egymás után szedi elő és teszi az előttem levő asztalkára a vázlatokat, rajzokat, kollázsokat, egy-egy kisméretű festményt, és búvól el a látvánnyal. És valóban őszinte élvezettel ismerkedem Vajda szürrealista látomásainak számomra eddig ismeretlen világával. Közben, az ő heves modorában, Endre „a rokonáról, Vajdáról” mesél, az illetékesek közönye miatt idegesen gesztikulálva. Szemmel láthatóan mérhetetlenül becsüli a festőt. Előnti a keserűség, különösen amikor Vajda szenvedéseinek időszakát a mostanival hasonlítja össze. Kassákat, Kornist és másokat említ – akik abban a pillanatban semmit sem jelentenek nekem . . .

Gyönyörködök a felvázolt motívumok „egységes képpé” alakulásában. Legjobban az a sok-sok kisméretű lap tetszik, amelyeken saját környezetem jellegzetességeit ismerem fel: ladikokat, falusi házak oromzatait, barokk toronyokat, ámbitusok ívét, a környezetükkel összhangban levő embereket, ablakokat és olyan részleteket, amelyek a kreatív üzenet sajátosság meghatározóivá, vagy vibráló rejtélyekké válnak . . .

Szemmel látható ugyan, hogy Vajdát megragadták a szentendrei izgalmas jellegzetességek, érződik a régi városka lelassult életének különös mediterrán (?) hangulata. Tengerparti és karlócai utcákra, a bodáni kolostorra és a monostori Duna-partra emlékeztetnek. Tudom persze, hogy Vajda sajátos, bonyolult és mindent átfogó módon élte meg Szentendrét. Akár a filmen, visszapergette a számos összefüggő, sőt más-más féle jelenetet, egységes hatásúvá elegyítve. Lapról lapra haladva, Endre tulajdonképpen kitarta előttem ennek a festői kisvárosnak az egyedülálló, személyes élményét!

Szentendre valóban sajtáságos, költői együttese a patriarchális méltóságú városnak és ugyanakkor falunak, amelyben egykor vagyonos polgárok, kereskedők és hajósok éltek, templomokat emeltek és utazgattak, hagyománytisztelő módon éltek, valami újra, de azért „takarékosan pompásra” vágyakozva. Amennyire előző nap felmérhettem, Szentendre mindinkább a pestiek festői kirándulóhelyévé válik, s ugyanakkor a helybeliek számára ösztönzőleg hat a nagyváros közelsége.

Hallgatom, és sajnos, rögtön el is felejttem, amit közben Endre mesél. Tulajdonképpen „első kézből” hallok tőle a szentendrei művésztársulásokról . . . Olykor-olykor hirtelen átvált a rajzok magyarázására, felemlíti keletkezésük körülményeit, a kiváltó okokat, s rámutat arra a különös „játékra”, ahogy a látvány sajtáságos élménnyé alakul át. Aztán fotókollázsokat szed elő, és Vajda párizsi tartózkodásáról mesél, bennem meg felidéződnek Ivan Tabaković fotókollázsai, amelyeket nemrég volt alkalmam látni. Most tusrajzok sorakoznak, felismerhetetlen furcsa alakokkal. Csupán asszociálnak az „élőlényekre”, és megsejtem az „absztrakció” kialakításának a szándékát. A sötét részek árnyékolását sűrűbben vagy ritkábban húzott számtalan vonalkával valósfítja meg. Mire is hasonlít . . . ? Próbálok visszaemlékezni . . . Nyilvánvaló, hogy valamilyen „titkos kapcsolat” van köztük és a *Híd* cikke között, amelyet B. Szabó György írt, saját szükségleteire „kollázsolva” össze Vajda Lajos látomásait! Vajdának e fekete-fehér látványai, e sajtáságos arabeszkek a tiszta fehér felületen ellenállhatatlanul emlékeztetnek a számomra jól ismert Hungária ciklus nagyméretű lapjaira. Az első, aki felhívta rájuk a figyelmemet, Tripolsky Géza volt, a zentai művésztelep ismert vezetője, B. Szabó György közeli barátja.

Bálint Endre viszont már Pest képzőművészeti életének mostani történéseiről és viszontagságairól beszél . . .

Én őszinte lelkesedéssel továbbra is csak Vajda Lajosról kérdezem. Közben elnézését kérem, amiért szemmel láthatóan keveset tudok róla, meg a többiekéről. Restelkedve vallom meg neki, hogy a fakultásunkon nem nagyon esik szó a magyarországi képzőművészetről . . . Ez alatt a néhány nap alatt, noha a román kori emlékeket kell tanulmányoznom a diplomamunkámhoz, elég sokat megtudtam, és meggyőződtem *a kölcsönös megismerés szükségességéről*. Inkább hangosan gondolkodva, arról kezdek beszélni, hogy a vajdasági művésztelepek közvetítő szerepet játszhatnak ebben. Talán lehetőség nyílhatna az alkotók, és persze, a művészettörténészek kölcsönös látogatására. Nekem úgy tűnik, hogy az adott körülmények között éppen a művésztelepek nyújthatnának szerény feltételeket, amelyek nélkülözhetetlenek a kibontakozáshoz. Mi sem egyszerűbb! Meghívót küldünk, s azután a vendég – ahol tízen esznek,

a tizenegyedik sem marad éhen! – barátokra és munkatársakra talál a művésztelep résztvevői között.

– Hasonlóan gondolkodott már előtted valaki, aki szintén lelkesedett Vajdáért, végtelenül sokat jegyzetelt és kérdezősködött – mondja Andre.

– Ki volt az?

– Elfelejtettem, hogy hívják, valahová felírtam a nevét. Nos, azt mondta, hogy majd jelentkezik, megpróbálja kezdeményezni az együttműködést. Éppen itt ült, ahol most te . . .

– Próbálj visszaemlékezni! Esetleg írd le, talán majd így ráismerek – tréfálkozom –, rajzold le, ha tudod!

– Olyan ázott varjú figura volt . . .

– B. Szabó György! – kiáltok fel.

– Nem tudom, talán ez a neve . . .

Természetesen egyetértünk, hogy ne keresse a névjegyet. Biztos vagyok benne, hogy róla van szó (a *Híd* idei első számában megjelent Írás Vajda Lajosról kizár minden kétséget). Mellesleg elmondom Endrének, hogy ez egy befolyásos személy, a művésztelepekre gondolva, elsősorban Tripolsky Gézára, de a topolyai művésztelepre is. Mesélek neki a vajdasági művészkolóniák tizedik évfordulójáról, meg a palicsi Első Képzőművészeti Találkozóról, amely ezekben a napokban nyílik meg. Megpróbálom felidézni neki bármelyik művésztelepünk légkörét, az ottani hangulatot és alkotói szabadságot . . .

Igen gyorsan rájövök azonban, hogy Bálint Andre teljesen érdektelenül hallgat. Felfogom aztán, hogy a „művésztelep” fogalmának egészen más a jelentése itt, mint otthon!

A magyar művésztelepek ugyanis hosszabb tartózkodást jelentenek, egyfajta bennlakást, saját műteremmel. Nálunk az esetleg kéthetes *barátkozáson* van a hangsúly, férfi és nő hálóteremmel, közösen élvezett reggelivel, ebéddel, vacsorával, közös műteremmel, és túlnyomórészt a természetben való festéssel.

Úgy tűnik, Andre nem érti a művésztelepek alkotói szabadságának fogalmát. Persze, nem láthatja a dolgok színét és fonákját. Azt tudja, hogy „szabadabbak” vagyunk a magyar körülményeknél, de ő személyesen ismer egy mindennél jobbat – az igazi külföldet és Párizst!

Ma azonban ez nem is lényeges! Talán ezért nem keltette fel az érdeklődését B. Szabó György, s valószínűleg én sem. Mindenesetre csodálatos élményt köszönhetek neki! Vajda Lajost sohasem fogom elfelejteni. Szerencsém, hogy eszembe jutott a *Híd* cikke, így mégsem tűntem neki teljesen tudatlannak. A legfontosabb azonban, hogy megtaláltam a „kulcsot” a Vajda Lajos alkotásaihoz! Biztosan B. Szabó Gyurka is ugyanilyen lenyűgözötten ült ebben a helyiségben. S akárcsak én, valószínűleg ő sem vette észre Bálint Andre műveit.

Nyilvánvaló azonban, hogy Bálint Endre – Vajda Lajos ihletésével – kialakított egy sajátos poétikát, egészen máslyent, mint amilyet a Váci utcában a Nárcisz galériában láttam. Megemlítem ezt Endrének:

– Ilyet nem látni Váci utcai kirakatban!

Jólesik neki, és megragadja az alkalmat, hogy a saját festészetéről beszél-gessen velem. Ám nagyon gyorsan, akárcsak az előző napokban, választófal emelkedik közénk. Mindketten tudjuk, hogy a problémát a „környezet” jelenti, amelynek nem felel meg a művészi kifejezés szabadsága, ha az eltér a megál-lapodott mintáktól. Egy szó jut eszembe: bizomány. Szinte ugyanaz, gondolom, mint a reménytelenség. Endre ellenkezik. Hisz az „odakinti” esélyben!

Barátokként válunk el, olyanokként, akik egyformán vélekednek Vajda Lajosról (1908–1941), az eredeti szürrealista látomás festőjéről.

Gyalog megyek Gyarmathy Tihamérhoz a Damjanich utcába. Gondolata-imban Vajda Lajos kísér. Felötlik, hogy B. Szabó a *Híd*-ban Zimonyt említette, azaz a gyermek Vajdát a kikötőben. A család Magyarországra tért vissza. Vajon tudatalattijában mit vitt magával a gyermek az ott látottakból, tapasztaltakból? Emlékszem, a háború előtt pár napot én is Zimonyban töltöttem az ottani rokonoknál. De Zimonyból semmi sem maradt meg bennem. Elmosták a belgrádi élmények, ahová az unokanővérem vezetett, hogy lássam a Nemzeti Múzeumot és a Nemzetközi Vásárt. A vásáron gondolatban ma is vissza tudok idézni, „felismerni” mindent, de nem jut eszembe, hol is volt a zimonyi vasutas-telep, ahol vendégeskedtem. Nos, Vajda is Belgrádban növekedett, és a városról bizonyára sok minden megmaradt benne. Zimony viszont a túloldalal volt, messze és idegenül, akárcsak nekem. De nem értem, miért hajóra szálltak?

Gyarmathy az udvaron ül és napozik, így várja, hogy megjöjjenek Bálint Endrétől.

– Éppen jókor érkezted, a nappali fény most a legjobb! – mondja üdvözlésemre. Rögton le is megy az alagsorba, és hozza a képeket, engem meg invitál, hogy üljek le és nézelődjek. Néhányszor fordul. Vagy tíz képet támaszt a falnak, tökéletes megvilágításban. Magának is hoz egy sámlit, üldögélünk, és némán szemlélődünk. Kérdi, mivel kínálhat, én köszönöm, nem kérek semmit. Jólesik, hogy semmitől sem zavartatva csak ülünk, és képeket nézünk. Előkészített egy csomó fényképet is. Nézegetjük, válogatjuk őket, beszélgetünk. Előttünk a festmények, azt mondanám, mértani absztrakció, sajátos „világúri” színek poétikája, egészen máslyen világ, mint amilyenben élünk. Hallgatunk . . .

Egy idő után Gyarmathy feloldódik, és elkezd beszélni. Magyarázza „saját világának” a képeit, amelyek „kétségtelenül ugyanolyan valóságosak, mint körülöttünk minden”, csupán a „kozmosz távlatokhoz” tartoznak. Tulajdon-

képpen a korlátlan és határtalan térségnek a képei, amelyet színes szenzációvá kristályosodott jelek népesítenek be. Szemmel láthatóan a saját kozmoszát teremtette meg, jöttányit sem engedve a hagyományos ízlésnek.

Az elbeszéléséből megtudom, hogy a háború előtt sokáig az európai központokban volt, megismerkedett Mondriannel . . . Az Európai iskolát említi, ahol közvetlenül a háború után együtt dolgozott Martyn Ferencsel és Kállai Ernővel . . .

– Van egy könyvem Kállai Ernőtől, *Új magyar pikktúra*, régi kiadás, Szegeden vettem – mondom elégedetten, hogy végre valamivel bekapcsolódhatok, és nem tűnök állandóan olyannak, mint aki a Marsról pottyant ide!

– Kállai nagyon jó volt hozzám, tanárom és barátom volt. Sokat dolgoztunk együtt. Meghalt . . . – és ekkor Gyarmathy elkezd beszélni a nehéz időkről, a „szakmának” az „absztrakt képeket” festők elleni heves támadásairól.

– Mint bikának a vörös posztó . . . Szidták az absztraktosokat, szolgálták a Pártot! – mondja keserűséggel telve. Majd az elutasítottak balsorsáról beszél. Bálintot, Kornist, Kassákot említi . . .

Búcsúzásakor egy borítékban a műveiről készült néhány fényképet ad nekem, „hátha egyszer még kell . . .”, majd kikísér, a lelkemre kötve, hogy üdvözöljem Kondort!

Nem visszafelé indultam, hanem kimentem a Dózsa György útra, az 56-os eseményekből ismert széles sugárútra. A rokonom mesélte, aki azokban az októberi napokban Pesten volt, hogyan darabolták fel a polgárok a ledöntött Sztálin-szobrot.

Csak álltam, a népharag e fenséges jelenetére gondolva, s megpróbáltam felidézni a megismételhetetlen eseményt. „Láttam” a tömeg indulatát, amint megrohamozza a bronzszobrot. Rájöttem, hogy az emlékművek nem csupán maradandó műalkotások. Sokkal többek ennél – „ikonok”, amelyeket az elégedetlenek áradata előbb-utóbb lerombol, „elpusztítva” a gyűlölt személyt és mindazt, amit az a kreatúra megszemélyesít! Vajon részt vettek-e ebben ezek a művészek is, akiket megismertem.

KARTAG Nándor fordítása

ESTERHÁZY PÉTER HARMÓNIAJA ÉS DISZHARMÓNIAJA (V.)

S A V A B A B I C

53.

Ha véleményt akarunk formálni erről a regényről, akkor azt is komolyan figyelembe kell vennünk, amit maga az író mond saját magáról és a módszéről, ami különben manapság szokásává vált az íróknak. A regényben több helyen is találunk ilyen részleteket, ám a legértékesebb talán a 354. bekezdés (az Első könyvből!), amely így szól:

„E könyv helyszínei, a csípők és vizesések, eseményei és szereplői valóságosak, a valóság szerintiek, megfelelnek a valóságnak, például édesapám paripája tényleg megcsúszott az augusztusi vízmosás sarában. Édesapám fia semmit sem talált ki, és ha, megrögzött szokása szerint, a regényírás felé kanyarodván a képzeletére hagyatkozott – hogy például édesapámat a maga állata, paripája hordta a hátán, s ez a paripa: az ő természete, egyéni meghatározottsága, aki tehát édesapámat ismerni akarja, ne a ruha szabását nézze, ne eltanult mozdulataira figyeljen, hanem vegye szeme ügyére annak titkos paripáját –, azonnal úgy érezte (édesapám fia), az így írtakat ki kell hájítania. A nevek is valóságosak (édesapám). Minthogy a könyv írása közben erős viszolygással viseltetett minden kitaláció iránt, egyszerűen képtelennek bizonyult az eredeti nevek, amelyek elválaszthatatlannak tűntek valós viselőiktől, megváltoztatására. Lehetséges, lesz, ki nem fog örülni, hogy saját nevén, keresztnévén szerepel e lapokon. Édesapám fia erre nem tud mit mondani. Csupán azt írta, amit az emlékezete megőrzött. Így lesz olvasó, ki krónikaként forgatván a könyvet, ezernyi hiátust fedez majd föl. Noha a valóságból teremtette, mégis regényként kéne ezt olvasni, és se többet, se kevesebbet nem követelni tőle, mint amennyit egy regény tud adni (mindent). Ehhez jön még, hogy sok minden olyat is elhagyott, amire emlékezett, főként azokat, melyek őt szemé-

lyesen, direktben érintették. Nem nagyon akaródzott magáról beszélnie. Vagyis nem a maga, sokkal inkább édesapám családja történetét írta, ha nem is meg. Hozzá kell tennie, hogy már gyerekkorában gondolt erre, hogy ír egy könyvet, amely a körülötte élőkről mesél. Az előszót megmutatta édesapámnak, nagyon tetszett (édesapámnak). Ez csak részben az az elképzelt könyv, mert az emlékezet véges és bizonytalan, és azon könyvek, melyek a valóságból teremtettek, többnyire csupán sápadt visszfényt és töredékét adják: annak, amit láttunk és hallottunk.”

54.

A klasszikus regényírók szerették, hogy a gyermek szemszögéből, a gyermekkel együtt, aki még kissé csodálkozik, és nem találja fel magát az új és ismeretlen világban, vezessék be az olvasójukat a regénybe, és így, fokozatosan tárják fel előttük a világot. Esterházy egyáltalán nem klasszikus regényíró, sőt ellenkezőleg; de ő mindig a gyermek (a legidősebb fiú) távlatából szemléli a világot. A módszer azonban sokkal bonyolultabb, mert ez nem az a pillanat, amikor a gyermek figyel, hanem sokkal későbbi, amikor a gyermek már felnőtt, és egy felnőttnek a szókinccsével és gondolkodásmódjával próbálja meg elmondani azt, hogy mit láthatott és tudhatott a dolgokról, amelyek közé váratlanul bekerült. Egyidejű kettős perspektíva: gyermek is, nem is gyermek; a gyermek szemszöge és a felnőtt távlat. Ismét az összesűrités, Esterházy módszere, amely egységes egészzé teszi a regényt.

55.

A terjedelmes regényben a részletek gazdagságát találni, egész novellák fragmentumait, számos alakot, akár csupán vázlatosokat, akiről soha nem tudni, mikor bukkannak elő újra, és mikor teljesedik ki a karakterük, akár határozottan befejezettel, és azután hány megrázó jelenetet, amelyek torkon ragadják az olvasót. Hát még mennyi lehet a kihagyott anyag, amit el kellett dobni, és nem került bele ebbe a könyvbe! Erről az ismeretlen eljárásról, amelynek még a nyomait sem látja az olvasó, erről ismerszik meg leginkább az igazi író.

56.

Egyszerre, szinte váratlanul, elővillan egy-egy szűk mondat-gondolat, mint ez: „Szerencsétlen az az ország, amelynek hősök kellene.” Vagy egy másik helyen, a gyermek szemszögéből, a kor jellemzése, méghozzá teljesen elválasztott, külön bekezdésben: „Gyerekkorunkban sokszor láttuk a felnőtteket sírni.”

57.

Történelmi regény, társadalmi regény, családregegy, saga? Személyes valóság naplójegyzetekkel? Korunk szubjektív rajza történelmi előjátékkal? A saját család tragikus sorsa?

Ez mind, és ugyanakkor ennél sokkal több. Az elavult meghatározásoknak itt elveszik a régi értékük, a regényt már nem lehet befogni a régi fogalmak hálójával, de vonzó definíciókkal sem.

A huszadik századi korszerű tapasztalatnak és klasszikus eljárásnak, amelyet már nem is látni, annyira elaprózott az értékegyesítése. Keresztelés, amely, mint mindig – termékeny.

58.

Ha elfogadjuk a leegyszerűsített felosztást, hogy kétféle író van, annak alapján, hogyan viszonyulnak az anyaghoz, és miként jutnak hozzá, akkor megjelölhetnénk olyanokat, akik átengedik magukat a féktelen képzeletnek, és olyanokat, akik ragaszkodnak a gondosan megválasztott anyaghoz. Tulajdonképpen kétfajta tehetségről van szó, nem lehet előre eldönteni, melyik az előnyösebb.

Az ilyen felosztás szerint Esterházy az írók második csoportjába kerülne. A felfedezett anyag érdeklő, és szüntelenül újabbat talál, halmozza, majd elveti, válogatja, és – alkot. Ami nem jelenti azt, hogy a képzelet nem jut kifejezésre, de csak a most már új értéket képviselő kiválogatott és összerakott anyag keretében.

Rögtön észrevehetjük, hogy Danilo Kiš is az íróknak ebből a fajtájából való, és egyáltalán nincs mit csodálkozni azon, hogy Esterházy megtalálta benne a magához hasonlót.

59.

Szinte odáig merészkedünk, hogy művészi alkotáshoz méltatlan közhelyet emlegetünk: ez a regény olyan gazdag és kimeríthetetlen, akár maga az élet. Megannyi szál, megkezdve, abbahagyva, folytatva, befejezve, egymást keresztelve . . . – az olvasó számára beláthatatlan és elfoglalhatatlan.

Az értékeknek a már említett rendkívül fontos, az író álláspontja tekintetében nagyon lényeges hierarchiája miatt, álljunk meg a regény még egy vonulatánál.

Az apa–fiú szilárd és állandó alapjára épülő regényben, valahol az eleje felé (54. bekezdés) a következő elmés megjegyzés: „*Mi a különbség édesapám*

és az Isten közt? A különbség jól látható: Isten mindenütt ott van, ezzel szemben édesapám is mindenütt ott van, csak itt nincs.” Az édesapám–fiú viszonyba hatásos (ugyan hamis) azonosságot, az édesapám–Isten hasonlóságot vegyíti. Természetesen a fiú szemszögéből, mint általában ebben a regényben. Ily módon megvan a hierarchikus értékrend, amelynek csúcsán az apa, vagyis az Isten áll.

Ha tovább követjük ezt a vonalat, bő forrásokra találunk a hatalmas és örök témáról – az Istenről való vitához. Csak néhányra mutatunk rá.

Találunk egy ellenlegendát, mégpedig két egymást követő és hatásosan felépített változatban (105., 106. sz.): a körülmények mindkét esetben azonosak, csak fordított a szereposztás, de akár Krisztus kéreget, és az apa zavarja el, akár az apa kéreget, és Krisztus utasítja el, mindig az apa lesz a kárhozott; az ember sorsa az Istennel szemben.

Később egy másik helyen újra foglalkozik az apa–Isten viszonylattal (131. sz.), s az állítás után, miszerint „Édesapámat jó barátság fűzte az Istenhez”, a következő nézetre jut: „Mi egy Ember az Isten nélkül? Az abszolút unalom megmutatózó tisztá örület.” Hogy a következő bekezdésben a következő általános megállapításra jusson, de az apa közvetítésével: „Édesapám a XVIII. században a vallást, a XIX. században az Istent, a XX. században az embert ölte meg.”

Idézzünk fel még egy vitát erre a témára vonatkozólag (340–342. sz.) attól a gondolattól, hogy: „Édesapám újra meg újra megpróbált nem hinni Istenben, és ez felibe-harmadába sikerült is neki”, addig az állításig, miszerint „Nem bírt megegyezni édesapám az Úristennel, kemény kobakok mindketten . . .” Kialakult az egész ív. Ellentmondás? Nem erről van szó.

Esterházy, az író teljes joggal mondhatja, hogy ő egy korszakról beszél, az emberekről és arról, hogy hívők-e, vagy nem hívők. Azonban mi mindebből látni akarjuk az író és a viszonyulását mindehhez. Nem csupán a lehetőségeket, amelyek által átcúsúszik, hanem az értékrendet is. Az vajon tényleg létezik-e?

Ha az Istenhez való viszonyulás a könyv végén, az utolsó oldalain megvalósul, tehát az akarathoz, az író alkotásának a közvetítésével – akkor azt el kell fogadnunk. Vajon ez a hierarchia egyik fő vonulata? Nem tudjuk, csupán feltételezhetjük.

Említettük azonban Esterházy viszonyulását Hamvas Bélához, ami azt jelenti, hogy jelenkorunk nem csak Magyarországon legjelentősebb gondolkodóihoz való viszonyulását, és láttuk, hogy írónk mennyire elhanyagolta, sőt felhagyott a vele való kapcsolattal, noha az korábban megvolt, és jelentősen,

termékenyítőleg hatott rá. Itt néhány hiátus mutatkozik, amelyeket könnyen pótolni lehetne a hierarchikus keretben. Az ember, a személyiség, a művész, akinek megvannak a kiépített keretei, nem játszhat a hierarchikus értékekkel, amelyek szentek és sérthetetlenek. Esterházy pedig tudja, mi a szakrális, úgy tűnik, jelentős mértékben kifejezi, ahogy tudja, a vallásosság mélységét. Ilyen tekintetben rendkívül közel kerülhet az örökséghez, de a korszerűséghez is, egyszerre lehet hagyománytisztelő és modern.

61.

A regényt lefordítottam. Hej, bárcsak akadna egy szakavatott valaki, aki elolvasná a fordítást, és összevetné az eredetivel, aki megértené a fordító gondjait, és kijavítaná a tévedéseit . . . Ilyen azonban nincs, mint ahogy kiadó sincs még.

KARTAG Nándor fordítása

HÁROM BARÁT

KERÉKES LÁSZLÓ

MOHOLI KOFFEROK

A nemzetközi pályája utolsó állomásán, Chicagóban 1946. november 24-én halt meg a művész, aki az alkotói látásmódja természetéből eredően nem hagyott hátra arra vonatkozó utalást, hogy a művében a bácskai táj motívumai, az ábrázoló vizuális leképezés fokán, vagy esetleg valamely másfajta, áttételesebb, de kikövetkeztethető megfogalmazásban, bármimód is megjelentek volna.

A Bácsborsodon 1895. július 20-án született Weis László azonban, jóllehet nem egészen véletlenül vitte el a nagyvilágba a tiszai Mohol falu nevét. A Moholy-Nagy Lászlóként ismert egyéniség, a *Bauhaus* pedagógiai gyakorlata kifejlesztette modern kori, a technikai eszközeire fektetett képzőművészet és formatervezés egyik felettebb jelentős úttörőjének számít.

Ha úgy vesszük, hogy az emberi élet végéig a gyermekkori hatások játsszák a legmeghatározóbb szerepet, akkor a népiesen kiejtve, moholyi fiú örökre szóló visszacsatolását is – a maga választotta neve által – könnyen meg lehet érteni. A művész Moholon tölti gyermekkorát (a jelenleg Tito marsall utca 53. szám alatti házban).¹ Később Budapestre kerül, majd az I. világháborús frontokon, utána pedig a forradalmon és a konstruktivista aktivizmuson keresztül jut el 1920-ban Berlinbe, ahonnan a közbeeső weimari és dessauai Bauhaus-évek után, 1934-ben, a náci hatalomátvétel következtében, egzilból egzilbe, Amszterdam és London érintésével, végül Amerikába vándorol ki.

Moholy a *New Bauhaus* megalapítója.

A művészetéről már a történelmi avantgárd hagyományain kibontakozó korai alkotótevékenységem éveiben szereztem behatóbb ismereteket.

Festészet, fényképészet, film

Azonban csak Berlinben ismerhettem fel az eredetiség példája jellemezte alkotóegyenisége iránt érzett vonzalmamat, miközben a fókuszát jelentő valós és vélt felfedezéseim izgató munkájából lépésről lépésre kerekedett ki az aszinkrón életeink mégis valamimód hasonló vagy hasonlóknak tűnő elemeinek számomra fontossá lett, rokonító felépitménye. Mivel azonban a jobbára a képzeletemben rekonstruálódó személyében, egy mindinkább közeli, imaginárius társra és baráttra találtam rá, a művészete és az elmélete tárgyilagos tudományosságot mímelő elemzésével és a „felfedezett nyomai” rendszeresebb dokumentálását célzó, tulajdonképpen szerény tényfeltáró törekvéseimmel, jobbnak találtam felhagyni.

Bár én nyolc évvel halála után születtem Ómoravicán, és a gyermekkorom éveit sem Moholon, hanem a nem messze fekvő Verbászon teltek el, a különös barátkozásunk 1988-ban kezdődött. A legelső nyugat-berlini városnéző kerékpártúrám során ugyanis kiderült, hogy a szinte a tőszomszédságomban fekvő, napjainkban is működő, s a tempelhofi repülőtér neuköllni oldali kerítésével határos, UFA filmgyár stúdiójáról szóló visszatekintő adatok között, a kísérletező Moholy-Naggyal kapcsolatokat kell követnem. A húszas évek végén az UFA hangárjaiban produkált rövidfilmjeinek néhányát, később a Bauhaus Archívumában tekinthettem meg a tágas moziateremben, ám mégis egyedül a szerzővel, akit melleleg a kortársai nehéz, meg kellemetlenül heves embernek tartottak, azaz kompromisszumot nem ismerő, szigorú, elszánt művésznek, aki ha kell, az elképzelései megvalósításáért, vagy pedig az ostobán bénító okoskodók meg az alkotás terméseivel visszaélni kész, élősködő vérszívók minden fajtája elleni védekezésben, a végsőkig is képes elmenni. Az idővel kibogozott részletek alapján rádöbentem, hogy a velem azonos nap alatt született barátom, minden szempontból tekintve következetes, eszményi teljességű, igazi művész lehetett – bár ő nem szélmalomharcosnak, hanem erővel mérnöknek igyekezett kiadni magát; s ennek folytán gyakran megfelelő kezelésében fényképezkedett le, mert hitte, az iparilag fejlett társadalom kosztümográfiai tudatával egyező, meggyőző azonosulás külsőségei átsegítik majd a manipulálásra alkalmatlan, tehetséges, megalkuvásra képtelen művész örök Golgotájának elviselésén.²

A mozgás és a fény modulációjáról álmódó Moholy-Nagy László utainak nyomai és a magam utai többször is egészen különböző helyeken kereszteződtek. Amerikában, Londonban, Tel-Avivban, Weimarban és Dessauban; a valóságban vagy a valósággal párhuzamos rétegek valamelyikében, de a rá irányuló tényleges kutatásaimra Berlinben jutott legtöbb időm, ahol az ésszerű művészettörténeti vizsgálódások helyett olyan területre találtam rájárni az emlékanyaga kreatív követése közben, amely eleve már csak számomra érvé-

nyes konzekvenciákat eredményezhetett. Mondhatnám nem mást, mint valójában csak megfoghatatlan, zavaros fragmentumokat, a számkivetettség érzésén alapuló tapasztalatom és a személyes identitásom szüntelen változó lelki alaktana tökéletes megértéséhez.

1. dokumentum

Moholy-Nagy László, *F in Feld* című, 1920-ban készített kollázsán, a szabályosan kifarcellázott síksági szántóföldek analitikus, kubista felbontással átadott szerkezetére ismerni rá. A kollázs jobb sarkába beépített *f betű*, a „Feld” formáinak lényegét hivatott kihangsúlyozni. Míg a képelemek ideális egyensúllyal megszerkesztett kompozíciójába központilag elhelyezett kocsikerek az örökké való ciklikus mozgás és a változás törvényeire utalnak.³

2. dokumentum

A húszas évekbeli berlini Funkturm, a rádiótorony, alapjában véve a párizsi Eiffel-torony architektúrájára emlékeztet. Az Ipari Kiállítás területén elhelyezett vaskolosszus (Messegelände) a maga korában a híradás- és a kommunikációtechnikai haladás világmegváltó eszméjét volt hivatott szemléltetni. Moholy a torony csúcán működő étterem kilátójának perspektívájából felvételezte az 1928-ból származó *téli fotósorozatát* (cím nélkül). A Messe, az Ipari Kiállítás épületei s a belvárosi autópálya sávja felülnézetből erősen kontrasztos fekete-fehér grafikai együtttest alkotnak. Ugyanúgy a parkolóhelyekre vezető, a friss hóban képzett gépjárművek hagyta nyomok struktúrája is – amely akárcsak egy falusi templomtorony magasából látott lovasszekereké –, a metrikus vizuális szabály poétikájának látásmódját tükrözi. Agfapan, Leica, Elmar 1:3,5 = 5 cm, Blende 5,6, 1/40 Sekunde.

3. dokumentum

„Létezik egy pontosító, madártávlatból készített fényképfelvétel, amely Kerekes László és Moholy-Nagy László, Necropolis Attiliensis-beli látogatásának eredményeit örökítik meg. Mohol falu közelében, a Tisza egykori árterületén fekszik Attila állítólagos sírhelye. A számos kísérleti ásatás ellenére, a lényegét rejtegető lokalitást eddig mégsem sikerült megelni.”⁴

4. dokumentum

Moholy-Nagy László 1920 és 1934 közötti berlini lakásai és a műtermei után kutatva, megbízható forrásokból néhány konkrét címhez jutottam, és

2001 őszén egy készülő tematikus filmem próbafelvételeihez, a performance-aimból ismeretes tv-sisakkal a fejemen⁵, videokamera-kíséretben kerestem fel őket.

„A filmstory fonalvezetése szervesen Berlinre és az észak-szerbiai Vajdaságra összpontosít. A világvárosból indul ki, és oda tér vissza. Oda, ahol megannyi európai sors utai fonódtak már össze. A film motívumait mégsem a dokumentálás igényével választottam meg, mert jelenkori, ám tematikusan kézenfekvő metaforák ielképes tükrözésére irányulnak: Az újszerű, a jelölés eszközeivel élő filmnyelv segítségével, az üzenet és a jövővízió közvetítésének szellemében” – írtam a forgatókönyvem német előszavában.⁶

Lützowstr. 73/Tiergarten

Az épület nem maradt fenn. A második világháborús bombázás az utca e szakaszát nyilván a teljességében elsöpörte.

Spichermstr. 20/Wilmersdorf

Az épületet ugyancsak bombatalálat érte. A helyén hetvenes évekbeli jellegtelen lakótömböt találni, de az udvar mélyén egy kisebbfajta háború előtti földszintes raktárszerűséget is. Lehet, hogy éppen annak a „kerti műteremháznak” felel meg, amelyről a kortársak irodalmában több helyütt némi lábjegyzetszerű említés maradt fenn az utókorra.

Friedericiastr. 27/Charlottenburg

Az Ipari Kiállítás csarnokai közelében fekvő utcát a belvárosi autópályáról közelítjük meg. A szépen tatarozott, jellegzetes négyemeletes sarki ház többszomszédságában monumentális náci szobrokba ütközünk. A termékeny náci nő és az örök birodalom tartópillérét ábrázoló náci férfi rideg, Arno Brekeri kőfiguráiba. Moholy valamikori lakásának és a műtermének bejáratát azonban eredetileg a Bauhaushoz hasonló, funkcionális stílusban képezték ki. A ház udvarába mégis a kitárt nagykapun keresztül jutunk be. English Car-Service, Horst Boes, áll a táblán. Az udvarban azonban lelakatolt garázsok és műhelyek. A műtermet azonnal ide lehetne képzelni. Miközben az utcáról rendőrautó vijjogása szűrődik be, és a mobiltelefonom cseng, az ajtók egyikén bekopogtatok, majd a visszhangzó, zárt udvaron a kilincs irányában magyarul kiáltok fel: „László, itt vagy? Válaszoli! Hol vagy?”; hiszen létezik itt egy s más, ami éppen rá talál emlékeztetni: „Anyhow, there is something.”

Kaiser-Friedrich-Str. 52/Charlottenburg

A charlottenburgi S-Bahn állomás előtti téren vagyunk. Afféle olcsó éjjeli negyed. Az azonosított sűrű épület előtt gyorsfalatozó bódé éktelenkedik. Folyik a napi program. Moholy házában viszont a Sissi bár és panzió honol. Azonnal látni, időtlen idők óta. A kapu nyitva. Betérünk. Az udvar kifejezetten kopott, limlommal teli. Miközben a kamera az egykor talán műteremnek is megfelelő raktárszerűség felé haladó járást követi, egy női hang rikácsol

le a fenti ablakok egyikéből: „Mit keresnek itt? Tilos a fényképezés! Azonnal kotródjanak, mert hívom a rendőrséget!”

Litzenseeufer 2/Charlottenburg

Az utca ugyancsak a szomszédbeli Funkturm irányába vezető Kantstrasséról nyílik, s egyfelől a Litzensee tavat érinti. Az egykor luxus házsor a tóra meg a Seehof hotelra néz. A 2-es számú bérház bejáratánál taláalomra csengetek fel valakihez. Így jutunk be az udvarra, amelynek hátsó épületszárnyát is a bombázás semmisítette meg. Körülnézek a moholy semmiben; ezért inkább a nyugalmas kis utcára és a lombos fasor mögötti tavacska partjára térünk vissza. Hattyúk. A szemben levő oldalon füzes. „Itt sétált, tudom, biztos vagyok benne. Egy tó látványa mindig pótolni tudja azt, amit az ember visszahozhatatlanul elhagy! A tó szép, egyben folyópartra is emlékezteti a fantáziát.”

5. dokumentum

A dessauai Bauhaus műemlékként védett épületében megmutatják az első emeleti teakonyhát, Moholy-Nagy László néhai sötétkamráját. Egy szelelőnyíláson kívül, a szobának nincs ablaka. Ahelyett most egy folyosóra nyíló üvegajtón át pislákol be a neon mellé a csekély nappali fény. A teakonyha berendezése már nem mond semmit az eredetileg sötétkamrának felszerelt szobáról. Sem a nagyítóról, sem a szárítógépről (Müller u. Weitzig, Dresden, Spezialfabrik für Projektions- u. Vergrößerungs Apparate, Gegründet 1899), a megvilágítás idejét ellenőrző óramechanizmusról (Filmstoa II.), vagy a vegyszerkről / előhívó, fixír (Tetenal, Hamburg, „Wir machen Ideen sichtbar”), de a fotópapírok halmazáról sem (Afga-Werke München és a Kodak International); – Pedig a fotogramjaihoz például, Moholy, a feltaláló, állítólag maga készített megfelelő kopírozódobozt.

6. dokumentum

1997 októbere, a dessauai Bauhaus történelmi színpada.

A produkcióbeli partneremmel, a mozgás- és a táncszínház berlini művésznökjével, Dragana Cukavacsal, a *Where do we go from here?* című performance-omat adjuk elő.⁷

A performance-modell indítéka Duchamp címadó mondatából ered. A színpad videovetítésekkel és hangforrásokkal kiképzett multimediális kontextusában emberi testek és installációba szervezett tárgyak jelennek meg. A performerek egy üres üvegekkel teli asztalnál ülnek, melyek majdan rövid időre elködösödő kettőjébe, a mulandó energia anyagának jelzéseként, levegőt fújnak.

Amíg a vetítések egy bolondházban felvételezett videofelvételt mutatnak be, a körbe-körbe szaladgáló performerek vízkereső varázsvesszőkkel verik a padlót. Az új forrás megelégsének jelképe a lemeztelenedett ember univerzális jelentésű erőterében jelenik meg. Végül egy beépített motor az asztalt és a rajta kirakott üvegeket zajosan vibráló mozgásba hozza.

www.geocities.com/laszlokerekes

(Lásd a Performances című link alatt.)

Moholy-Nagy Lászlónál, a dessai Bauhaus színpadán előadott performance-om történéseivel egy időben, a számomra nem véletlenül elérhetetlen Szabadkán, a rezsim nyomásának árnyékában, hosszú, s a tudatában a reálvalóságot teljes mértékben eltompító betegsége következtében meghal anyám, Kerekes Magdalene (1927–1997).

DÉLI FLUXUS

igazodás a csillag iránt

közeledés a kalózok kincsét rejtegető szigetéhez / az alámerült fájdaloméhoz / míg a lélek / a motor ritmusában remeg / tompa a csapkodás / rázkódik / a fogak közt / a propeller mögött / forr a tengeri tölcserék habja / miféle sziget / miféle hajó / szaglik / a ragadós olaj / kik állnak a kormányon / mindig / kitörölhetetlen tengernagyk / marsallok / kalózok a térképek flekkjén / visszatartó mare adratico / gyűródnek / tábornokok / szakadoznak / egyszeri hajósok / megbízott kapitányok / ügyeletes tengerészek / ujjal mutogatók / mulandó teli torokkal / inspektori lelkiismerettel / időzített rokonok / a bosszú sógorai / a komák / a remény dalnokai / elvtársnők és elvtársak / a késő navigátorok / a kétely fogyasztói / kertészek / erdészek / költőkként szomszédok / besúgják az elfolyó forradalom óceánját / a régi elporladt / közös sors / esztergályos szabói fülébe / a szeretet igazsága álmának börtönében / örkdődök / miféle sziget / a balkáni formák halmaza / széthullott hajótörzs / darabok / horgonyra kötve a látnokok nyakának kendőjén / eljátszott boldogság nyugszik / a márvány súlya alatt / a tenger mélyén roncs hever / lásd / a parancsra gyülekezés helyének evolúcióját / a letűnt monarchiák / tengerallattjáróit / cirkálóit / csatahajóit / a lelkiismeretek / és az emlékezet / polipjainak csápjait / hadonászva / birkák legelnek / kollektíven / a napórák / és a római köcsögök / szigeteinek könyvében / oroszok és proletárok / hívők / zászlósok és őrmesterek / horvátok / szerbek / svábok / osztrákok / muzulmánok / szlovének / crnagóracok / olaszok / magyarok / csehek / szlovákok / mint macedónok / becsületes románok / angolok meg amerikaiak / a keleten s nyugaton / fönt és lent / fekszenek / észak és dél / cséplik mind / a magukét / a munkások / a parasztok / és az intelligencia / albánjai / zsidói / ruszinjai / görögjei / a strandon

/ kőbe vésett nyilvántartás / az idegenforgalmi iroda által / a járási bizottság / míg a kalózkodó kincsét rejtegető sziget közeleg / faktográfiailag / bensőleg elásva / a had viselésének fejszéje / a törzsek törékeny ablakai alatt / átneveltetett éber bizottság / falangistái tartotta / örök dicsőség / bátor jövőjéért / ismétlődő példák / a jövő hatalom / érzékeny alkotának nevében / áldozva fel / a dohogó motor ritmusának érzését.

A *Déli fluxus* (*Južni fluxus, Orijentacija prema zvezdi*) verses esszém eredetileg szerbhorvát nyelven íródott. Egyfajta spontán jegyzetként a 2003-as nyári útinaplómban, a rijekai Novi list *Umjetnost kao lijek za zloglasnu kaznionicu*, 2003. augusztus 6-án megjelent cikke, és az ottani Multimediális Központban megrendezett önálló kiállításom apropójára adott tv-interjúm kiterjedéseként.

Az esszét tulajdonképpen Ante Zemljar (1922) horvát költő barátom számára, egy magánlevél céljaira dolgoztam át a naplóból, csekély stilisztikai javításokkal. Zemljarral meg az adriai Goli otokon, a *Novi hrvatski turizam* elnevezésű, nemzetközinek ígérkező kultúrkezdemenyezés képzőművészeti rendezvényén ismerkedtem meg a szigeten, amelyre Berlinből hívtak meg.

A negyvenes évek végén és az ötvenesek elején a fiatal Zemljar, az önként leszerelt 41-es pagi származású partizántiszt, négy és fél évet raboskodott a titói Jugoszlávia árnyoldalán elrejtett politikai Alcatraz inkvizíciós központjában. Azután, bár évtizedekig mellőzték, Zágrábban gazdag irodalmi tevékenységet fejtett ki. A legfontosabb kötetének mégis a *Pakao nade* (A remény pokla) címűt tartja.⁸ Az expresszív lírája megrázó szabadverseit, a legalattomosabb kínzással járó büntetés veszélye, illetve az élete kockáztatása ellenére, még Goli otokon írta meg titokban – cementeszsákokról leszagatott, barna nátronpapírdarabokra. Az idén 82 éves, de még mindig nagyszerű tartású költő és emberjogi harcos, a vele folytatott beszélgetések könyvében egy helyütt kijelenti: „A gonosz mindig létezni fog, és az ember fájdalma örök”; ami a mottójaként idővel egyetemes metaforává kristályosította ki a szigeten átélt szenvedéseit feldolgozó költészetét.⁹ Noha Zemljar filozófiailag és erkölcsileg maradéktalanul hű maradt fiatalkori eszméihez, mi több, az olcsó pátosz maradó művének, a jelenkorban is kifejezetten érvényes, egyértelmű üzenete van: A leghitelesebb tapasztalat árnyalt hangján, a mindenkori igazságtalanság és a mindenkor másnak nevezett totalitarizmus eltipró diktatúrái ellen szól.

SLUŽIMO NARODU/SZOLGÁLJUK A NÉPET

követem
 az úristent követem
 mindenhová a nyomában

útján por vagyok
 szőnyegen
 s ahol rajzanak érette sokak

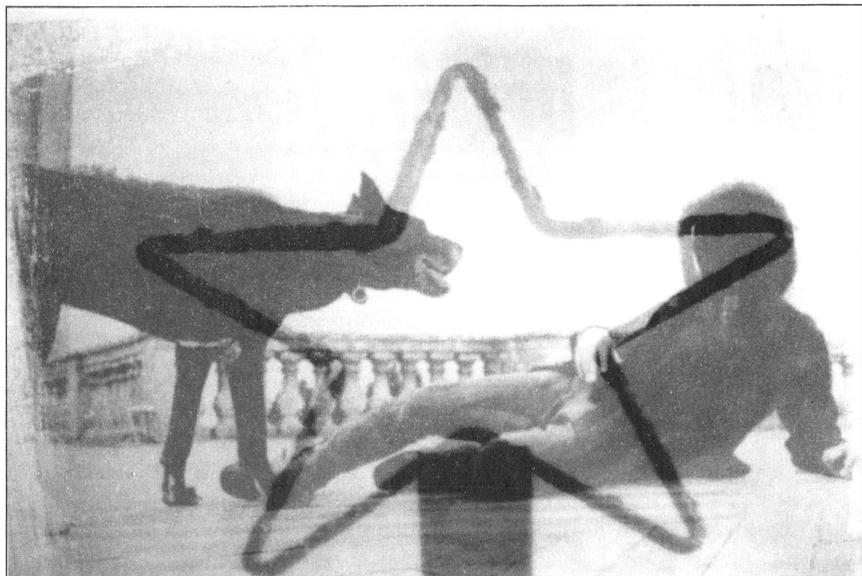
a szárnya felszárnyal

ne adj isten meg ne álljak tétován
 ha menete iránya változik¹⁰

A külpolitikai hozadék és a fegyelmező belpolitikai elrettentés okából létrehozott Goli otokot annak idején tízezrek járták meg. Nagybárá minden valós alap nélkül, az „Informbűró kémjeinek” bélyegezték meg a meghurcolt férfiakat és nőket, sok esetben a forradalom legjobbjait. A szigetlágerről ma már számottevő irodalom tanúskodik, de az utólag Rijekán tettesi kézzel megsemmisített irattára, valamint a néhai börtönlakók elhalálózása következtében, bizonyára sohasem derül fény a fizikai-lelki terror méreteiről és az áldozatok pontos számáról. Az ország minden tájáról egybegyűjtött rabokat szüntelen ütlelegéssel, éheztetéssel és az ivóvíz megvonásával, egyéniségbontó őrléssel és a megalázás minden formájával unszolták feladásra, egyben a legelviselhetetlenebb kényszermunkával, a sziget „kiéptésére”. Jugoszlávia, amelynek valóságába beleszülettünk, és amelyben felnőttünk, immár örökre letűnt, s Goli otok napjainkban Horvátországhoz tartozik. A kopár sziget lakatlan. Amennyire már lehetett, az elmúlt évtizedben kifosztották, a szétzúznivalóját pedig szétzúzták. Nyaranta kisebb-nagyobb bárkákon és jachtokon, jobb híján unatkozó turistacsoportokat visznek el szigetnézőbe, de a barátságtalan bolygóra csöppentek értetlenül, csalódással iszkolnak mielőbb el a felhalmozódott szemétdombok kietlen, sivár környezetéből.

Újabbán egy kultúrkezdeményezés irányul Goli otok és a korábbi börtönrendszer formációjához tartozó, szomszédos Sveti Grgur sziget átalakítására. A konzumturizmus együgyű szabványait megkerülve, egy annál célszerűbb szereppel és tartalommal tervezik ellátni a közös történelmünk e szomorú adriai-tengeri természeti szépségek közé ékelődő bizonyítványát.

A tavalyi nyári, egylegőre szerény keretek között megtörtént művészeti rendezvény részvevőjeként, a szigeten mégis az alkotásaim néhány sorozatát

Goli otok

sikerült megvalósítani. A róluk készített dokumentáció, digitális adathordozón kerül közvetítésre. A *Model/Goli otok* című CD-Rom kiadványom mellé pedig a következő horvát–angol kommentárom jelent meg:

A CD-re rögzített munkám egy szélesebb alkotói program első koncepciós példáit képezi. Mivel a *Novi hrvatski turizam* elnevezéssel folyó kezdeményezés számára készültek, nem törekszenek a pusztán a lokális értelmén túlmenő jelentésre. A Goli otok-i reflexióim arra vonatkoznak, ami a hely történelmi, vagy egyáltalán emberi lényegéből megmaradt. Itt a politikai visszaélés körülményében a méltóságot törték meg, az életbe, az eszmékbe és a szabadságba vetett hitet. A reflexióimat azonban, szükségszerű visszatekintéssel, a néhai társadalmi közegünkre is rá találok vetíteni, hiszen az ellentmondásokkal teli realitásának magam is része voltam.

Miként lehetne összekötni a múltat a jövővel? Hol is állunk az átalakulás folyamatában?

Mint turista tehát (az új világból jövet) a kékséggel pompázó nyár színeiben ragyogó, nyugalmas adriai szigeten mégis minden lépésen érzékelnem a szellemek kisugárzásának erős energiáit; talán azért is, mert mégsem túlélőnek,

hajótöröttnek érzem magam, s mert a művészi jelzéseimhez sem az emlékeimben lappangó hagyatékokat vagy a hozzá simuló nosztalgiát hívom elő, miközben a szándékom nem az amúgy is leírhatatlan értelmezésére irányul.

Az alkotásom eljárását jelentő emlékezet reciklálása ugyanis azon jelentésekkel foglalkozik, melyek közvetlenül a narrativitás eszköztárával kifejezhető valóság tartománya felett húzódnak: A metaforák pontosan ezen az álláson szűnnek meg metaforákként létezni.

Az *Album* című sorozatom munkái fotooptikai eljárással valósultak meg: a szigeten felvételezett fotóimból és a Berlinben 1988 óta készített, képes naplóm anyagainak kombinálásával.

A *Radius* című hangfelvételemen (tartama 6 perc), a Goli otokon megtett járásum közben rögzített zajokat hallani. Ez a tisztán akusztikai dokumentum a környezet anyagi létezésének bizonyítékát jelenti. Egy az idő vonulásából kiragadott egység hosszúságát érzékelteti: mindössze néhány hosszúra nyúló perc erejéig.

A *Razglednice* (Képeslapok) sorozatom nyolc munkája a szigetről felvételezett fényképek utáni fénymásolatokon alapul, melyeket lépcsőzetes beavatkozással festészeti, majd elektronikai eszközökkel valósítottam meg. A sorozat munkáit tetszés szerinti sorrendben lehetséges megtekintésre kirakni, mert ideálisan illeszkednek egymáshoz. Akárcsak a szigeten látható, építészeti felhasznált, tökéletesre vágatott és csiszoltatott kötőbökök valamennyije: A kivitelük egyedülálló minősége a kényszermunka eredménye. A *Razglednice* című sorozatomban ugyancsak utalok a természeti vagy a mediális tájban egzisztáló egyén arányaira és helyzetére. Itt az ideológiával történő drasztikus visszaélés jelképének kontextusában.

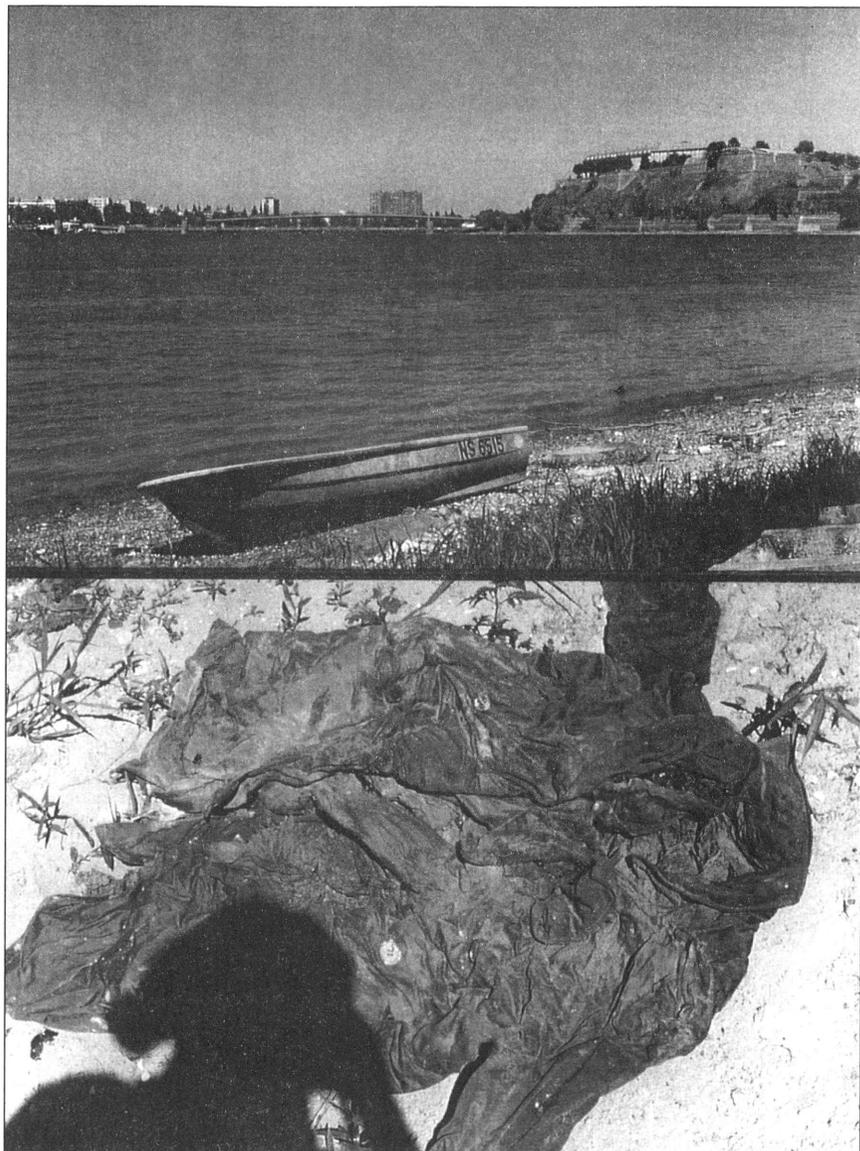
DUNAI KISKOZMOLÓGIA

Sokak szerint az ember saját magának a legjobb barátja.

És van, amikor váratlanul jelek vezetnek el (ön)magához.

Két évvel ezelőtt még filmeztük és filmeztünk a környékén, de a nyáron már csak a hült helyét találtam a péterváradi ribnjaki villának, amelyben egykor, régebben, az elmenetltre kényszerítő történészek előtt laktunk.

A tény már a felfogása első pillanatában lesújtó hatást tett rám. Tulajdonképpen nem is tudom, miért. De mégis. A péterváradi oldali, lassú földcsuszamlástól kissé megdőlt, patinás villát mostanság csak egy olyan valaki tudta megvenni, aki a házat és az előtte magasba meredő fenyőket, egyetemben a szőlőskerttel, állítólag órák leforgása alatt, bulldózerekkel dúratta le a Dunapartra. A villa helyén most egy egészen újfajta, számomra idegen ízlésirányzatnak megfelelő kastélyszerűség épül. Az egykori ház előtt elterülő partsza-

Dunai kiskozmológia

kasz fővényére letérve, az oda lesodort téglá-, faanyag és a hasonló kimosott rétegei között, egyszerre csak egy ismerős holmi kikandikáló darabjára lettem figyelmes. Amikor a villából sebtében el kellett költöznünk, ideiglenesen a padláson hagytam néhány kartondobozt. Azok egyikéből került le tizenöt év után a homokpartra, a lerombolt ház anyagába beleygűrődve az egykor sokat viselt, zöld balon angol tisztí kabátom.

A paradoxálisan meglelt, immár foszlásnak indult kabát maradványait erőlködve ráncigáltam ki a tégladarabok és a malter képezte hulladék közül.

A változás és a mulandóság időszerű folyamatainak e személyes tárgyí leletéről a helyszínen néhány felvételt készítettem.

JEGYZETEK

- ¹ Kalapis Zoltán: *Festők nyomában*. Moholy-Nagy László adatai és moholi évei. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1990, 133–147. oldal
- ² Sibyl Moholy-Nagy: *Laszlo Moholy-Nagy, ein Totalexperiment*. Mit einem Vorwort von Walter Gropius. Florian Kupferberg Verlag, Mainz, 1972
- ³ Moholy-Nagy László, 1920, kollázs, tempera, 22x17,7 cm, privát gyűjtemény. Irodalom: Passuth Krisztina
- ⁴ Kerekes László: Ornamente der Botschafter //: [A követ díszítése], Bauhaus Dessau, *Híd*, 2001. 3., 210. oldal
(Bauhaus Dessau > Es gibt ein Präzisionsfoto, fotografiert aus der Vogelperspektive anlässlich eines Treffens László Kerekes und Laszlo Moholy-Nagys während des Besuchs in der Necropolis Attiliensis, aus der beide stammen. Nahe dem Dorf Mohol [Mol] an der Theiß liegt die Stelle, an der Attila begraben wurde. Trotz vieler experimenteller Ausgrabungen wurde diese Stelle niemals gefunden.)
- ⁵ Kerekes László: Ornamente der Botschafter //: [A követ díszítése], Head Protection Ready Made, *Híd*, 2001. 3., 211. oldal
- ⁶ Filmboard Berlin-Brandenburg, Potsdam-Babelsberg
- ⁷ Performance, 23 perc, Bauhaus Dessau, OSTranenie, 1997. október
- ⁸ Ante Zemljarić: *Pakao nade. Golotočke varijacije*. Trgorast, Zagreb, 1997
- ⁹ Ante Zemljarić i Ivo Palčić: *Večernji razgovori* (1995–2000). Adamić, Rijeka, 2001
- ¹⁰ Ante Zemljarić a *Pakao nade* című verseskötetből (Kerekes László fordítása)

ÖRÖKSÉGÜNK VÉDŐJE

BESZÉDES VALÉRIA

Kiállításunk elsősorban a műemlékvédő Harkai Imre opusát kívánja bemutatni. Amikor az anyagválogatásba kezdtünk, akkor vált számunkra világossá, hogy az építőművész, az elméleti szakember és konzervátori tevékenysége egymásból építkezik. Az archaizmus, a regionalizmus, a konstruktivizmus határozta meg munkásságát, ezért a műemlékvédő tevékenysége mellett arra összpontosítunk, hogy a gondolkodó műépítész építészetről vallott hitvallását mutassuk meg a műemlékvédő aspektusából.

Harkai Imre kiemelkedő építésze volt térségünknek. A huszadik század utolsó harmadában alkotott, abban a korszakban, amikor a modern építészet ismételten új utakat keresett. Az új stílusirányzatok között kereste önmagát, egyéni stílusát. Valkay Zoltán méltatásában olvashattuk gondolatait az építészet lényegéről. Hitvallása volt, hogy az „építész legyen szabad, dolgozzon legalább három elementummal. Ismerje meg a dolgok helyét és az építészet grammatikáját, és legyen autentikus személyiség, korlátjairól gondolkozzanak mások”. Ugyancsak Valkay Zoltán jóvoltából tudjuk, hogy véleménye szerint a szecesszió építészei tudtak az elmúlt században tervezni, ezek az építőművészek tudták megteremteni az építészetben az érzékeny egyensúlyt az aszimmetria és a szimmetria között. A posztmodern törekvések nem hoztak újat az építészetben, csak a teret szabadították fel.

Az ezredvégen egy kisvárosban, Topolyán egyéni utakat keresett Harkai Imre, itt akart megfelelni a XXI. század kihívásainak. A népi neobarokkos

A méltatást Harkai Imre tervrajzaival illusztráltuk.

Az Hommage à Harkai Imre című kiállítás katalógusának szövege. A tárlat 2004. április 30-án nyílt Topolyán.

korszak után építészetének lényegét az *etno-minimalizmusban* látta: a népi építészet formáiból csak a letisztult, leegyszerűsített formákat kívánta alkalmazni, a nyugati építészeti tendenciák felhasználásával. Hogy munkásságának ez az opusa már nem teljesezhetett ki, abban tragikus halála akadályozta meg ez év januárjában.

Hosszú kutatómunka előzte meg, míg eljutott e letisztult formáig. Munkásságának meghatározó része volt az aktív műemlékvédelem, jóllehet sohasem dolgozott hivatásos intézetben. Lételeme volt a terepjárás, a kulturális örökség leltárba vétele. A topolyai tanyákról készült monográfiájában olvashatjuk, játékként indult az egész: „Egy diákokból álló csoport tagjaként vettem részt Topolya város bel- és külterületének kutatásában. Nem egy tudatos felbuzdulás indított el bennünket erre az útra, inkább a kötelező nyári gyakorlat elől menekültünk a kisváros tervezőirodájának félhomályából. Beszöktünk egy új világba, a kutatás megfoghatatlan világába, ami egyeseket rabul ejtett egy egész életre.”

A hetvenes évek elején végzett kutatásainak eredményét csaknem három évtized múltán összegezte. A népi barokk szépségének felfedezése szorosan kapcsolódik Topolyához. Tíz évvel később, már fiatal mérnökként, Temerin utcáit járva alakult ki benne múlhatatlan szerelme a kiblik, tornácok iránt. A TAKT tagjaként, elsőként a Vajdaságban, revitalizációs tervet készített a parasztház megmentésének lehetőségéről. Ekkor fogalmazta meg azt a gondolatát, hogy a lakóház vall legtökéletesebben a családról, a kis közösség életéről. A temerini parasztház kapcsán fejtette ki, milyen fontos családmegtartó szerepe van a tűzhelynek. A Soltis Lajos színművész számára tervezett átalakítás sajnos nem készült el. A temerini parasztház revitalizációjának tervei is elkallódtak. Viszont megmaradt a Temerin népi építészetről készült monográfia, amelyben még élő mesterektől gyűjtött adatokat az oromzat, a földém, a falverés, a nádverés, a tábori téglágetetés készítéséről. E korai munkának a koronája lett a temerini tájház a Pap Pál utcában, melyet az ezredfordulón a jó barát, Csorba Béla valósított meg munkatársaival. A tájház felavatására viszont már nem volt lelki ereje elmenni.

A paraszti lakóház szerkezete élete végéig izgatta, elméleti munkásságának alapvetését is a Kárpát-medence házrendszereiről készült nagyszabású monográfiája határozza meg. A néprajzkutatókkal szemben ő nem háztípusokban gondolkodott, hanem rendszerben, a házak szerkezeti elemeinek belső összefüggéseit tanulmányozta.

AZ ÉPÍTÉSZETI HAGYATÉK AKTÍV VÉDELME

Három évtizedes műemlékvédelmi tapasztalataim íratják velem, hogy az építőművész számára a legnagyobb kihívás egy-egy templom tervezése, illetve a régiek helyreállítása. Ezekben az épületekben jut leginkább kifejezésre a képzőművészet lényege: a festészet, az iparművészet és az építészet harmóniája. A régiek restaurálása pedig kellő alázatot kíván a tervezőtől. Hűséget a régi mester iránt, ugyanakkor szakértelmet is, hiszen az évszázadokkal korábban készülnél statikai, szigetelési problémákat kell megoldani. Jártasnak kell lenni az egyes történelmi korszakok iparművészetében, ugyanakkor figyelembe kell venni a hívek adakozó kedvét is. Ugyanis minden korszak szeretne valamit hozzáadni isten házához, hogy így fejezze ki háláját. Törékeny egyensúly ez, művész legyen a talpán, aki ezeknek az igényeknek meg tud felelni. Harkai Imre megmérette magát a helyreállításban is és az építésben is. Művészként a maradéki református templom restaurálása izgatta leginkább, az erdélyi kazettás mennyezetű templomok hangulatából próbált átmenteni egy keveset a szerémségi szórványmagyaroknak. A topolyaiaknak pedig új templomot tervezett az organikus építészeti elemek felhasználásával. Mert a templomok mindig sokáig épülnek, s jó lenne, ha a belső terek kialakításának tervezésekor a tervezők legalább olyan alázatosak lennének, mint az épület tervezője, amikor mások munkáját gondolta tovább.

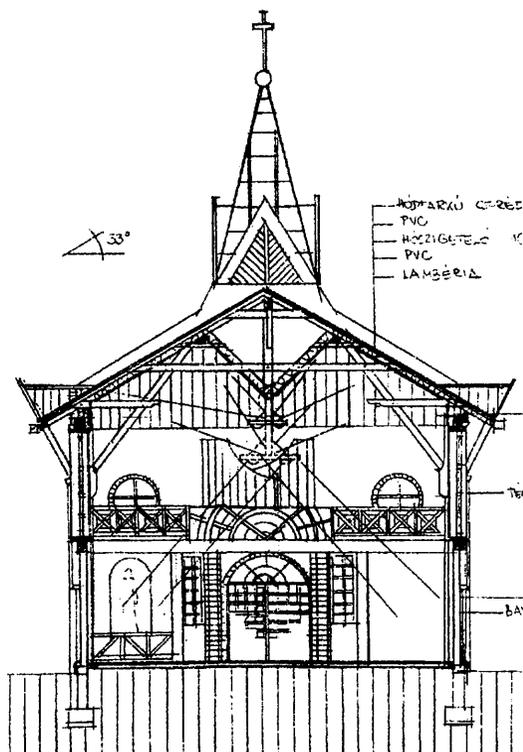
Ugyanekkora kihívás a tervező számára a régi épületek felújítása, illetve azok átalakítása új tartalmakkal. Egyik legnagyobb festő- és tudós párunk, a Than fivérek szülőházának készítette el revitalizációs terveit. Múzeumot, művelődési palotát képzelt a Becse főterén álló klasszicista épületbe.

A vajdasági népi barokk és a posztmodern díszítőelemeit ötvözte össze a becsei Petőfi Sándor Művelődési Egyesület épületegyüttesének kialakításakor: színháztermet, kamaratermet, könyvtárat, vendégszobát, számítógépes termet tervezett. Az archaizmus és a modernizmus találkozik ezen az épületen is, mint mindenhol, ahol már meglévő műemléképület mellé kell tervezni egy új objektumot. A probléma megoldásán máig vitatkoznak a szakemberek. A Krivaja Turisztikai Központ igazgatósági objektumának tervezésekor az alaprajz kialakításakor a régi barokk kastélyépítéssel gyakorlatával operált, szerkezeti elemeiben viszont a korábban alkalmazott formákhoz folyamodott. Kísérletező kedvét, az archaizmus és a modernizmus ötvözetét leginkább a topolyai Svetozar Marković utcai napsugaras ház esetében komponálta össze a csupa márvány, csupa üveg palotában. Az üzletháznak csak az első fázisa készült el. Jó lenne, ha a folytatásban kialakulna e két épület közötti egység, ahogy azt tervezője megálmodta.

Elméleti és tervezői munkássága szorosan kapcsolódott a népi építészetéhez. Az aktív műemlékvédelemben iskolát teremtett vidékünkön a topolyai tájház, a kovácsműhely és bognárműhely helyreállításával, a szélmalom áttelepítésével és az eredeti berendezés megőrzésével.

Évtizedeken át foglalkozott a Kray-kastély restaurálásával. Első lépésként merész ötlettel központi portált vágatott a copf stílusú épületre. Ezután következett a kastély vajúdása, mert gazda és tartalom nélkül maradt. Egy szerencsés pillanatban az épületet Harkai Imre sokéves kilincselésének eredményeként múzeummá alakították 2002-ben. A restaurálási tervek, a külső és belső terek kialakítása volt az utolsó nagy műemlékvédő projektuma. A kastély köré impozáns teret, emlékfalat tervezett, ahol az érdemes topolyai polgárok nevét örökítette volna meg a hálás utókor.

Az év elején egy baráti beszélgetés során még arról mesélt, hogy az általa korábban felújított Népkönyvtár belső tereinek restaurálásakor hogyan kelene egy színnel, díszítőmotívummal arra utalni, hogy az épület korábban a rabbi otthona volt. Nem sokkal ezután döntött úgy, inkább eltávozik közülünk.

LEGFONTOSABB TERVEI

1. A topolyai óvoda (1978)
2. A fojncai kötöttárugyár (1979–1980)
3. A topolyai Népkönyvtár restaurálása (1982–1984)
4. A topolyai szélmalom áttelepítése (1987)
5. A Csáki Lajos Általános Iskola tornaterme (1987)
6. A kúlai főposta, a vajdasági tervpályázat I. díja (1987)

7. Az adai kutatóközpont (1987)
8. A topolyai hatvanlakásos tömbház (1989–1990)
9. Négylakásos lakóház Budapesten, Magyarország (1993)
10. A milotai húsüzem gyárrészlege (1993)
11. A vinicai (Ukrajna) vegyi üzem gyártórészlege (1993)
12. A moszkvai Vnukovo villanegyed villái (1993)
13. Irodaház a védett moszkvai városközpontban, a Vörös tér közelében (1993)
14. Motel sörgyárral és pékséggel Szarkovban, Oroszországban (1994)
15. Ötemeletes lakó- és irodaház Szegeden, Magyarország (1994)
16. A szabadkai úszómedencék, meghívásos pályázat, I. díj (1995)
17. A szabadkai úszómedencék ötletterve (1995)
18. A Than fivérek szülőházának restaurálási és revitalizálási terve (1995)
19. A Žitokombinat bácskossuthfalvi üzlethelyisége (1995)
20. A topolyai mezőgazdasági középiskola üvegháza (1995)
21. A mileševói lakó- és üzletház (1995)
22. A topolyai Jézus Szíve-templom kivitelezési tervei (1996)
23. A Than Múzeum belső tereinek tervei (1996)
24. A topolyai Gonzo Divatárugyár tervei (1996)
25. A krivajai Rekreációs és Kongresszusi Központ urbanisztikai és épület-tervei. Meghívásos pályázat, I. díj (1996)
26. A bácskossuthfalvi Miteks bemutatóterme (1996)
27. A bácskossuthfalvi Miteks raktárai (1997)
28. A felsőroglaticai Művelődési Ház bővítése (1997)
29. A pannóniai irodaház bővítése (1997)
30. A kishegyesi raktárház (1997)
31. Az Id. Kovács Gyula Általános Iskola tetőzetének helyreállítási terve (1998)
32. A topolyai Žitokombinat irodaházának bővítése (1998)
33. A topolyai vágóhíd adaptációja (1998)
34. A zobnaticai Rekreációs Központ ötletterve (1998)
35. A zobnaticai Jadran Szálló recepciójának tervei (1998)
36. A kishegyesi Kátai-tanya (1998)
37. A zobnaticai juhhodály (1998)
38. A bácskossuthfalvi Miteks és Sila raktárházai (1998)
39. A becsei Petőfi Sándor Művelődési Egyesület (1998)
40. A topolyai Dositej Obradović Gimnázium bővítési terve (1999)
41. A zobnaticai fiákerszín (1999)
42. A maradéki református templom rekonstrukciója (1999)
43. A zobnaticai szökőkút (1999)
44. A topolyai Usluga gyár főbejáratának és földszintjének tervei (2000)
45. Ozorák Jenő családi háza Bajsán (2000)
46. A becsei Metal Strit lakó- és üzletháza (2001)

-
47. A topolyai Kray-kastély rekonstrukciós terve (2001)
 48. A topolyai Fundamentum üzletház (2001)
 49. Emlékmű a topolyai piacnál (2002)
 50. A topolyai főtér rendezési terve (2002)
 51. A topolyai strand rendezési terve (2002)
 52. A topolyai színház rekonstrukciója (2003)
 53. A topolyai mezőgazdasági iskola diákotthona (2003)

KRITIKAI SZEMLE

KÖNYVEK

SAJTÓTÖRTÉNET NAGYBECSKEREK OKÁN

Németh Ferenc: *A nagybecskereki sajtó története (1849–1918)*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2004

Egy fejezettel gazdagodott térségünk sajtótörténete, amelyben Németh Ferenc most megjelent könyve összefoglalta az 1849 és 1918 közötti periódus nagybecskereki sajtójával kapcsolatos alaptudnivalókat. Természetesen egy-szersmind a tágabb értelemben vett művelődéstörténeti folyamatokat is érintette, hiszen a sajtó megjelenése szűkebb pátriánkban a 19. század második felében egy szerteágazóbb kulturális és irodalmi élet kialakulásának lehetőségét is megeremtette egyfelől azért, mert a legtöbb esetben elindítója volt egy-egy művelődési folyamatnak, másfelől végigkísérte mindazokat a sikeresnek minősíthető, illetve kevésbé gyümölcsöző, szellemi törekvéseket, melyek ez esetben Nagybecskereken voltak tetten érhetőek a jelzett korszakban.

A gazdasági viszonyok és a társadalmi, valamint a politikai élet alakulástörténete érintőlegesen szintén megfogalmazást nyert egy-egy jelentősebb sajtótermék bemutatásához kapcsolódóan, így a könyv alapinformációkat tartalmaz az említettekre vonatkozóan is, s az elkövetkezőkben kiinduló forrása lehet minden olyan tudományos kutatásnak, mely Nagybecskerek, esetleg Torontál vármegye 19. századi gazdasági, társadalmi, politikai és művelődési történéseit kívánja majd vizsgálódásainak középpontjába állítani.

A sajtótörténeti kötet fejezetei részleteiben taglalják a nagybecskereki lapkiadás kezdetei körüli bonyodalmakat. Behatóan foglalkozik a szerző a leghosszabb életű bánáti magyar (*Torontál*), illetve német (*Gross-Becskereker Wochenblatt*) lappal, átfogóan tárgyalja az ellenzéki sajtónak, mindenképp

a *Nagybecskereki Hírlap*nak a történetét, számba veszi a szakközlönyöket, a színházi lapokat, az alkalmi újságokat, és a szerb meg német nyelvű lapkiadás körülményeiről is tájékoztat bennünket. Németh Ferenc természetszerűleg elkészíti a lapok, folyóiratok jegyzékét, szól a szerkesztőkről, újságírókról és egy rendkívül gazdag és igényes, gyakran igen fontos részletekre kiterjedő jegyzetanyagot mellékel a sajtótörténeti részhez. Egy-egy jegyzet, úgy véljük, egykor majd kisebb-nagyobb szakdolgozat megírásának útját teszi járhatóvá.

A Névmutató mindazoknak a dolgát megkönnyíti, akik egy-egy név okán lapozzák fel a kiadványt.

Számomra többek között elsőrangú hasznos következtetések levonására adott alkalmat a sajtótörténet, hiszen a szabad líceumok, valamint a megyeszékhely színháztörténetének tanulmányozásakor és megírásakor alkalmam nyílt a 19. századi Nagybecskerek művelődési életét közelebről megismerni, így a lapkiadások összefüggésében számos helybeli ismerőssel találkozhattam újra, akik közül pl. sokan szereztek érdemeket a közművelődés terén mint líceumi előadók: Bányai Jakab, Stassik Ferenc, Klein Mór, Várady Imre, Somfai János, Fialkowszky Béla, Czirbusz Géza, Menczer Lipót, de, Farkas Geiza, Borsodi Lajos, Perl Mihály, Knyaskó Lajos, Streitmann Antal, Szalay József, Szenes Adolf stb. A felsoroltak mind-mind a *Torontál*, illetve a *Nagybecskereki Hírlap* munkatársai is voltak. Egyesek az irodalomban, mások a társadalom- és természettudományokban jeleskedtek, s végeredményben ahhoz az értelmiségi körhöz tartoztak, amely Nagybecskerek művelődési élete arculatának kialakításában meghatározó szerepet játszott hatvan–hetven éven át.

A felsorolt nevek viszonylatában azt is megállapíthatjuk, hogy az újságírás csak egyik tevékenységi területe volt a nevezetteknek a tisztességes polgári foglalkozás mellett – tanár, tanító, ügyvéd, orvos, magisztrátusi tisztviselő, esetleg gimnáziumi tanuló – kimondottan szakmának, hivatásnak ekkor még kevesen választották ezt a pályát. Egyébként ilyen volt ideig-óráig Törös (Marusán) Tivadar, aki később a megüresedett főlevéltárnoki állást töltötte be rövid ideig, meg a „byroni külsejű hírlapíró” Gáspár Imre, akit a *Torontálnál* Hoitsy Jenő váltott fel, s persze Kabos Bertalan „a legtökéletesebb, képzett újságíró, aki a Pester Lloyd nagrabecsült munkatársaként halt meg”.

Az is evidens, hogy az egyes lapok létrehozói, függetlenül attól, miszerint majd minden esetben a politikai elnemkötelezettséget hangsúlyozták, végső soron mégis mindig egy politikai opció elkötelezettjei voltak, általában meggyőződésből. A hasonlóképpen gondolkodás tömörítette egységbe a szerkesztőket, munkatársakat. Ezt tapasztalhatjuk pl. a *Torontál* kiadásának esetében, amikor a Deák-párt kezdeményezésére indították útjára azt 1872-ben, vagy a *Nagybecskereki Hírlap* okán, mely a Torontáli Ellenzék szócsöve lett. A szerb

lapok kiadásában is meghatározó szerepet játszott a politika. A *Glas* (1887) majd később a *Kolo* (1891) pl. a becskerekai szerb radikálisok szószólója volt.

A politikamentesség hangoztatása egyébként a szerkesztői ügyeskedés kategóriájába sorolható, hiszen a kötelező óvadék befizetésétől kívántak mentesülni a lapkiadók. Napjaink jelensége a prostituálódott újságírás a 19. század második felében, különösen vidéki viszonylatban, még ismeretlen volt. Inkább az azonos politikai meggyőződés köré csoportosuló érdekszövetsége az, ami jellemző a korszak újságíróinak magatartására, s ebben mértékadó az újságírással is foglalkozók hozzáállása, hiszen a biztos megélhetésnek esetükben a tisztességes polgári foglalkozás adott keretet. Ezt fontos kihangsúlyozni, mert gyakran megesik, hogy a múlt viszonyrendszerének felállításában a jelenre jellemző relációk elemeit vetítik rá az egyes jelenségekre, ami a múlt felidézésében félreértésre, esetleg meghamisításra is okot szolgáltathat.

Természetesen a talpnyalás problémakörét nem lehet teljes mértékben kiiktatni a korszak újságírásából, de az inkább a kivételek kategóriájába tartozik, mintsem a meghatározó jelenségek közé. A részrehajlás kifejezésre juttatásának szép példáját fedezhetjük fel 1902-ben a *Torontálban*, amikor a segédszerkesztő Somfai Jánosnak *A szekrény títka* című bohózatát mutatta be a Deák-féle színtársulat. A lap a megbukott előadást igencsak megdicsérte, s ha ugyanakkor nem jelenik meg az ellenzéki *Nagybecskerekai Hírlap*, melyben a fiatal Fülep Lajos írt elmarasztalóan a produkcióról, sohasem tudtuk volna meg, hogy végül is milyen kínos helyzetben lehetett a helybeli nagyjérdemű, hiszen mint kiderült, sokan már előadás közben távoztak, holott a köztisztelenben álló segédszerkesztőről volt szó, akit feltehetően nem szívesen bántottak meg a polgártársak.

A nagybecskerekai lapkiadást 1918-ig tematikailag a sokrétűség jellemezte. Voltak újságok, melyek a polgárságot vették célba, esetleg a tanügyben dolgozókat, mások a munkásosztályra számítottak, illetve a földművesekre. A munkásosztály nevelése egyébiránt a mai Vajdaság múltjának viszonylatában mindenekelőtt Torontál vármegyére és Nagybecskerekre volt jellemző, hiszen tudjuk, a Munkásképző és társas-egylet létrehozása a 20. század legelején a szociális izgatók tevékenykedését volt hivatott ellehetetleníteni, csakúgy mint az a nagyszámú líceumi előadás, melynek témája a népboldogítás különböző módszereinek ismertetésére szorítkozott.

Érdekességként említjük meg az ötnyelvű *Torontáli Néparatót* (1899), „a nép számára írt folyóirat”-ot, mely érdekes és hasznos olvasmányt kívánt nyújtani a vármegye népeinek, s melynek létrehozásában meghatározó szerepet játszottak a századvégi bánáti aratósztrájkok.

A *Caissa* (1896) című folyóiratra hívnám még fel a figyelmet, amelyet a Nagybecskerekai Sakk-kör adott ki, s mint ilyen egyedülálló volt a térségben.

Németh Ferenc sajtótörténetében több mint ötven címszót találunk. Magyar, német és szerb nyelven megjelentetett újságokról van szó meg egy ötnyelvű szakközlönyről, mely magyar, német, szerb, tót és román nyelven íródott. A feldolgozásban hangsúlyos szerepet kaptak azok a kiadványok, melyeknek meghatározó szerepe volt Nagybecskerek társadalmi, gazdasági, művelődési és pártpolitikai életében. A szerző nemcsak a *Gross-Becskereker Wochenblatt*, a *Torontál* meg a *Nagybecskereki Hírlap* bemutatását nyomtatékosította, de a *Glasszal*, a *Kolóval*, a *Torontalski Narodni Prijatelj*-lyel meg a *Narodni Glasszal* is behatóan foglalkozott, s ily módon a nemzetiségi viszonyok kérdéskörét is érintette. Bizonyítást nyert az is, hogy a sajtótörténeti feldolgozások, amennyiben valóban szakszerűek, panorámaszerűen képesek feltérképezni egy-egy közösség, egy-egy korszak leglényegesebb viszonyrendszerét.

KÁICH Katalin

ELBESZÉLÉSELMÉLETRŐL, A MODERN REGÉNY GYÖKEREIRŐL

Orosz Magdolna: *Az elbeszélés fonala*. Narráció, intertextualitás, intermedialitás. Gondolat, Budapest 2003

Orosz Magdolna írásaival több okból érdemes foglalkozni. E sorok íróját talán az bírta rá *Az elbeszélés fonala* című 2003-ban megjelent könyvének olvasására, hogy tudta, Orosz Magdolna a múltban foglalkozott többek között Kosztolányi Dezsővel is, „követte” Esti Kornél „csodálatos utazásait”. Tehát a szerzőnek van köze Szabadkához, tájainkhoz. Hála a modern tájékozódási lehetőségeknek, aztán kiderült, hogy még 1996-ban a szerző társfordítóként átültette magyarra Rainer Werner Fassbinder írásait és beszélgetéseit, 2003. március 21-én pedig megvédte doktori értekezését, jelenleg a Nemzetközi Szemiotikai Tanulmányok Egyesületének pénztárosa. Tehát egy olyan szerzőről van szó, aki különböző területeken ténykedik, és akinek szakterülete a német irodalom. Hogy hogyan lehet ezen szakterületről kiindulva és a modern irodalom kezdeteit vizsgálva eljutni, arról Orosz Magdolna most kiadott könyve tanúskodik.

A könyv hat fejezetet tartalmaz, amelyek tulajdonképpen mintegy összegezik a szerző eddigi munkásságát. Mint a mellékelt felhasznált irodalomból kiderül, Orosz tizenegy korábban megjelent munkájára és doktori értekezésére támaszkodott a könyv összeállításakor. Ha szem előtt tartjuk ezt a tényt, akkor a könyvet nem tekinthetjük „újnak”, de így is, a munkákat egy kötetbe összpontosítva, kiderül, hogy a szerző vizsgálódásai egy körvonalában kibontakozó egységet képeznek. Orosz vizsgálódásai számíthatnak más nemzetek szakem-

bereinek érdeklődésére, java részük épp ezért eredetileg német vagy angol nyelven jelent meg. Mindenesetre magyar nyelvű gyűjteményes jellegű kiadásuk teljes mértékben igazolt. A fejezeteknek megvannak a témáik, s bár a könyv nem képez egy zárt egységet, mégis a fejezetek között vannak összefüggések, sőt: néhány vezérgondolat, némileg variálva, felbukkan több fejezetben is.

A könyv két dolgot bizonyít. Először azt, hogy szerzője a tanulmányozott témák legújabb elméleti irodalmának alapos ismerője, másodsor pedig azt, hogy ezeknek az ismereteknek a birtokában, mintegy felvértezve velük, képes olyan elmélyült kutatások végzésére, amelyek megalapozott és új felismerésekhez vezetnek, sőt ezen túl, irányt szabhatnak a további kutatásokhoz. A kötet első három fejezete elsősorban a narratológia mint új és kibontakozó tudományág problémáinak taglalásával foglalkozik, de a maradék három fejezetben is – mindenekelőtt azok bevezető szakaszaiban – Orosz tárgyalt és elemzett narratológiai fogalmakat és témákat. Ezekből az írásokból megtudhatjuk, hogy korunkban óriási az érdeklődés a narratívák és a narratívák elmélete iránt. A narratológia, mint önálló diszciplína, a múlt század hatvanas éveiben kezdett kibontakozni. A szerző felvázolja az elbeszéléskutatás irányzatait és lehetőségeit azzal, hogy további vizsgálódásai főleg az irodalomtudományra korlátozódnak. A könyvet olvasva megtudhatjuk, hogy folyamatban van az általános elbeszéléseleméleti kategóriák és modellek kidolgozása. Orosz elfogadja Gerald Prince nézetét, miszerint a „narratológia azt vizsgálja, mi közös az összes elbeszélésben”. A könyv második fejezete az esemény, történet, történelem, elbeszélés fogalmak definiálásával foglalkozik. A szerző természetesen teljes mértékben tisztában van azzal – és ez kiérződik minden során –, hogy tudományágról – konkrétan a narratológiáról – csak akkor beszélhetünk, ha rendelkezünk tudományos terminológiával. Összehasonlítja különböző szerzők definícióit a címben szereplő fogalmakkal. Kiderül, hogy végeredményben két dologra összpontosít vizsgálódásai folyamán: a történetre és a történet elmondására. Ezzel mintegy visszakanyarodik a már ismert megközelítési módhoz, és ez mondható a valós világ és a szövegvilág összefüggéseit taglaló megállapításokra is. A könyv harmadik fejezete mintegy átmenetet képez a kötet második részéhez (eredeti kutatások). Tudniillik központi témája a fiktív elbeszélő szövegbeli közbeszólásainak (az elbeszélés reflexivitásának) vizsgálata. A fiktív elbeszélő közbeszólásai értelmezésében jelfunkciók, amelyek a befogadó számára megkönnyítik a fiktív világhoz való hozzáférést. A közbeszólások három típusát különbözteti meg, ezeket igyekszik nemcsak elméletileg definiálni, hanem számos szépirodalmi műből kiragadott példákkal szemléltetni. Ezek a példák elsősorban E. T. A. Hoffmann (mint utólag kiderül, Orosz egyik „kedvence”) műveiből származnak, de más

írók műveiből is (Thackeray, Goethe, Fielding, Doderer stb.). Ezek a konkrét példák ebben a fejezetben csak úgymond alátámasztanak egy tudományos feltevést, míg a maradék háromban dominálnak, és belőlük vonja le a szerző eredeti következtetéseit. Épp ezért a könyv második és terjedelmesebb része úgymond jóval izgalmasabb, és sok újszerűt tartalmaz.

Az intertextualitás és elbeszélés című fejezet, amely a kötet egyik legsikerültebb egysége, szintén elméleti bevezetővel indul. Orosz itt is kiemeli a terminológiai átfedéseket és a félreértések tisztázásának szükségességét, de igen gyorsan áttér a szövegelemzésre. Vizsgálódásának tárgya E. T. A. Hoffmann Murr kandúr című könyve. A címben szereplő intertextualitás fogalom szintén a hatvanas években került az irodalomtudományos köztudatba, a szerző úgy értelmezi, mint más szövegekhez való kapcsolódást. Az intertextualitás szemszögéből vizsgált művet palimpszesztnek (újraírt könyvnek) találja, amely előremutat a modern irodalom központi kérdései felé. Mert benne fogalmazódik meg a szerző véleménye szerint az a kérdés, hogy „lehetséges-e önálló, eredeti alkotást teremteni, vagy pusztán az eredetiség látszata, illúziója érhető el”. Ez pedig a modern irodalom egyik alapvető kérdése. Milyen fontos a következő megállapítás is: „A történetmondó éltösi módon rátelepszik a történetre, nem az lesz a fontos, amit a történet elbeszél, hanem az, ahogyan elbeszéli.” Úgy találja, hogy E. T. A. Hoffmann intertextuális írásmódja ma is rendkívül modernnek hat, éppen a többnyire ironikusan reflektált intertextuális elemek, vonatkozások, eljárások miatt. Orosz szerint a romantikus E. T. A. Hoffmann ízig-vérig modern szerző, műveiben található meg a posztmodern néhány jegye: „játékosság, paródia, parodisztikus írásmód, metafikcionalitás és átfogó intertextualitás”.

Az ötödik fejezetben a szerző az intermedialitás területére lép, tudniillik a festészet és az irodalom összefüggéseit, valamint a kép funkcióját vizsgálja a narrációban. Vizsgálódásának tárgya a német romantikus elméleti írások, illetve, mintegy konkrét és részletes elemzés, a kép funkciója a német romantikus írók műveiben. Ebben a munkában a szerző mintha merészebben mondaná ki észrevételeit, egyértelműen kivehető, hogy a német romantika kiváló ismerője. Legfontosabb megállapítása, amely a munka végén tömören kerül megfogalmazásra, az, hogy festmények narratív elemekké válnak, a befogadó „a narratív struktúra csomópontjait alkotó képek által megkaphatja az egész elbeszélte történet értelmezésének kulcsát”.

A záró fejezet a kötet legterjedelmesebb egysége, és benne mintegy összegezve fellelhetjük Orosz eddigi kutatásainak legjelentősebb eredményeit. A vizsgálódások tárgyai azok a szépirodalmi elbeszélő művek (a tárgyalt kor osztrák és magyar irodalmából), amelyek a szerző véleménye szerint tartalmazzák azt a kulcsot, amellyel a modern (sőt: posztmodern) irodalom alkotásai

megnyithatók, azaz értelmezhetőek. S a vizsgált művek a századforduló tájékán keletkeztek, amikor elkezdődött az „útra kelés a modernségbe”. A szerző e korszakról megjegyzi: „Nem áll szándékomban átfogó képet adni róla, mindössze néhány szimptomatikus jelenség felvillantására törekszem.” Értelmezésében az „Osztrák–Magyar Monarchia mintegy koncentrálnak mutatja fel a korszak sajátosságait és problémáit”. Ekkor kerül sor arra, hogy az irodalom újrafogalmazza elsődleges tárgyát, előtérbe kerülnek benne a személyi identitásának kérdései, ahogyan egy helyen a szerző mondja: „az Én összetevőinek értelmezését tematizálja az irodalom”. Így aztán nem meglepő, hogy az identitás problematikája mintegy „szervezi” a szöveget. Ezt Musil, Cholnoky, Hofmannsthal, Lovik, Schnitzler és Babits egyes műveit elemezve igyekszik bebizonyítani. Az ember és az őt körülvevő világ egyszeriben hihetetlenül bonyolulttá válik, ami lehetetlenné teszi az identitás megismerését, és ugyanakkor ez teljesen átalakítja a regény szerkezetét is. Lehetetlenné válik a lineáris, kauzális narráció, a korábbi regénytípusok (nevelődési regény, kalandregény) alkalmatlanná válnak az emberi komplexitás kifejezésére, sőt: egyes korabeli írók azt is kétségbe vonják, hogy a nyelv alkalmas-e a megismerés kifejezésére (Musil a szavak csődjéről beszél). A szerző szerint, ahogyan a regényből kivonul a kauzálisan meghatározott történet, úgy jelenik meg a szövegben, mint szervezői elv a metaforizálódás. Ezt Cholnoky elbeszélés-technikájának elemzésével bizonyítja. Ugyanakkor a metaforizálódás az elbeszélt történetet és a történet kauzalitását dekonstruálja. „Ez a modern elbeszélés (és általában a művészeti alkotás) egyik legfontosabb eljárásává válik”, szögezi le a szerző.

Bár ebben a tanulmányban a szerző a századforduló irodalmát vizsgálva arra a megállapításra jut, hogy „ez az időszak indít el olyan változásokat, melyek a modern világot és modern embert lényegileg meghatározzák”, mégis azt mondhatjuk lezárásképpen, hogy könyvében fellelhető egy leplezetlen, időben még távolabbra visszanyúló vonulat, amelyet ő az érzékelésben tapasztalható paradigmaváltásban vélt felfedezni kutatásai folyamán. Ez a folyamat Goethe korában indult meg, folytatódott a német romantikában, majd Nietzsche átértékelő írásaiban, hogy aztán a századforduló művészetében immár teljesen kibontakozzék. A szerző tovább lép, szerinte ez a vonulat még ma is folytatódik, hiszen még a posztmodern is hozzácsatolja. Ki kell hangsúlyozni, hogy a vonulat irodalmi kialakulása elemzésekor pontosan utal arra, hogy más tudományágak (elsősorban a pszichológia) eredményei milyen hatással voltak a szépirodalmi modernség kibontakozására. Nagy érdeme e könyvnek az, hogy a megállapítások szépirodalmi művek konkrét és alapos vizsgálatából születtek, a számvetéskor a szerző gyakran nem (vagy csak utólagosan) kanonizált alkotókra és művekre támaszkodott. A legnagyobb erénye a könyvnek talán

az, hogy az említett paradigmaváltás szövegformáló jelentőségét példákkal szemlélteti, ami nagyban megkönnyíti akár a mai prózai alkotások megközelítését is.

„Az elbeszélés fonala” egyszerre összefoglaló és tájékoztató könyv egy új diszciplína, a narratológia kibontakozási nehézségeiről és jelenlegi állapotáról, illetve a modern irodalom születésének körülményeiről. A fenti problémákkal foglalkozók számára ez a könyv kiváló útmutató és segítség.

VARGA István

KRÓNIKA

MEGJELENT

Barácius Zoltán: Emlékkönyv. Gyermecknovellák. Életjel Könyvek; 108. Szabadka, 2004

Hulló István: Madárlesen. Jegyzetek Vajdaság elővilágáról. Életjel Könyvek; 106. Szabadka, 2004

Németh Ferenc: Negyed évezred az Úr szolgálatában. A nagybecskereki római katolikus egyházközség története (1753–2003). Nagybecskereki Római Katolikus Plébániahivatal, Nagybecskerek, 2004

Tomán László: Kőd és tűz. Tíz szépprózai írás. Újvidék, Atlantis Könyvkiadó, 2004

RENDEZVÉNY

37. KMV – A Középiskolások Művészeti Vetélkedőjén a nyolc körzetből hét képviselte magát, a hiányzó Zombor volt. A KMV versenykategóriái: a néprajzi pályázat, színművészeti vetélkedő, film, képzőművészet, műfordítói pályázat, forgatókönyvíró pályázat, versmondás, prózamonddás, énekelt versek, népzene és néptánc. Az irodalmi művek sora: értekező próza, publicisztika, humoreszk, novella, vers. A

KMV idei néprajzi pályázatára, amelyet a zentai Thurzó Lajos Közművelődési Központ szervezett, összesen 13 pályamű érkezett. Az első díjat Losonc Márk, az óbecsei gimnázium tanulója Világ közepe című munkájával, valamint Majláth Renáta, a topolyai gimnáziumból A pünkösdi ünnepkör szokásai Kishegyesen című munkájával érdemelte ki. A munkákat Nagy Abonyi Ágnes és Beszédes Valéria néprajzkutatók értékelték. A műfordítói pályázatra beérkezett fordításokat Káich Katalin, Bordás Győző és Toldi Éva összetételű bírálóbizottság értékelt. Dicséretben részesítette Fazekas Kinga, az óbecsei gimnázium és Virág Beáta, a csókai vegyészeti-élelmiszeripari középiskola tanulójának munkáját. Az idei plakátpályázatra összesen négy alkotás érkezett. Ezek közül a képzőművészeti vetélkedő bírálóbizottsága Skrabány Viktor festőművész, Lakatos Gizella és Megyeri Márta képzőművészet-tanárok, Szekeres Valéria, a nagybecskereki gimnázium tanulójának plakáttervét találta a legjobbnak és a 37. KMV-t az ő plakátja hirdeti. A képzőművészeti vetélkedőn rajz, tusrajz, linómetszet, hagyományos technikával készült festmények, selyemre és

üvegre festett munkák, iparművészeti alkotások mellett szép számú fotó és szobrászati kísérlet is volt. Az első díjat Bicskei Anikó óbcecsi gimnazista vegyes technikával készült festménye és az újvidéki Kartag Sarolta Lila szemű hercegnő álma című selyemre festett alkotása kapta.

MÚLTFAGGATÓ A JÖVŐ ÉRDEKÉBEN – Április végén történelemtalálkozót tartottak a szabadkai középiskolai diákok között, melyet a szabadkai Ballangó együttes zenés irodalmi műsora is gazdagított. A Verses magyar história című CD-jüket mutatták be, amely Szöllősy Vágó László népművelői tevékenységének 50 éves jubileuma alkalmából jelent meg. Előadók voltak: Csámpai Ottó szociológus, a felvidéki, Trencsényi Egyetem tanszékvezetője, Bodor Anikó, zentai népzene kutató, Pál Tibor, az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Történelmi Tanszékének munkatársa, Vajda Gábor, a történelem tanácskozási társ szervezését vállaló Szabad Líceum vezetője, Vass Géza történész, a Műemlékvédő Intézet igazgatója.

IRODALOM

KÖLTÉSZET NAPI MŰSOR – A zentai Kapocs versmondó kör idei költészet napi műsorát a 450 éve született Balassi Bálint költészetének szentelte. Április 15-én az Alkotóházban a Balassi-versek mellett elhangzottak olyan XX. századi költők alkotásai is, akiket a nagy előd meghihetett. A hangulatos műsorban közreműködött Csizmadia Zsolt, Döme Zsolt, Mácsai Endre, Máriás Endre, Miskei Edina, Molnár Emese, Török Anita, Zsoldos Ervin (gitár), Illés Blanka (ének), Gergely Gabriella (fuvola) és a Szélróza leánykórus. A műsort Katona Edit állította össze, a zenei munkatárs Bodor Anikó volt.

A zETNA ÚJVIDÉKEN – Az újvidéki Felsőoktatási Kollégium szervezésében április 21-én a zEtna internetes folyóirat mutatkozott be. A meghívott vendégek: Beszedes István főszerkesztő, Nagy Abonyi Árpád és Kontra Ferenc írók. A beszélgetést Bakos Petra és Vanger László vezette. A kötetlen társalgás során Beszedes István bemutatta a zEtna folyóirat nyomtatott és multimédiális kiadványait.

10. NEMZETKÖZI KÖNYVSZALON ÉS 9. ART EXPO – Április 23-án nyitották meg az Újvidéki Vásár dísztermében a 10. Nemzetközi Könyvszalont és a 9. ART EXPO-t, valamint a második tanszer- és irodafelszerelés-kiállítást. A rendezvényen 110 kiadó és könyvforgalmazó legújabb kiadványait tekinthették meg a látogatók. A hazai kiállítók között újvidéki, belgrádi, kruševaci, karlócai, niši, šabaci, nagybecskereki, podgoricai kiadók termékei közül válogathattak az érdeklődők. A külföldiek között romániai, magyarországi könyvforgalmazók vettek részt, meg zágrábi, ljubljanei, banjalukai kiadók is, valamint a belgrádi kirendeltségük közvetítésével angliai, németországi, olasz, spanyol és francia kiadványokat is találhattunk a standokon. A szervezők idén a gyermekkönyvekre helyezték a hangsúlyt, de gazdag programmal mutatkozott be a Vajdasági Művelődési Intézet, az Újvidéki Egyetem, valamint a Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság. Szervezésükben mutatták be a tartományi kisebbségek kiadótévékenységét, melyek rendezvényeire számos író- és költővendéget hívtak meg Horvátországból, Magyarországról és Romániából. A rendezvény keretében a vásár csarnokaiban és a város művelődési intézményeiben idén is megrendezték a Laza Kostić-napokat, és kiosztották a kiadótévékenység területén hagyományossá vált elismeréseket és díjakat. A 9. ART EXPO-n ez alkalommal több mint 30 kortárs képzőművész mutatkozott be alkotásaival, de

számos galéria és gyűjtemény birtokában levő képeiből is láthattunk válogatásokat, köztük Boško Petrović, Uroš Predić, Wanyek Tivadar és a vajdasági impresszionisták festményeit.

FORRAI ESZTER IRODALMI ESTJE – Április 29-én a szabadkai Városi Könyvtár olvasótermében Forrai Eszter, Párizsban élő magyar költő irodalmi estjét tartották meg. A beszélgetést Penovácz Márta francia szakos tanár vezette.

KÖNYVBEMUTATÓ

KOPECZKY LÁSZLÓ: HÁRMASKÖNYV – Április 23-án mutatták be Kopeczky László Hármaskönyv című, halála után megjelent kötetét. A bemutatón a szerzőről megemlékezett övegye, valamint Dudás Károly, a Hét Nap főszerkesztője. Farkas Zsuzsa és Hózsza Éva recenzensek beszéltek munkásságáról.

A BIRODALOM ODAVÁG – Purger Tibor A birodalom odavág – Egy jámbornak ígért külpolitika színéváltozása című könyvének bemutatóját április 24-én tartották meg az Újvidéki Színház kistermében. A kötet szerzőjével Kókai Péter, a Magyar Szó főszerkesztője és Pálics Márta, a külpolitikai rovat szerkesztője beszélgetett. A könyvbemutatót Léphaft Pál karikatúrákiállításával tette még színesebbé. A könyvbemutatót és a kiállítást a Magyar Szó hatvanéves évfordulójának jegyében tartották.

SZÍNHÁZ

GYEREKEK ÉS KATONÁK – Április közepén a szabadkai Kosztolányi Színház bemutatta a Gyerekek és katonák című, Urbán András által rendezett darabot. A szöveg Pilinszky János, Shakespeare, H. Müller, Kierkegaard írásából, a Szentírásból, valamint népi rigmusokból merített anyagot. Szereplők: Greguss Zalán, Káló

Béla, Csernik Árpád, Erdélyi Hermina, Sz. Budanov Márta, Suzana Vuković, Pesicz Mónika, Jónás Gabriella. Zeneszerző: Mezei Szilárd.

KOMÁMASSZONY, HOL A STUKKER? – A szabadkai Népszínházban mutatták be Görgey Gábor színművét Szőke Attila, Katkó Ferenc, Pálfi Ervin, Szilágyi Nándor és Mess Attila közreműködésével, Hernyák György rendezésében. Zeneszerző Hrvoje Tikvicki karmester.

VAJIDASÁGI HIVATÁSOS SZÍNHÁZAK 54. FESZTIVÁLJA – Az Újvidéki Színház Via Italia című előadása lett a győztese az április végén Szabadkán megrendezett Vajdasági Hivatásos Színházak 54. Fesztiváljának. A Mira Stupica színésznő (elnök), Vladimir Kopić színikritikus és Andrási Attila rendező összetételű zsűri döntése értelmében a legjobb rendezésért járó díjat Radoslav Milenković érdemelte ki a nagybecskereki színház Negyedik nővér című előadásáért. A legjobb női főszerepért járó elismerésen ketten osztoznak: Jasna Đurišić – Fema megszemélyesítője az Újvidéki Szerb Nemzeti Színház Felfuvalkodott tökfey című előadásában és Biljana Keskcnović Živka Popović alakjának megformálója a zombori Népszínház A miniszter felesége című produkciójáért. A legjobb férfi főszerepért járó elismerést Puskás Zoltán érdemelte ki, aki Deda szerepének megformálója a Via Italia című darabban.

TÚL A MASZAT-HEGYEN – Május 2-án mutatták be a szabadkai Népszínház kamaratermében Basity Gréta Túl a Maszat-hegyen című előadását. Basity Gréta Varró Dániel Túl a Maszat-hegyen című verses meseregényének egy részét vitte színpadra. Ezzel az előadással a hatfős társulat – a Csáth Géza Művészetbarátok Körének tagjai – megnyerték a Középiskolások Művészeti vetélkedőjét. A zenét Kucsera Géza

komponálta. Felléptek: Basity Petra, Basity Gréta, Grasztity Viktor, Alaker Adél, Liszi Melinda és Márton Zoltán.

KIÁLLÍTÁS

EX LIBRISEK – Április 21-én nyílt meg Boros György szabadkai grafikusművész kiállítása a zentai Városi Múzeum képtárában. A tárlat anyaga ex librisekből, vagyis könyvjelekből állt.

HARKAI IMRE EMLÉKÉRE – Április 30-án Topolyán kiállítás nyílt a nemrégiben elhunyt építész, Harkai Imre emlékére. Az Hommage à Harkai Imre című tárlatot a szabadkai közszéki Műemlékvédelmi Intézet szervezte. Beszédes Valéria tárlatmegnyitója a Kérdések és válaszok rovatunkban olvasható.

ZENE

HANGVERSENY

A PRO MUSICA JUBILEUMI HANGVERSENYE – A szabadkai Pro Musica Kamarakórus fennállásának 35. évfordulója alkalmából hangversenyt adott a szabadkai Avilai Szent Teréz-székesegyházban április 27-én. Músonon Bruckner, Mendelssohn, Palestrina, Haydn, Lotti művei szerepeltek, valamint fölcsendült J. S. Bach 4. és 56. kantátája. Szólisták: Komá-

romi Alíz (Pécs) szoprán, Kopjár Anikó (Pécs) alt, Rolik Tamás (Graz) tenor és mgr. Gerd Kenda (Graz) basszus voltak. Közreműködött a székesegyház kamarazenekeara. Segédkarnagy volt Skenderović Nela, vezényelt Paskó Csaba. A hangversenyre a Teréz-templomban és a ferencesknél rendezett hangversenysorozat keretében került sor.

FILM

VAJIDASÁGI MAGYAR FILMNAPOK – Negyedik alkalommal rendezték meg a Vajdasági Magyar Filmnapokat, amelyen a Magyar Filmszemle programjából kapott ízelítőt május 3-a és 7-e között a közönség Kishegyesen, Magyaránizsán, Szabadkán, Topolyán és Zentán. Olyan filmeket nézhetett meg a vajdasági közönség, amelyekről már sokat hallott a magyar médiában, de amelyeket esetleg csak évek múlva iktatnak a tévéadók műsorukba. A repertoáron szerepelt: Sas Tamás: Apám beajulna, Salamon András: Getno, Böszörményi Zsuzsa: Mélyen őrzött titkok, Makk Károly: Egy hét Pesten és Budán, Fischer Gábor: Monte Carlo!, Török Ferenc: Szezon, Flieg auf Benedek: Dealer és Tolnai Szabolcs: Egy ismeretlen naplója – Nagy Józsefről.

KOVÁCS SMIT Edit összeállítása

A FORUM KÖNYVKIADÓ IDEI KIADVÁNYAI

- Bori Imre: *Ezredéve itt* (helytörténet)
Bori Imre: *Az élet és halál Ősfája alatt* (Írások Juhász Ferenc költészetéről)
Bordás Győző: *Katonaszökevény* (regény)
Jung Károly: *Elbeszélés és éneklés* (tanulmányok)
Hajnal Virág–Papp Richárd: „*Mint leveleket a vihar . . .*” (tanulmányok)
Bozóki Antal: *Az új Európa építése. Az Európa Tanács 55 éve*
Németh István: *Hegyalja utca* (esszék)
Gerold László: *Léthuzatban* (színikritikák)
Az Újvidéki Színház harminc éve
Tari István: *Kiadó a keresztút* (versek)
Hornyik György: *Szólóindák között* (ifjúsági regény)
Németh Ferenc: *A nagybecskereki sajtó története (1849–1918)* (tanulmány)
Purger Tibor: *A birodalom odavág* (publicisztika)
Baranyai Júlia: *Vízbe vesző nyomokon* (helytörténet)

ELŐKÉSZÜLETBEN

- Hornýák Árpád: *Magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918–1927*
Burány Béla: *A juhászok így élnek, úgy élnek, I.* (néprajzi gyűjtés)
Szabó Palócz Attila: *Falanszter* (drámák)
Molnár Rózsa Mária: *Cirkusz a dzsungelben* (bangladesi történetek)
Bela Duranci: *Petrik Pál* (monográfia)

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

- Harkai Vass Éva: Negatív univerzum (tanulmány)* 947
Kalapis Zoltán: Váradai Péter „selymes” bácsi vára (tanulmány, II.) 951
Bela Duranci: Az alkotmány ünnepe (napló) 962
Sava Babić: Esterházy Péter harmóniája és diszharmóniája (tanulmány, V.)
968
Kerekes László: Három barát (esszé) 973
Beszédes Valéria: Örökségünk védője (tanulmány) 985

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

- Káich Katalin: Sajtótörténet Nagybecskerek okán (Németh Ferenc: A nagybecskereki sajtó története [1849–1918])* 992
Varga István: Elbeszéléselemlétről, a modern regény gyökereiről (Orosz Magdolna: Az elbeszélés fonala. Narráció, intertextualitás, intermedialitás) 995

KRÓNIKA

- Kovács Smit Edit* összeállítása 1000

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

A HATÁRON TÚLI MAGYARSÁGÉRT
ILLYÉS KÖZALAPÍTVÁNY

E számunk megjelenését a Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság, a Magyar Köztársaság Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának Kulturális Alapprogramja, az Illyés Közalapítvány és Újvidék város önkormányzata támogatta

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat / Szerkesztette Bordás Győző, Buzás Márta. – 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz. (1945)– . – Újvidék : Forum Könyvkiadó Közvévállalat, 1934–1940 ; 1945–. – 20 cm.

Havonta
ISSN 0350–9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2004. július. Kiadja a Forum Könyvkiadó Közvévállalat. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457–216; www.forumliber.co.yu; e-mail: forumkk@eunet.yu – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 160–15290–87-es zsírszámlára (Delta Banka AD Beograd, Fil. u Novom Sadu); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2004-re belföldön 1000 dinár. Egyes szám ára 100, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Ideál Nyomdában Újvidéken –YU ISSN 0350–9079